

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH

Yıllık Uluslararası Hakemli Dergi
Annual International Peer-Reviewed Journal

2024, Sayı / Issue: 25

ISSN: 1306-9136

EDİTÖR / EDITOR

E. Büyükelçi - Ambassador (R) Alev KILIÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / MANAGING EDITOR

Teoman Ertuğrul TULUN

İMTİYAZ SAHİBİ / LICENSEE

AVRASYA BİR VAKFI (1993)

Bu yayın, Avrasya Bir Vakfı adına, Avrasya İncelemeleri Merkezi tarafından hazırlanmaktadır.
This publication is edited by Center for Eurasian Studies on behalf of *Avrasya Bir Vakfı*.

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Alfabetik Sıra ile / In Alphabetical Order

Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadi ÇAYCI
(Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ
(Türk-Alman Üniversitesi)

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Durmuş TEZCAN
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer TURAN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER

Hazel ÇAĞAN ELBİR

YAYIN İDARE MERKEZİ / PUBLICATION OFFICE

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Daver Sokak No. 12/B Daire 2-3-4 06550 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 438 50 23 - Faks: 0 (312) 438 50 26

E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

YAYIN TÜRÜ / PUBLICATION TYPE

Yaygın Süreli Yayın / Periodical

ABONE SORUMLUSU / SUBSCRIPTION OFFICE

Hülya ÖNALP

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Süleyman Nazif Sokak No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

Yurtiçi Yıllık Abone Ücreti: 260 TL

Yurtdışı Yıllık Abone Ücreti: 30 €

SAYFA DÜZENİ / DESIGN

Ruhi ALAGÖZ

BASKI / PRINTING

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No: 48/48-49 İskitler / ANKARA

BASIM TARİHİ ve YERİ / PUBLICATION DATE and PLACE

20 Eylül 2024, Ankara

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH
INTERNATIONAL CRIMES AND HISTORY

İçindekiler / Contents

Yazarlar	4
Contributors	6
Editörün Notu	9
Editorial Note	13
YORUM / COMMENTARY	
Filistin Sorunu ve Uluslararası Yargı	17
<i>(The Palestine Issue and International Judiciary)</i>	
Oğuz DEMİRALP	
ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE	
Soykırım Hukukunun Evrimi: Bosna Savaşının Rolü Üzerine Bir İnceleme	27
<i>(The Evolution of Genocide Law: An Examination of the Role of the Bosnian War)</i>	
Gözde Kılıç YAŞIN	
ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION	
ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES	
İnsandışılaştırmanın Antik Kökenleri Ve Aydınlanma Dönemine Etkisi	73
<i>(Ancient Origins of Dehumanization and Its Impact on the Enlightenment)</i>	
Soner TAUSCHER - Yiğit Cem ESKİCİOĞLU	
Colonialism, German Experience and Reflections on History- South Africa as a Case Study	107
<i>(Sömürgecilik, Alman Deneyimi ve Güney Afrika Örneği Üzerinden Diğer Sömürgecilik Deneyimleri ile Karşılaştırılması)</i>	
Yekta K. NOYAN	
Tarihsel Süreç İçerisinde Ayrık Hong-Kong Kimliğinin Gelişimi ve Nedenleri	171
<i>(Evolution and Reasons of the Distinct Hong-Kong Identity in the Historical Process)</i>	
Yusuf Halil CALİP	

Yazarlar

Mustafa Oğuz DEMİRALP

Mustafa Oğuz Demiralp, (22 Ocak 1952, İstanbul), Türk diplomat, (E) Büyükelçi. Temmuz 1971’de İstanbul Saint Joseph Fransız Lisesi’nden ve Ocak 1976’da Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nden mezun oldu. 1997-2000 yılları arasında Dışişleri Bakanı Özel Müşaviri; Büyükelçi sıfatıyla 2000-2002 yılları arasında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi (2000-2002), BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) Konseyi Başkan Yardımcısı, DTÖ Ticaret ve Yatırım Çalışma Grubu Başkanı, DTÖ Ticaret ve Çevre Komitesi Başkanı; 2002-2005 yılları arasında Avrupa Birliği (AB) nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi; 2005-2009 yılları arasında AB Genel Sekreteri; 2009-2010 yılları arasında Bern Büyükelçisi; 2010-2013 yıllarında BM Cenevre Ofisi Türkiye Daimi Temsilcisi ve 2014-2017 yılları arasında Meksika Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

İletişim: ouzdemiralp@yahoo.com

Gözde KILIÇ YAŞIN

Gözde Kılıç Yaşın, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi 1998 mezunudur. Aynı üniversitede Genel Kamu Hukuku alanında “Küreselleşme Karşısında Ulus Devlet” başlıklı teziyle Yüksek Lisans, “Genel Kamu Hukuku Açısından Soykırım: Bosna Hersek- Sırbistan Soykırım Davası Çerçevesinde İnceleme” başlıklı teziyle Doktora derecesini almıştır. Uluslararası hukuk, jeopolitik, jeostrateji, savaş suçları, göç, iltica, Ortodoks dünyası özelinde teostrateji, terör, su sorunları, enerji kaynakları ve enerji nakil hatları alanlarında çalışmakta; Balkan ülkeleri, Kıbrıs, Doğu Akdeniz özelinde siyasi, ticari, hukuki ve toplumsal gelişmeleri takip ederek politik öngörüler ışığında gelecek tasarımı çalışmaları gerçekleştirmektedir. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesinde öğretim üyesidir.

İletişim: gozde.kyasin@bilecik.edu.tr

Soner TAUSCHER

Soner Tauscher, lisans ve yüksek lisans eğitimini Münih Ludwig-Maximilian Üniversitesi’nde tamamlamıştır. “Batı ve İslam düşünce dünyasında ahlak-hukuk-siyaset ilişkisi: Biyoetik bir tartışma” başlıklı teziyle 2020 yılında Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden doktora derecesini almıştır. Tauscher, Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalışmakta ve Diaspora Araştırmaları Merkezi’nde müdürlük görevini yürütmektedir. Araştırma alanları arasında insan hakları, uluslararası göç, aşırı sağ, diaspora ve İslamofobi yer almaktadır.

İletişim: sonert@sakarya.edu.tr

— Yiğit Cem ESKİCİOĞLU —

Yiğit Cem Eskicioğlu, 2015 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde “Türk Diasporasında Toplumsal Hafıza ve Diasporik Kimlik” başlıklı tez çalışmasıyla tamamladı. Doktora eğitimine Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde devam etmekte ve Sakarya Üniversitesi Diaspora Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi’nde araştırma görevlisi olarak görev almaktadır. Araştırma alanları arasında diaspora çalışmaları, İslamofobi, insandışılaştırma, medya ve dış politika analizi yer almaktadır.

İletişim: yigiteskicioglu@sakarya.edu.tr

— Yekta Kamil NOYAN —

Yekta Kamil Noyan, Pretorya Üniversitesi Tarihi ve Tarihi Miras Çalışmaları Bölümü’nde doktora öğrencisidir. Akademik ilgi alanlarını, Afrika diasporası, Alman sömürgeciliği, karşılaştırmalı Avrupa ve Afrika Tarihi oluşturmaktadır. Geçmişte Fulbright bursiyeri de olan adıgeçenin, Monterey Institute of International Studies ve Loyola University of Chicago’dan alınmış yüksek lisans dereceleri bulunmaktadır. Lisans mezuniyeti, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ndendir.

İletişim: u23967570@tuks.co.za

— Yusuf Halil CALİP —

Yusuf Halil Calip, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler alanında yüksek lisans öğrencisidir. Tez çalışmasını, Dubrovnik’in 16. yüzyılda Osmanlı Devleti aracılığıyla dünya sisteminde edindiği kendine özgü konumu üzerine yürütmektedir. CALİP; Balkanlar, Avrasya, Uzak Doğu bölgesel çalışmaları ile Siyasi Tarih ve Türk Dış Politikası alanlarına ilgi duymaktadır. Ankara Üniversitesi

Siyasal Bilgiler Fakültesinde Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden mezun olmuş ve aynı yıl, aynı bölümde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Şu anda İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri’nde Uzman Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

İletişim: yhcalip@ankara.edu.tr

Contributors

Mustafa Oğuz DEMİRALP

Mustafa Oğuz Demiralp, (January 22, 1952, İstanbul), Turkish diplomat, Ambassador (R). Graduated from the Lycée Saint-Joseph, French High School in İstanbul on July 1971 and the Middle Eastern Technical University on January 1976. He served as Special Advisor to the Minister of Foreign Affairs (1997-2000); Ambassador/Permanent Representative to the World Trade Organization (WTO) (2000-2002), Vice President of the UN Conference on Trade and Development (UNCTAD) Council, Chairman of the WTO Trade and Investment Working Group, Chairman of the WTO Trade and Environment Committee; Ambassador/Permanent Representative to the European Union (EU) (2002-2005); Ambassador/Secretary General for EU Affairs (2005-2009); Ambassador to Bern (2009-2010); Ambassador/Permanent Representative to the UN Geneva Office (2010-2013) and Ambassador to Mexico (2014-2017). Speaks English and French. He is married and has two children.

Contact: ouzdemiralp@yahoo.com

Gözde KILIÇ YAŞIN

Gözde Kılıç Yaşın graduated from Ankara University Faculty of Law in 1998. She completed her Master's degree in General Public Law at the same university with a thesis titled "The Nation-State in the Face of Globalization" and earned her Doctorate with a thesis titled "Genocide from the Perspective of General Public Law: An Examination within the Framework of the Bosnia-Herzegovina vs. Serbia Genocide Case." She works in the fields of international law, public law, geopolitics, geostrategy, war crimes, migration, asylum, the strategy with a focus on the Orthodox world, terrorism, water issues, energy resources, and energy transmission lines. She follows political, commercial, legal, and social developments specifically in the Balkan countries, Cyprus, and the Eastern Mediterranean, and also conducts future planning studies in light of political forecasts. She is a faculty member at Bilecik Şeyh Edebali University.

Contact: gozde.kyasin@bilecik.edu.tr

Soner TAUSCHER

Soner Tauscher completed his undergraduate and graduate studies at Ludwig-Maximilian University of Munich. He received his PhD from Sakarya University Department of Political Science and Public Administration in 2020 with his thesis "Relations between moral-right-politics in the Western and Islamic world of thought: A bioethical discussion." Tauscher is a faculty member at the Department of International Relations and director of the Diaspora Research Center at Sakarya University. His research interests include human rights, international migration, far-right, diaspora, and Islamophobia.

Contact: sonert@sakarya.edu.tr

— Yiğit Cem ESKİCİOĞLU —

Yiğit Cem ESKİCİOĞLU graduated from Istanbul Bilgi University, Department of Political Science in 2015. He completed his MA in International Relations at Sakarya University with his thesis titled “Social Memory and Diasporic Identity in the Turkish Diaspora.” He is pursuing his PhD in International Relations at Sakarya University and working as a research assistant at Sakarya University Diaspora Studies Application and Research Center. His research interests include diaspora studies, Islamophobia, dehumanization, media, and foreign policy analysis.

Contact: yigiteskicioglu@sakarya.edu.tr

— Yekta Kamil NOYAN —

Yekta Kamil Noyan is a Ph.D. student at University of Pretoria Historical and Heritage Studies Department. His academic interests include African diaspora, German colonialism, comparative European and African history. He is a former Fulbright Fellow and holds M.A. degrees from Monterey Institute of International Studies and Loyola University of Chicago respectively. He is a graduate of Ankara University Department of Social Sciences.

Contact: u23967570@tuks.co.za

— Yusuf Halil CALİP —

Yusuf Halil Calip is a master's student in the International Relations program at the Social Sciences Institute of Ankara University. He is conducting his thesis on the unique position Dubrovnik held in the world system during the 16th century through the Ottoman Empire. CALIP has a strong interest in regional studies of the Balkans, Eurasia, and the Far East, as well as Political History and Turkish Foreign Policy. In 2022, he graduated from the International Relations, Department of the Faculty of Political Sciences at Ankara University, and started his master's studies in the same department that same year. He is currently working as an Assistant Specialist at the Istanbul Mineral and Metals Exporters' Association.

Contact: yhcalip@ankara.edu.tr

Editörün Notu

Uluslararası Suçlar ve Tarih (UST/ICH) dergisinin 25. yayın yılını kutlarken, küresel ortamı şekillendirmeye devam eden önemli jeopolitik değişimlerle ve hukuki gelişmelerle belirlenen bir yılı da değerlendiriyoruz. Bu dönüm noktası niteliğindeki nüsha, gelişen küresel dinamiklerin ortasında, karmaşık uluslararası çatışmaları, suçları ve çatışma çözümü mekanizmalarını ele alan derinliğe sahip bilimsel araştırmalara olan bağlılığımızı vurgulamaktadır.

2024 yılında yaşanan birçok önemli gelişme, dergimizin toplumlar arası, etnik gruplar arası, dinler arası ve uluslararası çatışmalar ile çatışma çözümü uygulamalarına odaklanmasının aciliyetini ve önemini ortaya koymaktadır. Yakın Doğu ve Afrika bölgesi, başta önemli bir insani krizin tırmandığı Gazze’de olmak üzere yoğun çatışmalarla boğuşmaya devam ediyor ve bu durum bölgesel istikrarın ve uluslararası tepkilerin karmaşıklığını gözler önüne seriyor. Öte yandan, müzmin Ukrayna-Rusya çatışması uluslararası gerginliğin odak noktası olmaya devam ediyor ve süregelen askeri çatışmaların sona ereceğine dair hiçbir işaret olmadığı için bu durum küresel jeopolitiği etkiliyor.

İçinde bulunduğumuz yıl aynı zamanda jeopolitik ortamı yeniden şekillendirecek ve potansiyel olarak uluslararası çatışmaları yoğunlaştıracak bir küresel seçim süper döngüsüne de damgasını vurmuştur. Ayrıca, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nde (UCM) mağdurların yargısal müdahalelerdeki rolü ve hakları, uluslararası yasal çerçeveleri ve hesap verebilirlik mekanizmalarını güçlendirme yönündeki devam eden çabaları yansıtacak şekilde, merkezi bir konuma gelmiştir.

Bu sayımız, bilimsel mükemmellik geleneğimizi sürdürmekte ve çağdaş uluslararası çatışmalar ve hukuki zorluklar hakkındaki söylemi önemli ölçüde zenginleştirmektedir. Bu incelemeler aracılığıyla uluslararası ilişkilerde ve hukuki çerçevelerde önümüzdeki zorlukların çözümüne yönelik yeni fikirler ve bakış açıları ortaya koymayı umuyoruz.

25. sayımızın yorum kısmında Büyükelçi (E) Oğuz Demiralp’in **“Filistin Sorunu ve Uluslararası Yargı”** başlıklı yorum yazısı yer alıyor. Demiralp bu yazısında, özellikle İsrail-Filistin çatışmasının ortaya koyduğu gibi, güç politikaları ile hukukun üstünlüğü arasındaki karşılıklı etkileşimin uluslararası ilişkileri nasıl şekillendirdiğini değerlendiriyor. Demiralp, İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel düzeni sağlamayı

amaçlayan uluslararası hukuk kuruluşlarının oluşturulmasına rağmen, bunların etkinliğindeki sınırlılıkları, Birleşmiş Milletler'in İsrail'e ilişkin kararlarının uygulanmasında yaşanan zorluklar ve ABD'nin İsrail'in tutumuna verdiği destek üzerinden ortaya koyuyor.

Gözde Kılıç YAŞIN'ın “**Uluslararası Mahkemelerdeki Davalar**” bölümünde yer alan “**Soykırım Hukukunun Evrimi: Bosna Savaşı'nın Rolü Üzerine Bir İnceleme**” başlıklı makalesinde, 1992-1995 Bosna Savaşı'nın uluslararası soykırım hukuku üzerindeki derin etkisi irdeleniyor. Bu makale, savaşın Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme'nin uygulanmasını nasıl şekillendirdiğini ve bunun uluslararası yasal çerçeve üzerindeki daha geniş etkilerini eleştirel bir şekilde araştırıyor. Makale, önemli mahkeme kararlarını analiz ederek, hukuki sorumluluklar, devlet egemenliği ve soykırımın uluslararası toplumda siyasallaştırılması arasında denge kurmanın zorluklarını vurguluyor. Bu yorum, tarihsel çatışmaların çağdaş uluslararası hukuk ve adalet sistemlerini nasıl etkilediğini örnekleyerek, Bosna Savaşı'nın mirasının küresel hukuki zorluklarla mücadelede süregelen önemini altını çizmesi bakımından özel sayı için önem taşımaktadır.

Uluslararası Suçlar ve Tarih / Uluslararası Suçlar ve Tarih (UST/ICH) dergisinin 25. sayısının “**Tarihsel Miraslar ve Bunların Modern Hukuk Sistemleri ve Kimlik Politikaları Üzerindeki Etkileri**” başlıklı özel bölümünde, tarihi mirasın günümüz küresel meseleleri üzerindeki derin etkisi inceleniyor. Bu bağlamda, Levant, Asya ve Afrika gibi bölgelere odaklanılarak, sömürgeciliğin kalıcı etkileri, etnik ve kültürel çatışmaların kökenleri ve bunların mevcut insan hakları sorunları üzerindeki etkisi araştırılıyor. Makaleler, insandışılaştırmanın ve sömürgeci uygulamaların felsefi kökenlerini ele alıyor ve geçmişteki olayları günümüzün jeopolitik zorlukları ve adalet sistemleriyle ilişkilendiriyor.

Özel bölümde yer alan, Soner Tauscher ve Yiğit Cem Eskicioğlu'nun “**İnsandışılaştırmanın Antik Kökenleri ve Aydınlanma Üzerindeki Etkisi**” başlıklı ilk araştırma makalesi, önde gelen Batılı filozofların ırk, kölelik ve insan doğası hakkındaki görüşleri şekillendirmedeki rollerini araştırıyor. Antik Yunan ve Aydınlanma düşünürlerinin felsefi metinlerini ve bunların toplumsal hiyerarşiler ve sömürü üzerindeki etkilerini analiz ederek, bu görüşlerin modern ırkçılığı ve insandışılaştırmayı nasıl körüklediğini inceliyor.

Yekta K. Noyan'ın “**Sömürgecilik, Alman Deneyimi ve Tarih Üzerine Düşünceler - Bir Örnek Olay Çalışması Olarak Güney Afrika**” başlıklı ikinci araştırma makalesi, 20. yüzyılın başlarında Güney Afrika'daki sömürge deneyimini inceliyor. Bu dinamikleri, bugünkü Namibya'ya tekabül eden Güney Batı Afrika'da 19. Yüzyıldaki Alman Krallığı (Wilhemine dönemi) ve Nazi dönemlerindeki imha politikalarıyla karşılaştırıyor. Makale, imha politikalarına yol açan koşulları ve bu tür kararları etkileyen faktörleri inceliyor.

Özel bölümde yer alan Yusuf Halil Kalip'in “**Tarihsel Süreçte Farklı Hong Kong Kimliğinin Evrimi ve Nedenleri**” başlıklı üçüncü araştırma makalesi, Hong Kong'un özgün kimliğinin gelişimini ele alıyor. Çalışma, özel yasa ve anlaşmaların, Çin anakarasının politikalarından ayrı olarak Hong Kong'un farklı yolunu nasıl şekillendirdiğine dair tarihsel bir analiz sunuyor. Bugün Hong Kong ile ÇHC arasındaki gergin ilişkileri etkileyen sosyo-politik faktörleri inceliyor.

25. sayımıza ulaşmamız vesilesiyle, karmaşık küresel sorunların anlaşılmasını ilerleten aydınlatıcı fikirler ve ilham verici tartışmalar sunarak dergimizin zengin mirasını daha da geliştirmeyi hedefliyoruz. İnceleme ve anlamaya çalışma yolculuğumuzu önümüzdeki yıllarda da sürdürme umuduyla, gelecek yıl için en iyi dileklerimizi ifade ediyoruz.

Editorial Note

As we mark the 25th publication of *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST/ICH)*, we reflect upon a year characterized by significant geopolitical shifts and pivotal legal advancements that continue to shape our global landscape. This milestone edition underscores our commitment to deep scholarly exploration, addressing complex international conflicts, crimes, and mechanisms for conflict resolution, amidst evolving global dynamics.

In 2024, several significant developments have underscored the urgency and relevance of our journal's focus on inter-communal, inter-ethnic, inter-religious, and international conflicts, along with conflict resolution practices. The Near East and Africa region continues to grapple with intense conflicts, notably in Gaza, where a significant humanitarian crisis escalates, highlighting the complexities of regional stability and international responses. Meanwhile, the persistent Ukraine-Russia conflict remains a focal point of international tension, influencing global geopolitics as there are no signs of ending the ongoing military engagements.

The year is also marked by a global elections supercycle, anticipated to reshape geopolitical landscapes and potentially intensify international conflicts. Additionally, the role and rights of victims in judicial responses have taken center stage at the International Criminal Court (ICC), reflecting ongoing efforts to fortify international legal frameworks and accountability mechanisms.

This edition continues our tradition of scholarly excellence, significantly enriching the discourse on contemporary international conflicts and legal challenges. Through this exploration, we hope to inspire new ideas and perspectives in addressing the challenges that lie ahead in international relations and legal frameworks.

The commentary section of the 25th issue features an commentary article by Ambassador (R) Oğuz Demiralp titled “**The Palestine Issue and International Judiciary.**” In this piece, Demiralp evaluates how the interplay of power politics and the rule of law shapes international relations, particularly highlighted by the Israel-Palestine conflict. Despite the establishment of international legal bodies post-World War II aimed at fostering global order, Demiralp illustrates their limitations

through the ongoing challenges in enforcing United Nations resolutions on Israel, compounded by U.S. support of Israel's stance. This commentary complements the special issue by probing the effectiveness of international legal frameworks in resolving deep-rooted geopolitical conflicts.

The article in the “**The Cases Before International Courts**” section titled “**The Evolution of Genocide Law: An Examination of the Role of the Bosnian War**” by Gözde Kılıç YAŞIN delves into the 1992-1995 Bosnian War's profound impact on international genocide law. This piece critically explores how the war shaped the enforcement of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and its broader implications on the international legal framework. By analyzing key court decisions, the article highlights the challenges of balancing legal responsibilities, state sovereignty, and the politicization of genocide within the international community. This commentary is pivotal to the special issue as it exemplifies how historical conflicts influence contemporary international law and justice systems, underscoring the ongoing relevance of the Bosnian War's legacy in addressing global legal challenges.

14

The special section in this 25th issue of *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST/ICH)*, titled “**Historical Legacies and Their Impact on Modern Legal Systems and Identity Politics**” examines the profound influence of historical legacies on contemporary global issues. Focusing on regions like the Levant, Asia, and Africa, it explores the enduring effects of colonialism, the roots of ethnic and cultural conflicts, and their impact on current human rights issues. Articles delve into the philosophical roots of dehumanization and colonial practices, linking past events to today's geopolitical challenges and justice systems.

In the special section, the first research article by Soner Tauscher and Yiğit Cem Eskicioğlu titled, “**Ancient Origins of Dehumanization and Its Impact on the Enlightenment,**” explores the roles of prominent Western philosophers in shaping views on race, slavery, and human nature. It examines how these views have fueled modern racism and dehumanization, analyzing the philosophical texts of Ancient Greek and Enlightenment thinkers and their impact on social hierarchies and exploitation.

The second research article by Yekta K. Noyan titled, “**Colonialism,**

German Experience and Reflections on History—South Africa as a Case Study,” investigates the South African colonial experience in the early 20th century. It compares these dynamics to extermination policies during the Wilhelmine and Nazi eras in South West Africa (SWA). The article examines the conditions that lead to extermination policies and the factors influencing such decisions.

In the special section, the third research article by Yusuf Halil Calip titled, **“Evolution and Reasons of the Distinct Hong-Kong Identity in the Historical Process,”** delves into the development of Hong Kong’s unique identity. The study provides a historical analysis of how special laws and treaties have shaped Hong Kong’s distinct path, separate from mainland China’s policies. It examines the socio-political factors influencing the strained relations between Hong Kong and the PRC today.

Celebrating our 25th issue, we aim to build on our legacy, offering enlightening insights and inspiring discussions that advance understanding of complex global issues. We extend our best wishes for the coming year and look forward to continuing our journey of exploration and understanding in the years to come

YORUM / COMMENTARY

Yayın Geliş Tarihi / Received: 21.06.2024

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 10.08.2024

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Demiralp, Oğuz., "Filistin Sorunu ve Uluslararası Yargı". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 25, (2024): 17-26.

FİLİSTİN SORUNU VE ULUSLARARASI YARGI

Oğuz DEMİRALP

(E) Büyükelçi

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8057-4394>

Öz: *Uluslararası ilişkilerin iki temel model üzerinden şekillendiği argümanı sunulabilir. Birincisi, devletler arası güç ilişkilerine dayalıken, ikincisi hukuk düzenine dayanır. Tarih boyunca birinci model egemen olmuş, ancak özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ikinci modele geçiş çabaları artmıştır. Bu süreçte Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütler kurulmuş, uluslararası hukuk alanında önemli adımlar atılmıştır. Ancak, İsrail ve Filistin sorunu üzerinden görülen uygulamalar, uluslararası hukukun yetersiz kaldığını göstermektedir. İsrail, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamamakta, ABD ise bu durumu desteklemektedir. Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Adalet Divanı gibi kurumlar, bu tür sorunların çözümünde etkin rol oynamaya çalışmaktadır, ancak yeterli desteği bulamamaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Hukuk, Birleşmiş Milletler, İsrail, Filistin*

THE PALESTINE ISSUE AND INTERNATIONAL JUDICIARY

Abstract: *It can be argued that international relations are shaped by two basic models. The first is based on power relations between states,*

** <https://doi.org/10.54842/ustich.1530808>

while the second is based on the rule of law. The first model has been dominant throughout history, but efforts to transition to the second model have increased, especially after World War II. During this process, the United Nations and other international organizations were established, and important steps were taken in the field of international law. However, the practices seen in the Israel and Palestine problem demonstrate that international law is inadequate. Israel does not implement the United Nations Security Council resolutions, while the United States supports this position. Institutions such as the International Criminal Court and the International Court of Justice try to play an active role in resolving such problems, but they do not find sufficient support.

Keywords: *International Relations, International Law, United Nations, Israel, Palestine*

Uluslararası ilişkilerin biçimlenmesi bakımından iki uç model bulunduğu öne sürülebilir. Birbirine karşıt olan bu uç modellerin birincisi devletler ve diğer aktörler arasındaki kuvvet ilişkileriyle oluşur. İkinci model ise hukuka dayalı düzendir. Birinci modelde kuvvet adaleti yapar (might is right) , ikincisindeyse adalet kuvvettir (right is might). Uluslararası ilişkilerde yüzyıllarca birinci model egemen olmuştur. Dünyada barışçıl düzenin kurulması uluslararası ilişkilerin ikinci uca doğru evrilmesini gerektirmektedir. Nitekim özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası toplumun bu yöndeki çabaları artmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere çeşitli uluslararası çeşitli örgütler kurulmuş, uluslararası hukuk alanında önemli adımlar atılmıştır. Kuramsal düzeyde, barışçıl bir dünya kurulması için güçlü bir uluslararası hukuk alt yapısının oluşturulmuş olduğu bile söylenebilir.

Ne var ki, bu hukuki alt yapı, gerçekliğin sınamasıyla sık sık karşılaşmaktadır. Uluslararası hukuka bakılarak çözülebilecek birçok sorun ilgili devletlerin ve diğer aktörlerin kuvvete dayalı adalet tercihleri nedeniyle ağırlaşabilmektedir. Hal böyle olunca, uluslararası hukuka ve BM gibi uluslararası kuruluşlara duyulan inanç ve güven zayıflamaktadır. Bu tür sorunların en keskin örneği Filistin sorunudur. İsrail'in 1948 yılında alınan bir BM kararı yoluyla kurulmuş, aynı kararda bir Filistin devletinin de kurulmasının öngörülmüş olması nedeniyle bu sorun, uluslararası hukuk açısından 75 yıldır süren acılı bir ironi haline gelmiştir.

Uluslararası hukuk üreticisi olarak BM Güvenlik Konseyi (BMGK) Filistin konusunda kararlar almamış değildir. Örneğin 1967 yılında İsrail'e, o yılki savaşta işgal ettiği topraklardan çekilmeyi buyuran 242 sayılı kararı kabul etmiştir. Sorunun çözümüne ilişkin önerilerde bu karar hep anılır. 1973 yılında savaşı taraflar arasında ateşkesi yapılmasını buyuran 338 sayılı karar da önemlidir. İki devletli çözümü teyidi öngören 1397 (2002) sayılı karar da bir kilometre taşıdır. İsrail'in işgal ettiği bölgelerde zorla yerleşim yaratma etkinliklerini yasaklayan 2334 (2016) sayılı kararın ne kadar önemli olduğunu anlatmaya gerek yoktur. Gel gelelim, bu kararların hiçbiri uygulanmamıştır İsrail. Onu uygulamaya zorlayacak ek kararları da BMGK alamamıştır. İsrail'in BMGK'nin uluslararası hukuk niteliğindeki kararları uygulamamasının temel nedeni ABD tarafından korunup kollanmasıdır. ABD İsrail'in hukuk dışı politikalarına karşı BMGK'nin daha ileri kararlar almasını da, almış olduğu kararların uygulanmasını sağlamasını da BMGK'nin veto hakkı bulunan üyesi

olarak önlemiştir. Başka bir deyişle, ABD, İsrail konusunda hukukun değil kuvvetin ağır bastığı bir çizgi izleye gelmiştir. ABD, hoş görülemez şekilde, İsrail'i hukuk üstü bir konuma taşıyan bir politika izleyerek uluslararası hukukun saygınlığını, inandırıcılığını, gücünü zedelemiştir. Böylece demokrasi, hukuk ve insan hakları alanlarında kendi inandırıcılığını da uluslararası ilişkiler açısından büyük ölçüde yitirmiştir.

ABD / İsrail ikilisinin kuvvet üstünlüğüne, dolayısıyla keyfilige dayanan bu tavrına karşı uluslararası hukuk açısından tepkiler ancak son yirmi yıldır gelişebilmektedir. Bu çerçevede Uluslararası Adalet Divanı (UAD) ve Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) başvuru iki yetkili kuruluş olmuştur.

2003 yılında İsrail'in işgal altındaki topraklarda ve Doğu Kudüs'te sözde kendini korumak üzere duvar inşa etmesi BM Genel Kurul'unda ele alınan bir gelişme olmuştur. 8 Aralık 2003 tarihli ve ES – 10/14 sayılı kararıyla BM Genel Kurulu, İsrail'in böyle bir duvarı inşa etmesinin hukuki sonuçlarının (consequences) neler olduğu hakkında UAD'den tavsiye niteliğinde görüş (advisory opinion) sormuştur. UAD görüşünü 9 Temmuz 2004 tarihinde açıklamıştır. UAD işgal altındaki bölgelerde duvarın yapımını uluslararası hukuka aykırı bulmuş ve bu hukuk dışı duruma derhal son verilmesini, Filistinlilerin uğradıkları zararların giderilmesini istemiş, BM Genel Kurulu ile Güvenlik Konseyi'ni harekete geçmeye çağırmıştır. UAD, ayrıca, duvarın Filistin topraklarının bir kısmını ilhak amacını taşıdığı, Filistinliler üzerindeki olumsuz etkilerini de kararda belirtmiştir. Tahmin edileceği üzere, UAD'nin bu tavsiye görüşü İsrail tarafından yok sayılmış, Filistinlilerin "Apartheid duvarı" dedikleri ayırıcılık ve işgal anıtı uluslararası toplum ve hukuka karşın ayakta kalmıştır. 'Barışa karşı yapılmış duvar' da denebilir.

BM Genel Kurulu, 30 Aralık 2022 tarihinde, "İsrail'in, Doğu Kudüs dâhil işgal altındaki Filistin toprağındaki politikaları ve uygulamaları" başlığını taşıyan 77 / 247 sayılı bir karar almıştır. Filistin sorununun bütün yönlerine uzanan kapsamlı bir karardır bu. İsrail'in sivil halkına yönelik militan ve silahlı grup saldırıları da anılan kararda kınanmıştır. Kararın önemli ögesi, İsrail'in Filistin topraklarını işgalinin, Filistin halkının kendi kaderini tayin hakkını ihlal etmesinin, Kutsal Şehir Kudüs'ün statüsünü, demografik yapısını değiştirmesinin, ayırıcı mevzuat ve uygulamalarının hukuki sonuçlarının neler olduğuna dair tavsiye niteliğinde görüş istenilmesidir.

2023'ün Ocak ayında BM Genel Sekreterinin söz konusu kararı UAD'ne iletilmesiyle başlayan UAD'ından görüş alma sürecinde ilk oturum 19 / 20 Şubat 2024 tarihlerinde yapılmıştır. Söz alan devletlerin çoğu İsrail'in Filistin'i işgalinin hukuk dışı olduğunu anlatmışlar, UAD'nından bu yönde bir karar beklediklerini dile getirmişlerdir. Buna karşılık, ABD ve Macaristan gibi birkaç ülke İsrail'in kendini savunma ve güvenlik sağlama hakkını öne sürerek işgali mazur göstermeye çalışmış, işgalin ancak müzakereler sonucunda sona ermesi gerektiğini iddia etmişlerdir UAD'nin süreci ne zaman sonuçlandıracağı belli değildir.

UAD'nda Filistin konusunda İsrail'e karşı ilk dava ancak Güney Afrika'nın 29 Aralık 2023 tarihinde yaptığı başvuru üzerine açılmıştır. Söz konusu başvuru BM'nin "Soykırımı önleme ve cezalandırma Sözleşmesinin" Gazze bandında uygulanması konusunda yapılmıştır. Güney Afrika, ezcümle, İsrail'in Gazze'de yaptıklarının soykırım boyutlarına eriştiğini, böylece anılan sözleşmenin ihlal edildiğini, Divan'ın bu konuda bir karar varana dek soykırımın daha da artmasının önüne geçecek geçici önlemler belirlemesi gerektiğini öne sürmüştür.

UAD, dosyayı işleme sokmakta gecikmemiş, 26 Ocak 2024 tarihli buyruğunda, Güney Afrika'nın İsrail'e karşı dava açılması talebini kabul ettiğini açıklamıştır. İsrail'in Gazze'de soykırım suçu işlediği savının inandırıcı bulunarak incelenmeye alınması başlı başına önemli bir gelişmedir. Böylece açılan davanın uzun sürmesi genel beklentidir. Bu arada, İsrail'in işlemekte olduğundan şüphelenilen soykırım suçunu daha ileri boyutlara taşımamasını önlemek amacıyla UAD geçici önlemler buyurmuştur. UAD'nin konuyu değerlendirmesi de, buyurduğu geçici önlemler de tümüyle ilgili Sözleşme sınırları içinde kalmakta, Filistin sorununu siyasal boyutlarını kapsamamaktadır. Bu çerçevede UAD, Gazze'deki Filistinlilerin öldürülmemesi, Gazze ahalisine insani yardım yapılmasının engellenmemesi buyruklarını vermiştir.

UAD yaptırım gücünden yoksundur. BM mantığı ve düzeni içinde UAD'nin uluslararası barış ve güvenlik açısından önemli kararlarının uygulanması için BM Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesi gerekir. Ancak. ABD'nin İsrail'i kollaması nedeniyle gene BM Güvenlik Konseyi eli kolu bağlı kalmış, İsrail de soykırımsal eylemlerini fütursuzca sürdürmüştür. İsrail'in özellikle Gazze'nin Rafah bölgesini hedef alan büyük bir saldırı yapma planları uluslararası toplumda ciddi endişe yaratmıştır. Bunun üzerine, UAD, 24 Mayıs 2024 günü, İsrail'in Refah'a yönelik askeri harekâtını durdurması ve insani yardımın

akışını hiçbir şekilde engellememesi buyruğunu vermiştir. Ne yazık ki, İsrail UAD'nin bu buyruğunu da kabul etmeyerek, bildiğini okumayı sürdürmektedir.

Filistin sorununun taşındığı ikinci uluslararası yargı organı Uluslararası Ceza Mahkemesi'dir (UCM). Söz konusu yargı organı, kurucu sözleşmesi olan Roma Statüsü'nün 1 Temmuz 2002 tarihinde işlerlik kazanması üzerine faal hale gelmiştir. UCM'nin etkinliği taraf devletler arasında geçerlidir. UCM kişilerin eylemlerini ve sorumluluklarını hedef almaktadır. UCM, kendini, 17 Temmuz 2018 tarihinden itibaren belirli koşullarda saldırı ya da tecavüz suçunu incelemeye de yetkili kılmıştır. UCM'nin bir olayla ilgilenmesi için o olayın taraf bir devletin egemenlik alanında geçmesi ve mahkemeye başvurunun da bir taraf devlet adına yapılması gerekmektedir.

22 Ocak 2009 tarihinde Filistin, UCM'nin Filistin topraklarında yetkili olmasını tanıyan bir açıklama yapmıştır. UCM'nin bu konunun incelenmesini 3 Nisan 2012'de olumlu yönde sonuçlandırmıştır.¹

UCM'nin önüne Filistin konusuyla ilgili olarak gelen ikinci dosya 31 Mayıs 2010'da meydana gelen Mavi Marmara olayıdır. Hatırlanacağı üzere, İsrail askerleri, Gazze'ye insani yardım götürülen Mavi Marmara konvoyuna açık denizde bir baskın yapmıştı. Bu konunun UCM açısından nasıl gelişmiş olduğunu, insani yardım eyleminin düzenleyicisi olan İnsani Yardım Vakfı'nın (İHH) kayıtlarından izleyelim:

“İsraili yönetici ve askerlerin faili oldukları Mavi Marmara'da işledikleri suçlar için 14.05.2013 tarihinde Roma Sözleşmesine taraf olan ve Mavi Marmara gemisinin bayrak devleti olan Komor Devleti adına, Hollanda-Lahey'de bulunan Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'ne başvurulmuştu. Dosyaya Roma Statüsüne taraf olan Kamboçya ve Yunanistan'da taraf olarak eklenmişti.

“UCM Savcılığı, İsrail'in savaş suçu işlediğini, İsrail'in Gazze üzerindeki etkin kontrolü devam ettiği için İsrail Gazze'de işgalci statüsünde olduğunu, Gazze Özgürlük Filosunda yer alan tüm katılımcılar, uluslararası hukukta korunan siviller statüsünde olup İsrail

¹ “FİLİSTİN TOPRAKLARINDA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ'NİN YARGI YETKİSİNE İLİŞKİN 2021 TARİHLİ KARARIN DEĞERLENDİRİLMESİ”, Hukukçular Derneği, 2021, <https://hukukcular.org.tr/filistin-topraklarinda-uluslararası-ceza-mahkemesi-nin-yargi-yetkisine-iliskin-2021-tarihli-kararin-degerlendirilmesi/>.

askerleri, yolcuların sivil olduğunu bildiği halde, saldırıyı gerçekleştirdiğini kararlaştırmıştı. UCM Savcılığı bu tespitleri sıralarken İsrail’ in meşru müdafaa tezlerini tartışmaya değer bulmadığına değinmiş ve “hayatını kaybedenlerin otopsi raporları değerlendirildiğinde; baştan, ayaklardan, boyundan defalarca vurulduklarını ve en az 5 kişinin bitişik atış mesafesinden vurularak öldürüldüğünü” belirtmişti.

“Savcılık aynı zamanda bu suçlarda mağdur olan ve ölen sayısının UCM’nin yargı yetkisine girecek oranda yoğun olmadığı (“GRAVITY” ilkesi) gerekçesiyle soruşturma yetkisinin bulunmadığına karar vermişti.”²

Popüler siyaset bilimci Norman G. Finkelstein, UCM’nin Mavi Marmara dosyasını ele alışı konusunda *Suçluyorum* (I Accuse) başlıklı bir kitap³ yazmıştır. Finkelstein bu kitabında UCM başsavcısı Fatou Bensouda’yı İsrail’i kayırmakla suçlamaktadır. Finkelstein söyleşi ve konferanslarında eleştirilerini sürdürmektedir.

Kanımcıca, UCM’nin olaya mesafeli kalmasının bir nedeni de BM çerçevesinde olayla ilgili olarak iki ayrı sürecin işletilmiş olmasıdır. Birinci süreç, Cenevre’de BM İnsan Hakları Konseyi’nin atadığı bağımsız bir Veri Toplama Komisyonunun yaptığı araştırmadır. İkinci süreç New York’ta Türkiye ve İsrail’in katılımıyla kurulmuş olan başka bir komisyonun faaliyetidir.

Bu iki komisyonun yaptıklarının karşılaştırılmasını Prof. Dr. Ahmet Hamdi Topal’ın kaleminden okuyalım:

“Bağımsız Veri Toplama Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, özetle; Gazze Şeridi’nin işgal altında olduğu, ablukanın hukuka aykırı olduğu, Gazze’deki sivil halkı topluca cezalandıran ablukanın bu hâliyle sürdürülemez olduğu, İsrail’in hukuka aykırı ablukayı korumak amacıyla açık denizde gerçekleştirdiği müdahalenin uluslararası hukuk kurallarını ihlâl ettiği ve BM Andlaşması’nın 51. maddesi kapsamında meşrû müdâfaa olarak değerlendirilmesinin mümkün olmadığı, güvenlik temelinde İsrail’in uyguladığı ablukanın ve İsrail askerlerinin

2 “Mavi Marmara Davası”, İHH İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı, erişim 09 Ağustos 2024, <https://ihh.org.tr/mavi-marmara-davasi>.

3 “I Accuse! - Norman Finkelstein: 9781682192276 - AbeBooks”, erişim 09 Ağustos 2024, <https://www.abebooks.com/9781682192276/Accuse-Norman-Finkelstein-168219227X/plp>.

yardım konvoyuna yönelik eylemlerinin gerek insan hakları hukuku gerekse insancıl hukuk açısından ihlaller içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna mukâbil, 2 Ağustos 2010'da BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon'un talimatıyla oluşturulan "Soruşturma Paneli" tarafından hazırlanan raporda, tamamen aksi yönde tespitlere yer verilmiştir. İhtivâ ettiği bulgu ve ulaştığı sonuçlar itibarıyla İsrail tezlerini benimsediği görülen Palmer Raporu'na göre, İsrail'in güvenlik gerekçesiyle deniz ablukası uygulaması, BM Andlaşması 51. maddesine göre meşrû müdâfaa niteliğinde olup uluslararası hukuka uygundur. Bu bağlamda İsrail askerlerinin gerçekleştirdiği eylemler, meşrû müdâfaa kapsamında mütâlaa edilmelidir."⁴

Daha sonraki gelişmelerden anlaşıldığına göre, Türkiye'nin görüşleriyle uyumlu Cenevre raporu yerine İsrail'in görüşlerine yakın New York raporu tercih edilmiştir. Hukuki değil siyasi bir yaklaşımı yansıtan bu tercihin sonucunu İsrail'in diplomatik bir başarısı olarak görmemek güçtür.

Filistin devleti, Doğu Kudüs dahil işgal altında bulunan Filistin topraklarında 13 Haziran 2014'den sonra işlenen savaş suçlarını UCM'nin soruşturmasını, 1 Ocak 2015 tarihinde yaptığı bir deklarasyon yoluyla istemiştir. 1 Nisan 2015 tarihindeyse Filistin, hukuki bir adım daha atarak, Roma Statüsü'ne taraf olmuştur. Filistin'in başvurusunun incelenmesi çeşitli usûl nedenleriyle uzun sürmüştür. Nihayet, 20 Aralık 2019 tarihinde UCM savcısı, soruşturma açılması için gerekli koşulların karşılandığını, konunun çeşitli boyutları olması nedeniyle UCM'nin coğrafi yetki alanının bir kez daha yargıçlarca (üç yargıçtan oluşan heyet) incelenmesini talep etmiştir. Değişik taraf devletlerden gelen görüşleri de içeren bu inceleme sonucunda Savcı 3 Mart 2021 tarihinde Filistin'deki durumu soruşturmak kararı verdiğini açıklamıştır. Halen bu süreç içindeyiz.

Son Gazze olayları başlayınca, 17 Kasım 2023 tarihinde, Filistin, Güney Afrika, Bangladeş, Bolivya, Komor Adaları, Cibuti, Şili ve Meksika UCM'ye başvurarak bir bakıma süreci yoğunlaştırmasını istemişlerdir. Dolayısıyla UCM'deki Filistin dosyası iyice kabarmıştır.⁵

4 Ahmet Hamdi Topal, "ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN MAVİ MARMARA KARARI VE KARARIN ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 21, sy 2 (2015): 481-508.

5 "Application instituting proceedings and request for the indication of provisional measures" (INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, 17 Kasım 2023), <https://www.icj-cij.org/node/203446>.

Ancak son dönemde UCM Savcısının Gazze olayları üzerinde odaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim, 20 Mayıs 2024 günü, UCM Savcısı Hamas tarafından Yahya Sinwar, Mohammed Diab İbrahim Al – Masri ile İsmail Haniyeh, İsrail tarafından da Benjamin Netanyahu ile Yoav Gallant için tutuklama kararı alınmasını talep etmiştir. Dosya, UCM usüllerine göre, üç yargıçtan oluşan Yargılama Öncesi Oda'dadır. Bu satırların yazıldığı sırada henüz odadan bir karar çıkmamıştır.

Yukarıda görüldüğü gibi, Filistin sorunu iki temel uluslararası yargı kurumunun gündeminde değildir. Hukuka dayalı uluslararası düzen anılan yargı kurumlarından çıkacak kararların uluslararası toplum tarafından kabul edilmesini ve uygulanmasını gerektirmektedir. Ancak, ABD'nin, İsrail'in ve Macaristan gibi birkaç destekçi devletin uluslararası hukuku nerdeyse yok sayan tavırları nedeniyle uluslararası toplum yaşamsal bir sınavla karşılaşmış durumdadır. Ya kuvvet ya da adalet ağır basacaktır. Filistin sorunu uluslararası hukuka uygun şekilde ele alınmadığı takdirde uluslararası ilişkiler bakımından olumsuz bir emsal teşkil edecek, hukuka dayalı bir uluslararası düzen yerleştirme umutlarını ve çabalarını zayıflatacaktır.

Uluslararası hukukun geliştirilmesi yönünde çok önemli adımlar atılmış bulunmaktadır. Filistin sorunun bize gösterdiği, eğer devletler uluslararası hukuku içselleştiremez ve dış ilişkilerini buna göre yönlendiremezse hukuka dayalı uluslararası düzenin kâğıt üzerinde kalacağıdır.

Kaynakça:

“Application instituting proceedings and request for the indication of provisional measures”. | INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, 17 Kasım 2023. <https://www.icj-cij.org/node/203446>.

Hukukçular Derneği. “FİLİSTİN TOPRAKLARINDA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ’NİN YARGI YETKİSİNE İLİŞKİN 2021 TARİHLİ KARARIN DEĞERLENDİRİLMESİ”, 2021. <https://hukukcular.org.tr/filistin-topraklarinda-uluslararasi-ceza-mahkemesinin-yargi-yetkisine-iliskin-2021-tarihli-kararin-degerlendirilmesi/>.

“I Accuse! - Norman Finkelstein: 9781682192276 - AbeBooks”. Erişim 09 Ağustos 2024. <https://www.abebooks.com/9781682192276/Accuse-Norman-Finkelstein-168219227X/plp>.

İHH İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı. “Mavi Marmara Davası”. Erişim 09 Ağustos 2024. <https://ihh.org.tr/mavi-marmara-davasi>.

Topal, Ahmet Hamdi. “ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİNİN MAVİ MARMARA KARARI VE KARARIN ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 21, sy 2 (2015): 481-508.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 21.02.2024

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 03.08.2024

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Kılıç Yaşın, Gözde. "Soykırım Hukukunun Evrimi: Bosna Savaşının Rolü Üzerine Bir İnceleme". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 25, (2024): 27-71.

SOYKIRIM HUKUKUNUN EVRİMİ: BOSNA SAVAŞININ ROLÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Gözde KILIÇ YAŞIN**

Dr. Öğr. Üyesi

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4782-6999>

Öz: Bu makale, 1992-1995 Bosna Savaşı ve Sırbistan'a karşı yürütülen hukuki süreçlerin uluslararası soykırım hukukunun evrimine etkilerini incelemektedir. Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi'nin uygulanmasındaki gelişmeleri ve zorlukları, savaşın uluslararası hukuk sistemine etkisini ve Uluslararası Adalet Divanı gibi uluslararası kurumların rolünü, ilgili mahkeme kararlarının öne çıkan hükümlerinin hukuki analizi yöntemiyle değerlendirmiştir. Makale, hukuki sorumluluklar, devlet egemenliği ve uluslararası camiada soykırımın siyasallaşması arasındaki kesişimi kritik bir şekilde analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bosna Savaşı, Soykırım Hukuku, Uluslararası Adalet Divanı, Hukuki Sorumluluklar, Soykırımın Siyasallaşması

* Bu çalışmada yeni analiz ve tespitler yapılırken Prof. Dr. Anıl Çeçen danışmanlığında yürütülen ve Prof. Dr. Muharrem Özen danışmanlığında tamamlanan doktora tezinde değinilen bazı analiz ve bulgulardan da faydalanılmıştır. Bkz. Gözde Kılıç Yaşın, "Genel Kamu Hukuku Açısından Soykırım: Bosna Hersek- Sırbistan Soykırım Davası Çerçevesinde İnceleme, (Danışman Prof. Dr. Muharrem ÖZEN), Ankara Üniversitesi, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara 2023

** <https://doi.org/10.54842/ustich.1436952>

**THE EVOLUTION OF GENOCIDE LAW:
AN EXAMINATION OF THE ROLE OF THE BOSNIAN WAR**

Abstract: *This article critically examines the impact of legal proceedings conducted within the realm of international law pertaining to the 1992-1995 Bosnian War on the evolution of international genocide law. It explores the developments and challenges in implementing the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, the implications of the war on the international legal framework, and the role played by international institutions such as the International Court of Justice. Through a methodical analysis of pivotal provisions in relevant court decisions, the article scrutinizes the intersection of legal responsibilities, state sovereignty, and the politicization of genocide within the international community.*

Keywords: *Bosnian War, Genocide Law, International Court of Justice, Legal Responsibilities, Politicization of Genocide*

GİRİŞ

“Soykırım” ya da “soy kırımı” olarak gördüğümüz kavram, “ırkı yok etme” anlamına gelen Genocide¹ (Jenosit) teriminin Türkçedeki yerleşmiş yaygın kullanımınıdır. Toplu ölümlere sebep olan katliamların insanlık tarihi kadar eski bir olgu olduğu genel olarak kabul edilmektedir.² Ancak hukuki sonuçlar doğurması bakımından çok daha yakın tarihlerde ele alınmış ve 1948’de BM Sözleşmesi olarak Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi hayat bulmuştur.³ Soykırımın bir suç olarak tanımlanması, bu suçu önlemeye dönük önemli bir merhaledir.

Soykırım suçunun toplu öldürmelerden, etnik temizlik ve katliamlardan ayrı bir kategoride değerlendirilmesi, suçun tanımındaki kritik unsurlarla ve Sözleşmenin uygulanması aşamasındaki tanımlama ve sınıflandırmalarla ilgilidir. Bu nedenle Sözleşme hükümlerini uygulayan ve yorumlayan mahkeme kararları da soykırım suçunun önlenmesi çabasında diğer bir önemli adımdır. Eski Yugoslavya’da (1993) ve Ruanda’da (1994) işlenen suçlar için kurulan uluslararası mahkemeler ve Uluslararası Adalet Divanı’nın Bosna Hersek’in açtığı dava üzerine Sırbistan’ın sorumluluğunu inceleyen kararındaki yorum ve sınıflandırmalar bu önemli ikinci adımdaki belirleyici unsurlardır.

Bosna-Hersek’te 1992-1995 döneminde yaşanan savaş, uluslararası mahkemelerce soykırım suçunun işlendiğinin tespit edilmesi, bir devletin soykırımı önleme yükümlülüğünü ihlali meselesinde hukuki sorumluluğunun araştırılması ve Sözleşmenin yorumlanması ve ayrıca bir devlet başkanının soykırım suçlaması dahil birtakım suçlardan yargılanması bakımından önemli bazı “ilk”lere sebep olmuştur. Her bir davada mahkeme, suçun tanımını yeniden yapmış, eylemleri yeniden

- 1 Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposal for Redress*, Columbia University Press, Washington, 1944, Önsöz, xii.
- 2 Jean Paul Sartre, “On Genocide”, *Crimes of War*, (Ed. Richard A. Falk, Gabriel Kolko, Robert Jay Lifton), New York, 1971, s. 533,534; Schabas, William A., *Genocide in International Law, the Crime of Crimes*, 2nd edition, Cambridge University Press, 2009. Ayrıca soykırımın sömürgecilik, emperyalizm ve ulus inşası tarihini de kapsadığına ilişkin görüşlerin değerlendirilmesi için bkz. Dan Stone, “The Historiography of Genocide: Beyond ‘Uniqueness’ and Ethnic Competition,” *Rethinking History*, V.8, İ.1, 2004, 127–142
- 3 Nuremberg Milletlerarası Askeri Mahkemesinin yargılamalarına etki etmesi beklentisine ve bu mahkemenin yargılayacağı suçlarla ilgili olarak ilk kez Genocide kavramının üretilmesi ve diğer her türlü suçtan farklı yeni bir suç tipi olarak tarif edilmesine rağmen hukuk alanındaki doğumu 1948 tarihli Sözleşme ile olmuştur. Nuremberg Milletlerarası Askeri Mahkemesi Statüsü’nde yer verilmediği için kararlarda da soykırım suçu yer almamıştır.

yorumlamış, ulusal grup tanımını yeniden değerlendirmiş ve her vakiada ortadan kaldırılan kişinin o grubun parçası olup olmadığını yeniden tartışmış ve hükmünü oluştururken yargılanan her bir birey için ayrı ayrı soykırım suçu işleme niyetinin şüpheye yer bırakmayacak açıklıkta ispatlanmasını aramıştır. Nitekim çıkarım yapabilmek için tanımlama kaçınılmazdır. Kuşkusuz ki ilgili kararlar gerçeğin tüm boyutlarını göstermiyordu ancak Mahkeme kendi gerçeğini bu yolla ortaya koymuştur.

Sözleşme ve Sözleşmeyi somut olaya uyarlayan mahkeme kararlarıyla soykırım suçu, hukuk alanında -ki suçun varlığı zaten her koşulda hukuka işaret eder- teknik bir meseleye dönüşmüştür. İlgili davaların tümü hem siyasi hem hukuki bakımdan uluslararası ceza adaletinin gelişiminde ve geleceğinde belirleyici rol üstlenmiştir. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi (1948) diğer tüm suçlardan farklı bir suçun tanımını yapmış ve soykırım suçunu önlemeye dönük bir adım atmıştır. Soykırım suçunun varlığını *tespite girişen mahkemeler ise soykırım suçunu işleyenlerin cezalandırılmasını* sağlama işlevleri yanında Sözleşmenin somut bir olayda nasıl uygulanacağına dair bir nevi anlama ve yararlanma kılavuzu oluşturmuştur. Yargıçların karşıt ve ayrı görüşleri de tanımlamalar bakımından ve Mahkemelerin kendi gerçeklerini anlamak bakımından önemli birer kaynaktır. 1948 tarihli Sözleşmenin hazırlanması bir olayı soykırım olarak nitelemeye imkân sağlayan hukuk kodlarını sağlamıştır. İlgili mahkeme kararları ise kodların örnekli açıklamasını, tarifini, sınırlarını vermektedir.

1. Soykırımın Hukuk Alanına Girişi

İnsan hakları, salt “insan” olmaktan kaynaklanan haklar bütünüdür ancak işlevselliğini hukuk sistemleri tarafından güvence altına alınması sağlamaktadır.⁴ İnsan haklarının hukuk güvencesine alınması, insanlık tarihinin son dönemlerinde mümkün olmuştur. Tüm insanların eşit olduğunun ve eşit haklara sahip olduğunun kabul edilmesi dahi yakın bir tarihte gerçekleşmiştir.⁵ Nitekim BM üyesi Devletlerin temel

4 Bu konuda bkz. Oktay Uygun, Devlet Teorisi, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2014, s.479; Deniz Acaray, “İnsan Haklarının Korunması Amacıyla Devlet İktidarının Sınırlandırılması ve Siyasal Katılmanın Buna Etkisi”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2 Sayı: 4, 2013, s.119-144

5 Hukukun üstünlüğü ilkesinin kabulüne dönük çabanın ürünü olan Magna Carta (Büyük Özgürlük) Fermanı 1215’te kabul edilmiştir. Ancak burada Kralın bazı yetkilerinden din adamları ve feodal beyler lehine feragat etmesi söz konusudur. Nitekim yeni bir egemen sınıf oluşmasına hizmet etmiştir. 1628 Petition of Rights, 1679 Habeas Corpus Act, 1689 Bill of

değerleri sözleşme haline getirdiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (10 Aralık 1948), insanların tümünün eşit haklara sahip olduğunu evrensel olarak kabul etmiş ve bu hususta uluslararası hukuk güvencesini oluşturmuştur.

Yaşam hakkı, kişi dokunulmazlığı, güvenlik, insan onuru, eşitlik hakkı gibi kavramların her bir insan için korunması gereken evrensel haklar bütününe parçası olarak kabul edilmesiyle, bilhassa bu sayılan hakları tehdit eden soykırım suçunun tanımlanması eş zamanlı gerçekleşmiştir. Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi BM Genel Kurulunca 9 Aralık 1948'de, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de bir gün sonra kabul edilmiştir. İnsan haklarının güvence altına alınması Avrupa Konseyi üyelerinin 4 Kasım 1950'de kabul ettiği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ek protokolleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kurulmasıyla ilerletilmiştir.

II. Dünya Savaşında yaşanan trajedi, savaş suçlarına ilişkin yerleşmiş ilkelerin işletilmesinin ötesine geçilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Sivilleri hedef alan geniş çaplı sistematik saldırılar, devletlerarası savaş hukukunun dışında kalan barış zamanında işlenen suçlar ve devletlerin kendi vatandaşlarına karşı işlediği suçlar için düzenlemeye gidilmesi gündeme gelmiştir. Bu çerçevede insanlığa karşı suç tanımlaması ve geniş çaplı sistematik saldırının bir etnik, dini millî grubu ya da ırkı yok etme amacıyla gerçekleştirilmesini ifade eden soykırım suçu tanımlaması bu dönemin eseridir. Nitekim 1945 Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın⁶ Amaçlar ve İlkelerini belirleyen ilk bölümündeki amaçlar arasında “ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı” (1.m./f.3) yapılmadan insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygıyı teşvik etmede uluslararası işbirliğinin sağlanması yer almaktadır.⁷ Soykırım

Rights, 1701 Act of Settlement gibi belgeler de yeni sınıfların hürriyet mücadelesine hizmet etmektedir. Agreement of The People (1647-1649) manifestosu halk egemenliği, kanun önünde eşitlik, dini hoşgörü, seçme hakkı taleplerinden bahsetmektedir ancak bunlar tüm insanlar için aranan haklar değildi; insanların eşit olduğu düşünülmemekteydi. İlgili Belgelerin metinleri için bkz. Anıl Çeçen, İnsan Hakları Rehberi, Bilim Yayıncılık, Ankara, 1999.; 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ise Fransız milletine yöneliktir ancak yayılmasıyla insan haklarına dönük evrensel ahlakın gelişimine katkı sunmuştur. Bkz. Jale Civelek, “1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt 9, Sayı 1, 1989, s. 1 – 9. Diğer taraftan örneğin siyahların ya da kadınların da diğerleriyle eşit olduğunun kabul edilmezi bazı Batı ülkelerinde dahi Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin kabul edilmesinden sonraki tarihlerde gerçekleşmiştir.

6 26 Haziran 1945'te imzalanmış ve 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir.

7 Anıl Çeçen, İnsan Hakları Rehberi, (Birleşmiş Milletler Anlaşması Başlığı), Bilim Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 36; cij.org/public/files/case-related/91/091-19930913-ORD-01-05-EN.pdf (Erişim Tarihi 3 Temmuz 2021)

Sözleşmesi bu amacın gerçekleştirilmesini sağlayabilecek bir metin olarak ortaya çıkmıştır.⁸

2. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Yargılamalarının Soykırım Suçunun Çözümlemesine Katkıları

BM Güvenlik Konseyinin 827 sayılı kararıyla 25 Mayıs 1993'te kurduğu Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTY), 1991 yılından itibaren uluslararası insancıl hukukun ağır ihlallerinden sorumlu kişileri kovuşturmak üzere kurulmuştur.⁹ Mahkeme 1949 Cenevre Sözleşmesinin ağır ihlalleri, savaş yasa ve geleneklerinin ihlali, soykırım ve insanlığa karşı suçları kovuşturma yetkisiyle oluşturulmuştur,¹⁰ Mahkeme Tüzüğü'nün 4.maddesinde soykırım, "ulusal, etnik, ırkî veya dinî bir grubu tamamen veya kısmen yok etmek amacıyla işlenen (a) grup üyelerini öldürmek, (b) grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek, (c) grubun yaşam koşullarının kasten bozulmasına neden olacağı hesaplanarak tamamen veya kısmen fiziksel olarak yok edilmesi, (d) grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirlerin uygulanması (e) grubun çocuklarını zorla başka bir gruba nakletmek fiillerinden herhangi biri anlamına gelir", şeklinde tanımlanmıştır. (a) soykırım (b) soykırım yapmak için komplo kurmak (c) soykırım işlenmesini doğrudan ve aleni kışkırtma (d) soykırımı suç ortaklığı (e) soykırım yapmaya teşebbüs etmek fiillerinin cezalandırılacağı da Tüzük'te düzenlenmiştir.

Mahkeme, II. Dünya Savaşı sonrası Nürnberg ve Tokyo'daki Mahkemelerden bu yana uluslararası suçlar -savaş suçları, insanlığa karşı suçlar- konusunda belirli yargı yetkisine sahip ilk uluslararası yargı kurumudur. Soykırım ilk kez bu Mahkeme tarafından yargılanmıştır.

8 Bağlantıya dar yorum için bkz. Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of Crime of Genocide (Further Requests for the Indication of Provisional Measures), Separate Opinion of Lauterpacht, ICJ Reports, 1993, para.100.

9 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 8 Kasım 1994'te, 955 (1994) sayılı kararıyla, Ruanda topraklarında 1 Ocak 1994 ile 31 Aralık 1994 tarihleri arasında işlenen soykırım ve diğer ciddi ihlallerden sorumlu kişileri ve Ruanda topraklarında aynı suçlardan sorumlu Ruanda vatandaşlarını yargılamak için ikinci bir özel (ad hoc) mahkeme kurmuştur. İki mahkemenin çalışmaları birbirini tamamlayıcı niteliktedir. ICTY Savcısı Yargıç Richard Goldstone, Ruanda Mahkemesi Savcısı olarak atanmıştır. Aynı Temyiz Dairesi her iki mahkemeye de hizmet vermiştir.

10 Statute Of The International Tribunal For The Former Yugoslavia, 25 May 1993, annexed to Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), Md. 1-5, ICTY,
https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_re808_1993_en.pdf;
https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf

1948 tarihli Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesindeki tanımla örtüşen bu tanımlamada geçen her bir kavramın anlamlandırılması gerekmektedir. Bir grubun kısmen yok edilmesi, zihinsel zarar, yaşam koşullarının bozulması gibi kavramların yaşanan olayları hangi koşullarda, ne ölçüde kapsadığına anlam kazandıran Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin değerlendirmeleri olmuştur. Böylece aslında Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi de hukuk alanında fiilen hayata geçmiştir. Sözleşme kapsamında korunan grupların belirlenmesiyle başlayan ancak tanımda açıkça görülmediği halde tanım ve tarife ihtiyaç duyan kavramlar Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesince yorumlanmış ve somut olaylardaki örtüşmeler tespit edilmiştir. Mahkeme Eski Yugoslavya topraklarında işlenen ciddi uluslararası insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle 161 kişi hakkında dava açmıştır.¹¹ Mahkemenin aldığı kararlar faillerin cezalandırılmasını sağlayan hükümler olduğu kadar soykırımı ve soykırım ile ilgili hususları değerlendirmede de emsal oluşturmaktadırlar.

Suçlanan ilk kişi, Bosna-Hersek'in kuzeydoğusundaki Susica'daki bir kampın komutanı olan Dragan Nikolić'tir. 1992 yılında kampta bulunan 8.000 kadar Müslüman sivilin çoğuna işkence ve kötü muamele yapıldığı, tecavüze uğradıkları ve öldürüldükleri iddiası 4 Kasım 1994'te doğrulanmış ve onaylanmıştır. 13 Şubat 1995'te iki iddianame daha doğrulanmıştır: 1992'de Prijedor bölgesindeki Bosnalı Sırp tarafından yönetilen bir kamp olan Omarska'da tutulan sivil mahkumlara karşı çeşitli zulümlerde bulunan 19 sanık hakkındaki iddianame ve Omarska Kampı içinde ve dışında sivilleri hukuka aykırı olarak öldürmek, onlara saldırmak ve tecavüz etmekle suçlanan biri Dusko Tadić olmak üzere iki sanık hakkındaki iddianame. 25 Temmuz 1995'te üç iddianame daha yayınlanmıştır. Bunlardan ilki Prijedor kasabası dışında bulunan ve 3.000'den fazla Bosnalı Müslüman ve Hırvat'ın Bosnalı Sırp güçleri tarafından hukuka aykırı bir şekilde hapsedildiği Keraterm Kampı'nda işlenen savaş suçlarıyla ilgili olarak suçlanan 13 sanık hakkındadır. Kampın komutanı Dusko Sikirica soykırım suçuyla suçlanmıştır. İkinci iddianame Bosna'nın kuzeyinde bulunan Bosanski Samac'ın Bosnalı Sırp tarafından askeri olarak ele geçirilmesinden sonra Sırp olmayan sivillere karşı işlenen sınır dışı etme, toplu katliam, işkence ve cinsel saldırıları içeren bir terör kampanyası yürütülmesi suçlamasıyla

11 ICTY verilerine göre 2017'de görevini tamamlayan dek bu davalarda 91 kişi için mahkûmiyet, 18 kişi için ise beraat kararı verilmiştir. 8 kişi yargılaması tamamlanmadan hayatını kaybetmiştir. Key Figures of the Cases, ICTY, International Criminal Tribunal for Former Yugoslavian Countries, March 2016 <https://www.icty.org/en/cases/key-figurescases>

Bosanski Samac'ın altı üst düzey Sırp siyasi lideri hakkındadır. Üçüncü iddianame biri kendisini "Sırp Adolf" olarak nitelendiren kamp komutanlarından Goran Jelisiç olmak üzere Brcko'daki Luka gözaltı kampında işlenen suçlarla ilgili olarak suçlanan iki kişi hakkındaydı.

Bu bölümde, inceledikleri hususlar bakımından Mahkemenin kimi kararlarında ön plana çıkan değerlendirmelerin bir kısmı incelenmiştir.

2.1. Krstic Kararı

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin soykırım suçundan mahkûmiyet kararı verdiği ilk kişi Radislav Krstic'tir.¹² Buna göre "Güvenli Bölge" ilan edilen Srebrenica'nın Bosnalı Sırp tarafından ele geçirilmesinin ardından 7 bin ila 8 bin erkek ve çocuğun katli, Bosnalı Sırp Ordusuna (VRS) bağlı General Krstic komutasındaki Drina Kolordusu'nun çeşitli birimlerince gerçekleştirilmiştir. Yargılama Dairesi, General Krstic'i bu olaylardaki rolünden dolayı suçlu bulmuş ve 46 yıl hapis cezasına hükmetmiştir. Mahkeme Srebrenica'da soykırım suçunun gerçekleştiği değerlendirmesini yok etme niyetini de belirleyerek "her türlü makul şüphenin ötesinde" tespit etmiştir.¹³ Sözleşmede yer alan "yok etme", fizikî/biyolojik yok etme; grup, Srebrenica'da bulunan Bosnalı Müslümanlar olarak; "tamamen veya kısmen" ifadesindeki "kısmen" ise "grubun hem nitelik hem nicelik olarak önemli bir kısmı" olarak ele alınmıştır.

12 The Prosecutor v. Radislav Krstic, Case IT-98-33-A, 2 August 2001, <https://cld.irmct.org/assets/filings/Judgement-Krstic.pdf>. Krstic, ICTY yargılamasında soykırımdan suçlu bulundu; cinayetler, zalimce ve insanlık dışı muamele, sivil halkı terörize etme, Bosnalı Müslüman sivililerin zorla nakli, Bosnalı Müslümanların kişisel mallarının tahrip edilmesi suretiyle zulüm (insanlığa karşı suç olarak) ve savaş yasalarının veya örf adetin ihlali olarak cinayet suçları nedeniyle 2 Ağustos 2001'de 46 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Dünya tarihinde soykırım suçu işlemekten ötürü hakkında mahkûmiyet kararı verilen ilk kişi ise Jean Paul Akayesu'dur ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi mahkûmiyet kararını 2 Eylül 1998'de açıklamıştır.

13 Yargılama Dairesi Mahkeme Tüzüğü'nün 3. ve 5. maddesine ilişkin yargısal unsurları belirlemiştir. 3. maddeye ilişkin olarak suçların işlendiği sırada silahlı çatışma durumunun mevcut olduğu ve silahlı çatışma ile suç teşkil eden eylem arasında bağlantı bulunduğunu tespit etmek durumundaydı. Madde 5 kapsamında (insanlığa karşı suç olarak zulüm) beş unsurun varlığı aranmıştır (1) bir saldırı olmalı; (2) failin eylemleri o saldırının parçası olmalı (3) saldırı herhangi bir sivil topluluğa yönelik olmalı; (4) saldırı yaygın ve sistematik olmalı; (5) fail, eylemlerin gerçekleştiği daha geniş bağlamı bilmeli ve eylemlerinin saldırının bir parçası olduğunu bilmeli. Ayrıca zulüm suçunun gerçekleşmesi için eylemlerin siyasi, ırkî, veya dini gerekçelerle ayrımcı bir niyetle işlenmiş olması gerekmektedir. (Tüzüğü'nün 5. maddesi çerçevesinde zulüm dışındaki insanlığa karşı suçlar için ayrımcı niyete ilişkin bu kriter aranmamaktadır.)

Mahkeme, General Krstić'in soykırım niyetini bilmesine rağmen General Ratko Mladić'e sadakatini sürdürmesi ve Drina Kolordusunun katkısının suçun gerçekleşmedeki payı da değerlendirilerek Krstić hakkında soykırıma iştirak dahil bir dizi suçtan mahkûmiyet kararı vermiştir. Krstić'in suçlu bulunduğu suçlara bilinçli ve gönüllü katıldığı doğrulanmıştır; suçun işlendiği tarihte Mladić'ten sonraki üçüncü, sonrasında ikinci komutan olmasının ağırlaştırıcı faktör olduğu çünkü pozisyonunu doğrudan bir soykırıma katılmak için kullandığı sonucuna varmıştır. (para 721) Tek başına olsa muhtemelen böyle bir planı başlatmayacağı değerlendirilen Krstić'in infaz haberlerine sessiz kalması ve Bosnalı Sırpların Srebrenica kampanyasını yücelten duygularını dile getirmesi, soykırımdan sonra mesleki kariyerine devam etmesi gibi unsurlar da dikkate alınmıştır. (para 724) Krstić'in hem zorla nakil suçlarıyla hem de Srebrenica'daki askerlik çağındaki Müslüman erkeklerin öldürülmesiyle ilgili ortak bir suç örgütünün parçası olarak hareket ettiği sonucuna varılmıştır. Bu suçlar, coğrafi olarak Srebrenica ile sınırlı bir bölgede sınırlı bir süre boyunca işlenen tek bir suç stratejisinin parçası olarak görülmüş, ardışık cezalar verilmesine yanaşılmamıştır. Temyiz Dairesi 2004'te soykırıma iştirak suçlamasını, soykırıma yardım ve yataklığa çevirmiş (para 237) ve cezasını 35 yıla indirmiştir.¹⁴

Krstić Kararı, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin soykırıma ilişkin ilk mahkûmiyet kararı¹⁵ olmasının yanında yok etme ve zorla nakletme suçlarına ilişkin gerçekleştirdiği analizle de ilk olma niteliğine sahiptir. Mahkemenin bu analizi şüphesiz ki soykırım suçunun

14 Temyiz Dairesi 2004'te diğer suçlardan mahkûmiyetini onanmış (para239) ancak soykırım suçlamasını soykırıma iştiraktan soykırıma yardım ve yataklığa çevirmiş (para 237) ve cezasını 35 yıla indirmiştir. (para 275) Temyiz Dairesi, Krstić'in Drina Kolordu Komutasını yeni devralmış olmasını, Kolordu kaynaklarını tedarik etmesinin niteliğini, Poticari'de sadece iki saat bulunmasını ve Müslümanlara insanca muamele edilmesi yönündeki yazılı emrini dikkate alarak (para 272, 274) soykırıma yardım ve yataklık etme niteliği nedeniyle cezada indirim yapmış ancak Krstić'in General Mladić'in Srebrenica'daki soykırımdaki rolünü bilmesine rağmen sadakatini sürdürmesi (para 136) ve Drina Kolordu kaynaklarının soykırım planının işleyebilmesine katkısını bilmesi (para 137) nedeniyle de soykırım suçu çerçevesi içinde değerlendirmiştir. The Prosecutor v. Krstić, In the Appeals Chamber, Case IT-98-33-A, 19 Nisan 2004 <https://www.icty.org/x/caises/krstic/acjug/en/>, <https://cld.irmct.org/assets/filings/Judgement-Krstic.pdf>

15 Soykırım yapması nedeniyle mahkûmiyet alanlar (4.m/3a), Radislav Krstić (2001), Vujadin Popović (2010), Ljubisa Beara (2010), Drago Nikolić (2010), Zdravko Tolimir (2012), Radovan Karadžić (2016), Ratko Mladić (2017) dir. Popović, Beara ve Tolimir ayrıca soykırım işlemek üzere anlaşmak (4.m/3b) suçlarının sabit olması nedeniyle de ceza almıştır. Vidoje Blagojević ise soykırım suçuna katılma (4. m/3e) nedeniyle mahkûmiyet almıştır. Yani açılan 161 davadan 8'inde soykırım suçu (biri soykırıma katılma) sabit görülmüştür. Bunun en büyük sebebi soykırım suçunun sadece Srebrenica'da işlendiği tespitidir.

tespitinde ve soykırımın etnik temizlik gibi diğer suçlardan ayrıştırılmasında uygulamadan gelen ve önemli bir kriter olmuş; içtihat oluşturmuştur. Bosnalı Sırp Ordusunun (VRS) başlangıçta sadece askerlik çağındaki erkekleri¹⁶ hedef almasına rağmen daha sonra bölgedeki tüm Bosnalı Müslüman erkekleri yakalayıp öldürme kararının alınması¹⁷ ancak/ve bu cinayetlerin yanı sıra Srebrenica'da geri kalan Bosnalı Müslüman sivil nüfusun zorla bölgeden uzaklaştırılmasının Srebranica'daki tüm Bosnalı Müslümanları yok etme niyetinin (soykırım suçunun manevi unsuru/mens rea) göstergesi/delili sayılmıştır.¹⁸ Bu analiz yok etme özel kastının tespitinde kullanılmıştır. Yargılama Dairesi, önce kadın, çocuk ve yaşlıların zorla nakli kararı yani etnik temizlik kararı alındığını, sonra savaşılabilecek yaştaki tüm erkeklerin öldürülmesiyle suçun Sözleşme kapsamında korunan bir grubun yok edilmesi (soykırım) suçuna dönüştüğü değerlendirmesini yapmıştır. Burada da başlangıçta sadece askerlerin infazı hedeflenmesine rağmen sonra askerlik çağındaki Bosnalı Müslümanların tümünün öldürülmesi kararı alınması, yine soykırım özel kastına işaret kabul edilmiştir.

Dikkat edilmesi gereken husus Yargılama Dairesinin değerlendirmesinin teslim alınan Srebrenica'da o an bulunan ve askerlik çağındaki erkeklerin diğerlerinden ayrılarak sistematik olarak infaz edilmesine diğer sivillerin otobüslerle zorla Srebrenica dışına çıkarılmasının¹⁹ eşlik etmesinden ibaret olmamasıdır. Kararın 542. paragrafında, sonraki

16 Kazılara ilişkin uzman raporları, kurbanların az bir kısmının on beş yaşın altında veya altmış beş yaşın üzerinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla aslında askerlik çağındaki olmayan erkek ve çocuklar da Bosnalı Sırp güçlerince hedef grupta değerlendirilmiştir.

17 Savcı Carla Del Ponte'nin iddianamesinde soykırımın 11 Temmuz 1995- 1 Kasım 1995 tarihleri arasında Bosnalı Müslüman halkın bir kısmını ulusal, etnik veya dini bir grup olarak yok etmek niyetiyle "grup üyelerini öldürmek" ve "grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek" eylemleriyle gerçekleştirildiğini tespit edilmektedir. (para 19) Buna göre 12-13 Temmuz 1995'te Potocari'deki Bosnalı Müslüman gruptan ayrılan 16-60 yaşlarındaki 1000'den fazla Bosnalı Müslüman erkek ve çocuk idam edilmiş, 12 Temmuz'da plan 19 Temmuz'a dek Srebrenica bölgesinden kaçan Bosnalı Müslüman erkeklerden oluşa gruptan yakalanan yaşları 12-60 arasında değişen 6000'den fazla erkek ve çocuğun infazını kapsayacak şekilde genişletilmiştir. (para 15) The Prosecutor v. Vidoje Blagojevic, Dragan Obrenovic, Dragan Jokic, Case Number IT-02-53-PT

18 Soykırım suçu genel kastın yanında grubun tamamını ya da bir kısmını yok etme özel kastıyla işlenebilir; fiilin olası kast (dolus eventualis) ile işlenmesi soykırım suçunun koşullarının oluşmadığı anlamına gelir. Bkz. The Prosecutor v. Milomir Stakic, Case No: IT-97-24-T para. 587. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Jelusic Davasında, aynı nedenle yani sanık açıkça Müslümanları hedef aldığı dahi failde grubun tamamı ya da bir kısmının yok edilmesi özel kastının bulunduğu ispatlanmadığı için sanığı soykırım suçu iddiası bakımından suçsuz bulmuştur. Bkz. The Prosecutor v. Milomir Stakic, Case No: IT-97-24-T para. 587

19 Grubun tamamının ya da bir kısmının başka bir yere zorla nakledilmesinin soykırım olarak nitelendirilmede tek başına yeterli bulunmamıştır. Bkz. The Prosecutor v. Milomir Stakic, Case No: IT-97-24-T para.519

günlerde genişleyen bir kampanyayla Srebrenica'dan kaçan diğer tüm erkeklerin de asker ya da sivil ayrımı yapılmaksızın yakalanarak infaz edilmesine özellikle ve detaylıca işaret edilmektedir. Bunlar bir grubu tamamen veya kısmen yok etme niyetine ve mağdurların yok edilmek istenen gruba üyelikleri nedeniyle bilinçli bir kararla seçildiğine delil kabul edilmiştir. Sonuçları bakımından gruptaki iki ya da üç kuşak erkeğin yok edilmesinin de tüm grup üzerinde hayatta kalma bakımından kalıcı etki yarattığı, bunun da sanıklar tarafından bilindiği değerlendirilmiştir. (para 595) Diğer taraftan yok etme özel kastının varlığı durumunda “esir askerlerin yok edilmesinin” de soykırım suçu kapsamında değerlendirilebileceğine işaret edilmiştir.²⁰ (para 518)

Ayrıca Yargılama Dairesi Bosnalı Müslümanlara ait cami ve evlerin (kültürel ve dini varlıklar) kasıtlı olarak tahrip edilmesini de grubu fiziki olarak yok etme niyetinin tespitinde kullanmıştır. (para 576-580) Bu husus, kuşkusuz ki Soykırım Sözleşmesinde yer verilmeyen bir unsurun değerlendirilmesi nedeniyle Sözleşmenin koruma niyeti gösterdiği grupların genişletilmesi olarak görülebilecektir. Bu karar özelinde konunun grubun fiziki olarak yok edilme özel kastı diğer unsurlarla tespit edilmişken eş zamanlı olarak kültürel ve dini varlıkların da tahrip edilmiş olmasının da değerlendirmeye katılarak yok etme niyetinin varlığına işaret eden unsur şeklinde ele alındığı söylenebilecektir. Ancak içtihat oluşturduğu açıktır. Delillerin değerlendirilmesi bakımından diğer unsurların yanı sıra varlığının soykırım özel kastına işaret etmesi bakımından içtihat oluşturmuş olabilir ancak kültürel soykırıma kapı aralamamıştır.

Kristic Kararı'nda Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, soykırım özel kastının varlığını tespit ettiğinde bunu yeterli kabul etmiş ve ayrıca “soykırım planı” aramamıştır.²¹ Bir planının mevcudiyeti

20 Olgun Değirmenci, “Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu (TCK m. 76)”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 70, 2007, s. 95-96.

21 Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ise yok etmek için bir soykırım planının varlığının soykırım suçunun bir unsuru olmadığını ancak soykırım suçunun da ancak bir plan ya da örgütlenmeyle işlenebileceği ve plan ya da politikanın varlığının özel kastın ispatında yardımcı olduğu yönünde görüş oluşturmuştur. Bkz. The Prosecutor v. Clement Kayishema and Obed Ruzindana, Case No: ICTR-95-1-T, 21 May 1999, para. 94, para. 276; The Prosecutor v. Semanza, Appeals Chamber 2005, para. 260; The Prosecutor v. Aloys Simba, Judgement, ICTR, para 414; The Prosecutor V. Jean De Dieu Kamuhanda, Judgement, ICTR, para 632 ; Bkz. Olgun Değirmenci, age., s. 97; Diğer taraftan Türk Ceza Kanunu 76. maddesi, soykırım suçunun gerçekleşmesi için “bir planın icrası”nı aramaktadır. Fransız Ceza Kanunu da 211.maddesinde soykırım suçunun gerçekleşmesi için plan kriterini aramaktadır. Bkz. Ersin Şare, “Soykırım Suçundaki Özel Kast”, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10 (2), 2020, s.863-912;

durumunda da planın oluşturulması ile uygulanması arasında bir sürenin geçmesinin gerekmediği tespit edilmiştir.²² Ancak soykırım planına -soykırım suçunun bir unsuru olmadığını da belirterek- işaret eden başka kararlar olmuştur.²³ Ayrıca yok etme özel kastının soykırımı gerçekleştiren eylemlerin işlenmesi sırasında var olması yeterli sayılmış, ilgili eylemlerin başladığı anda yok etme özel kastının varlığı aranmamıştır.

2.2. Blagojevic Kararı

Soykırım suçunun işlendiğine ilişkin ikinci karar Vidoje Blagojevic ve Dragan Jokic'in yargılandığı davada söz konusu olmuştur. Mahkeme, Temmuz 1995'te Srebrenica güvenli bölgesinin düşmesinin ardından Bosnalı Müslüman nüfusa karşı soykırımın gerçekleştiğini tespit etmiş, eylemlerin yok etme kastı ile gerçekleştirildiği (suçun manevi unsuru) belirlemesini yapmıştır. Grup, Srebrenica'da bulunan Bosnalı Müslümanlar olarak tanımlanmaktadır. “Yaklaşık 25 bin Bosnalı Müslümanın 12-13 Temmuz 1995 tarihleri arasında otobüslerle Srebrenica dışına zorla götürüldüğü,²⁴ erkeklerin nüfusun geri kalanından ayrılarak infaz edildiği, Bosnalı Müslümanların Potocari'de ve gözaltı merkezlerinde ciddi fizikî veya zihnî tacize maruz bırakılarak terörize edildiği ve infazlardan sağ kurtulan erkeklerde ciddi travmalara yol açarak Bosnalı Müslüman grubun üyelerine ciddi bedensel ve zihinsel zarar verildiği” tespit edilmiştir.²⁵

22 Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin örtüşen yaklaşımı için bkz. The Prosecutor v. Simba, Appeals Chamber 2007, para. 266; Önceden tasarlanması gerekmeksizin özel kastın eylemlerin gerçekleşmesinden önce failde olması gerektiği yorumu için bkz. The Prosecutor v. Kayishema and Ruzindana, Trial Chamber 1999, para. 91

23 Tadic Kararında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi de eylemlerin gerçekleşmesi için bir politikanın varlığına ihtiyaç olduğuna -ancak bu politikanın bir Devlet politikası olmasının gerekmediğine (burada devlet dışı aktörlerin de soykırım işleyebileceği değerlendirilmektedir)- işaret etmiştir. Bu davada Yargılama Dairesi suçu “Sırp olmayan tüm nüfusu yaya olarak bölgeden çıkarma” ve etnik temizlik olarak belirlemiştir. Bkz. The Prosecutor v. Tadic, Opinion and Judgement, Case IT-94-1-T, 7 Mayıs 1997, para. 655, <https://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-ts170507JT2-e.pdf>

24 Yargıçlar, “sınır dışı etme” ve “zorla transfer” kavramlarının uluslararası örf adet hukuku ile uluslararası insancıl hukukta farklı değerlendirildiğini; uluslararası örf adet hukukuna göre sınır dışı etmenin bir devletten diğerine nakledilmeyi, zorla nakilin bir devlet içinde yerinden edilmeyi ifade ettiğini ancak uluslararası insancıl hukuk açısından bu ayrımın önemli olmadığı, her ikisinin de hukuk belgelerinde yasaklandığı belirlemesini yapmıştır. Yine de Srebrenica dışına çıkarılan insanların Bosna Hersek topraklarını terk etmedikleri gerekçesiyle sınır dışı etmek yerine zorla nakletmek değerlendirmesini yapmış ve sanıkları zorla nakletmekten suçlu bulmuşlardır. (para 524-532)

25 Yargılama Dairesi, burada açıklanan olguların, soykırım, imha, cinayet, cinayet yoluyla zulüm, zalimce ve insanlık dışı muamele, sivil halkı terörize etme ve zorla nakil ve insanlık dışı eylemler (zorla nakil) suçlarının işlendiğini ortaya koyduğunu tespit etmiştir. Soykırım suçuyla

Kristic Davasında olduğu gibi Mahkeme burada da Srebrenica'daki hedef kitleye dönük katliamların ve katliama maruz kalmayan ancak aynı grubun üyesi olan diğer sivillerin de kitle halinde bölgeden uzaklaştırılmasının bir arada gerçekleşmesi nedeniyle soykırım suçunun işlendiği sonucuna varmıştır. Burada Boşnakları tamamen ya da kısmen imha etme kastının varlığı askerlik çağındaki ya da savaşabilecek durumdaki erkeklerin öldürülmesi ve grubun geri kalanının da zorla bölgeden çıkarılmasına dayandırılmıştır. Soykırım suçunun işlendiğine makul şüphenin ötesinde ikna olan Mahkeme eylemlerin soykırım suçu oluşturduğuna hükmetmiştir.

2.3. Jelisic Kararı

Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi, Goran Jelisic kararında,²⁶ soykırım suçunun jus cogens niteliği kaydedilmiştir. Böylece esasen 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesiyle doğan jus cogens, sorumluluk hukukuna da yansıtılmıştır. Kunarac kararında da işkence yasağının jus cogens niteliğine işaret edilmiştir.²⁷ Jus cogens (emredici kural/zorlayıcı hukuk), uygulanma zorunluluğu kesin olan, aykırı düzenlemeleri geçersiz kılan, değiştirilmesi ancak aynı nitelikte milletlerarası genel hukuk kuralının getirilmesiyle mümkün olan bağlayıcı kurallardır.²⁸

İlgili olarak, Yargılama Dairesi, soykırımın işlenmesine neden olan eylemlerin grup üyelerini öldürmek ve grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar verdiğini tespit etmiştir. Yargılama Dairesi, Bosnalı Müslüman grubu tamamen veya kısmen yok etmeye yönelik özel niyet, nihai hedefi Srebrenica enklavının ortadan kaldırılması olan "Krivaja 95" askeri operasyonunu izleyen olaylardan çıkarılabileceğini tespit etmiştir: Bosnalı Müslümanların Srebrenica yerleşim bölgesinden zorla çıkarılması, Potocari'deki Bosnalı Müslüman toplumunun erkek üyelerinin ayrılması, Bosnalı Müslüman kadınların, çocukların ve yaşlıların Sırpların elindeki topraklardan zorla nakledilmesi ve nihayetinde, 7.000'den fazla Bosnalı Müslüman erkek ve çocuğun öldürülmesi. Yargılama Dairesi, Albay Blagojeviç'in asıl faillerin Bosnalı Müslüman grubu tamamen veya kısmen yok etme niyetinden haberdar olduğunu tespit etmiştir. Buna göre Yargılama Dairesi, Albay Blagojeviç'in soykırıma yardım ve yataklık ederek soykırıma suç ortaklığı yapmaktan suçlu olduğuna karar vermiştir. Bkz. The Prosecutor v. Vidoje Blagojevic, Judgement Case IT-02-60-T, ICTY, 17 Ocak 2005, <https://www.icty.org/en/sid/8661>

26 The Prosecutor v. Goran Jelisic, Judgement, IT-95-10, T., International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 14 December 1999, para. 60-61, <https://www.icty.org/x/cases/jelicic/tjug/en>

27 Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic (Trial Judgment), IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 22 February 2001, para 466, <https://www.refworld.org/cases,ICTY,3ae6b7560.html>

28 Gennady M. Danilenko, "International Jus Cogens: Issues of Law-Making", European Journal of International Law, Vol. 2, Issue 1, 1991, s. 53-55; Stefan Kadelbach, "Jus Cogens, Obligations Erga Omnes and other Rules – The Identification of Fundamental Norms", in Tomuschat Christian- Thouvenin Jean Marc (Ed.), The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus Cogens And Obligations Erga Omnes, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2005, (ss.21-40), s 38.

Jelusic Kararında ayrıca “grup üyelerinden öldürülenlerin sayısından bağımsız olarak bir grubun dini, siyasi, idari, iş adamları, akademik, ya da aydın liderlerinden oluşan temsili liderlerinin tamamı hedef alınarak soykırımın maddi unsuru olan eylemlerin işlenmesinin soykırım niyetinin güçlü bir göstergesi olduğu” yönündeki Uzmanlar Komisyonu yorumuna yer vermiştir. Buna göre liderlerin hedef alınması, grubun geri kalanının kaderini doğrulayan bir argüman olarak değerlendirilmiştir. (para 82)²⁹ Bundan başka Yargılama Dairesi açıkça uluslararası geleneğin yok etme niyetinin yalnızca sınırlı bir coğrafi bölgeyi kapsadığı durumlarda bile soykırımın tanımlanmasını kabul ettiğini vurgulamıştır. (para 83)

Yargılama Dairesi, kendisini “Sırp Adolf” olarak tanıttığı ve Müslümanları öldürmek için Brcko’ya gittiğini, Brcko’daki³⁰ Luka Kampındaki Müslüman tutuklara yüzde 70’in öldürüleceği ve yüzde 30’unun dövüleceğini, Müslümanlardan nefret ettiğini ve hepsini öldürmek istediğini, hayatta kalanların da ancak tuvalet temizliğine köle olabileceğini, Müslümanları temizlemek istediğini ve bundan keyif aldığını, dünyayı onlardan kurtardığını, Müslüman kadınlardan nefret ettiğini Müslümanların artmasını önlemek için hepsini kısırlaştırmak istediğini ancak yok etmeye erkeklerden başlayacağını söylediğine ilişkin tanık ifadelerine (para 102) rağmen ve Yargılama Dairesi önündeki ilk duruşmada kendisini “Adolf” olarak tanıttığını kaydetmesine rağmen ve 1997 yazında Luka Kampı etrafında dört toplu mezara dağılmış, vurularak öldürülmüş 66 beden bulunduğu bulgusuna (para 90) ve Luka’dan kamyonlarla ceset taşıdıklarını söyleyen tanık ifadelerine (para 89) rağmen ve sanık tarafından işlenen cinayetlerin soykırım suçunun maddi unsurunu tespit etmek için yeterli olduğu hükmünü vermesine rağmen soykırım suçunun gerçekleşmediği hükmünü vermiştir. Yargılama Dairesi, Goran Jelisiç’in eylemlerinin bir grubu kısmen veya tamamen yok etmeye yönelik onaylanmış bir kararlılığın fiziksel ifadesi olmadığı, görüşünü açıklamıştır. (para 107)

Yargılama Dairesi, Jelisiç’in psikolojisini değerlendirmiş, sözleri ve tutumunun rahatsız bir kişiliği ortaya koyduğu; çatışmadan önce sıradan bir yaşam sürdüğü; sınırdaki, anti sosyal ve narsistik özellikleri taşıyan ve olgunlaşmamış bir kişiliği olduğunu; kendisini hazır olmadığı bir otorite olarak bulduğunu ve üstlerini memnun etme kaygısıyla suç işlediği

29 The Prosecutor v. Goran Jelusic, Judgement, agm, para 82

30 1991’den önce Brcko’nun nüfusunun yüzde 55’inin Müslüman, yüzde 19’unun Sırp, yüzde 6’sının Hırvat olduğu ilgili kararda yer almaktadır. (dipnot 102)

yorumunu yapmıştır. (para 105) Sonuçta Jelusic on altısı savaş hukuku ve teamüllerinin ihlalden (on iki cinayet, üç zalimce muamelede ve yağmadan) on beşi insanlığa karşı suçlardan (on iki cinayet, üç insanlık dışı eylem) suçlu bulunmuş 40 yıl hapis cezasına mahkum edilmiştir. (para 109) Bu suçlar Jelusic'in duruşmaların başında itiraf ettiği cinayet ve işkencelerden ibarettir.

Yargılama Dairesi, kararına etki eden “eğer işlenen suçlar yaygın değilse ve isnat edilen suç bir örgüt veya sistem tarafından desteklenmiyorsa, bir bireyin soykırım niyetine dair kanıt sağlamanın zor olduğu gözlemini” paylaşmıştır. (para 101) Ayrıca bu davada Savcının, Brcko’da veya cinayetlerin işlendiği başka bir yerde Müslüman grubu yok etmeye yönelik bir planın mevcut olduğuna dair tüm makul şüphelerin ötesinde tespit edilmesini sağlayacak yeterli delil sunmadığı kanaatini belirtmiştir. (para 98)

Bu kararda Luka Kampındaki tutukluların bir kısmının Ekim 1992’de esir değişiminde kullanılması yani Jelusic’in elindekilerin bir kısmını (altı ila yedi yüz tutukludan seksen ila yüz kişinin) serbest bırakmasının, grubun tamamını yok etme niyeti taşımadığı kanaati oluşturduğu (para 94) anlaşılmaktadır. Cinayetleri bir grubu yok etme niyetine işaret etmeyen raslantısal ve keyfi cinayetler olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Jelusic’in faaliyetlerini bir emir-komuta zinciri içinde

gerçekleştirip gerçekleştirmediği yönünde şüphe bulunduğu işaret edilmektedir. (para 96) Luka Kampında 1-19 Mayıs 1992 tarihleri arasında bulunması da bu görüşü destekleyen bir faktör görevi görmektedir.

Jelusic Kararı, soykırım suçundan sorumluluğun belirlenmesinin ne kadar güç olduğunun bir göstergesi olarak görülebilir. Ayrıca, kararda, kanıt değerlendirme yönteminin nasıl uygulandığının sonucu değiştirmeye etkisi de görülebilmektedir. Birey olarak soykırım niyetini gösteren kanıtlar ve soykırımı gerçekleştiren eylemleri olmasına rağmen (a) elindeki tüm mahkûmları öldürmemiş olması, (b) karakterindeki narsist, anti sosyal özellikler, (c) suçun bir örgüt ya da sistem tarafından desteklendiğinin kanıtlanamaması (d) Brcko’da ya da bir yerde Müslüman grubu yok etme planı olduğunun kanıtlanamaması nedenleriyle soykırım suçlamasından beraat etmiştir. Halbuki bir planın varlığı soykırım suçunun unsurlarından biri değildir. Soykırım eylemlerinin gerçekleştirildiği anda bir grubu tamamen veya kısmen yok etme kastının varlığı yeterlidir. Brcko’da dört toplu mezarda silahla ya

da işkenceyle öldürülmüş bedenler bulunmuş ancak Jelisiç dışında tek bir yargılama daha yapılmış³¹ ve bu kişi de soykırımdan sorumlu tutulmamıştır. Bir grubu tamamen ya da kısmen yok etme niyetinin tespiti güçtür ve tanık ifadelerinin değersizleştirilip sonuca odaklanması (grubun geri kalanı zorla nakledilmiş mi, ne kadarı öldürülmüş, hiyerarşik yok etme emri var mı) ve bu olay nezdinde suçun bir örgüt ya da sistem kapsamında işlenmesinin kanıtlanmasının aranması Savcılık Ofisinin işini güçleştirmektedir. Ancak diğer taraftan Mahkemenin tanımlar ve soykırım suçunun jus cogens niteliğini araştırdığı görülmektedir.

2.4. Tadic Kararı

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin cevaplama gereği duyduğu sorulardan biri çatışmanın uluslararası bir çatışma olup olmadığıydı. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü'nün 2.maddesinde belirtilen Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlaline dönük yargılamalar ancak uluslararası çatışma durumunda söz konusu olabileceği için bu sorunun yanıtlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun için Tadic Kararında³² hukuka aykırı eylemleri gerçekleştiren kişi veya grupların yabancı bir devletle (Sırbistan) bağı incelenmiştir. Söz konusu kişi veya grupların yabancı devletle bağının de facto ya da de jure olması çözümlenmesinden sonra devlet organı olmayan (de jure bağı olmayan) kişi veya grupların de facto bağının niteliğine bakılmıştır.³³

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet sorumluluğunu inceleme yetkisi bulunmamaktadır, ancak önündeki davanın uluslararası çatışma olup olmadığını tespit ederken Sırbistan ile sanıklar arasındaki de facto bağı niteliğini “genel kontrol/denetim” kriterini yeterli bularak çözümlenmiştir. Buna göre Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi için eğitim ve mali destek verilmiş olması

31 Ranko Cestic (2004) 3. Madde (Savaş Hukuku ve Teamüllerinin İhlali) kapsamında öldürme, kişinin haysiyetine zarar verme; 5. Madde (İnsanlığa Karşı Suçlar) kapsamında öldürme ve tecavüz suçlarından 15 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir. The Prosecutor v. Ranko Češić, ICTY, IT-95-10/1, 11 March 2004, https://www.icty.org/x/cases/cesic/cis/en/cis_cestic.pdf

32 Prosecutor v. Tadić, Appeals Chamber Judgement, IT-94-1-A, 15 Temmuz 1999, para. 120, 162.; Prosecutor v. Tadic, Trial Chamber judgment, para 585, <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1999/en/40180>

33 Mahkeme bu denetlemede Uluslararası Adalet Divanının Nikaragua Askeri ya da Yarı Askeri Falliyetler Davası'nda geliştirdiği içtihadı faydalanmıştır. Antonio Cassese, “The Nicaragua and Tadic Tests Revisited in the Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia,” European Journal of International Law, V.18, I. 4, 2007, s. 649-668, s. 652

de facto bağını varlığını kabul etmek için yeterli olacaktır. İlgili davada da Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ordusunun (JNA), Sırp Cumhuriyeti ve ordusu (VRS) üzerinde genel kontrolünün bulunduğu tespit edilmiştir.³⁴ Hatta Yargılama Dairesi, 19 Mayıs 1992’de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Ordusunun (JNA) isim değiştirerek Sırp Cumhuriyeti Ordusu (VRS) olarak yeniden tasarlandıktan sonra bile komuta yapısının değişmediği, rütbe ve derecelerin aynen devam ettiği tespitinde bulunmuştur. (para 601-602)³⁵ Temyiz Dairesi Kararında (Sırbistan) Yugoslavya Ordusunun (JNA), (Bosnalı Sırlara ait olan) Sırp Cumhuriyeti Ordusunu (VRS) kontrol etmeye devam ettiği; sadece askeri operasyonlarını değil siyasi ve askeri hedeflerini de kontrol ettiği, Sırp Ordusunun (Sırbistan denetimindeki) Yugoslavya Ordusunun strateji ve taktiklerini uyguladığı vurgulanmaktadır. Sırbistan (ve Karadağ) Hükümeti tarafından Bosnalı Sırp subayların maaşlarının ödenmesi de devam ediyordu.³⁶ Temyiz Dairesi, Yargılama Dairesinin Sırbistan (ve Karadağ) Hükümeti tarafından sağlanan yardımların Sırp Cumhuriyeti silahlı kuvvetlerinin saldırı operasyonlarını yürütmek için hayati olduğu ve Yugoslavya (Sırbistan) Ordusunun tedarikine bağımlı olduğu tespitini de paylaşmaktadır. (para 155) Dolayısıyla çatışmanın uluslararası bir çatışma sayılması için yabancı Devletin etkin kontrolü, operasyon emri vermesi, denetlemesi gerekmemektedir. Burada uluslararası çatışma tespiti yapılabilmesi için paramiliter grupların eylemlerinin Sırbistan’a atfedilebilirliği de denetlenmiş olmaktadır. Tadic Kararında Yargılama Dairesi pek çok delili bir araya getirmiş ancak eylemler için özel talimatlara ilişkin somut kanıt bulunmadığı gerekçesiyle “etkili denetim” kanıtlarını yetersiz bulmuştur. Temyiz Dairesi ise Sırbistan’ın genel kontrolü altında olmasını yeterli görmüş ve bu çıkarımla çatışmanın uluslararası bir çatışma olduğu kararına varmıştır.

34 Sırp Cumhuriyeti ordusunun (VRS) asker ve teçhizatlarının yüzde 80’inin Yugoslav Halk Ordusuna (JNA) ait olduğu BM Genel Sekreterinin 12 Mayıs 1992 tarihli S/23900 raporunda da kaydedilmektedir. International Court of Justice, Memorial Of The Government Of ‘The Republic Of Bosnia And Herzegovina, Case Concerning Application Of The Convention On The Prevention And Punishment Of The Crime Of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia (Serbia and Montenegro)), 15 Nisan 1994, s.99, para. 3.2.0.4, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/8616.pdf>

35 Prosecutor v. Tadic, Trial Chamber Judgment

36 Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi bu delilleri “etkili kontrol”ü ispatlamaya yetersiz bulmuştur. Yargıç McDonald Ayrı ve Muhalif Görüşünde, bu delillerin Sırbistan’ın denetimini ispatlamaya yeter bulmuştur. Separate and Dissenting Opinion of Judge McDonald, paras. 7-8) Temyiz Dairesi de Kararında Yargıç McDoland’ın görüşlerini paylaşmaktadır. Prosecutor v. Dusko Tadic (Appeal Judgement), , IT-94-1-A, 15 Temmuz 1999, para 150

Temyiz Dairesi, uluslararası çatışma ön sorusunu yanıtlamanın ötesine geçerek³⁷ etkin kontrol mekanizmasının de facto ajanları bir noktada Devlet organlarıyla eşitlediği yorumunu getirmektedir. (para 121) Nitekim Devlet, görevlilerinin görev alanı dışında veya kendi emrine aykırı olarak yaptıkları eylemlerden dahi sorumludur.³⁸ (para 121) Organize bir grup söz konusu olduğunda grup Devletin genel kontrolü altındaysa Devlet tarafından özel olarak dayatılmış, talep edilmiş veya yönlendirilmiş olsun ya da olmasın, her bir faaliyetlerine ilişkin olarak bu Devletin sorumluluğu söz konusu olacaktır. (para 122) Aynı kararda Devlet, Devlet organlarının resmi statüsüne sahip bireyler (de jure ajan) veya Devletin kontrolüne tabi organize grupları oluşturan bireylerin (de facto ajan) uluslararası hukuku ihlal eden eylemlerinden bu kişilere özel talimatlar verip vermediğine bakılmaksızın sorumludur, denilmektedir. “Aksi takdirde Devletlerin uluslararası sorumluluğu reddetmek için kolaylıkla kendi iç hukuk sistemlerinin arkasına sığınabilecekleri veya herhangi bir özel talimat eksikliğini bahane edecekleri” vurgulanmaktadır. (para 123) Temyiz Dairesi, genel uluslararası hukukta bir bireyin fiili bir Devlet organı olarak hareket edip etmediğini belirlemek için üç testin uygulanacağı sonucuna varmıştır. Hiyerarşik olarak örgütlenmiş diğer gruplarda olduğu gibi silahlı kuvvetlerin veya askeri birliklerin bir parçasını oluşturan bireyler söz konusu olduğunda Devletin genel kontrolü yeterlidir, hükmü vermiştir. (para 146)³⁹

Aynı savaş, aynı olaylar için ve aynı delillerle Uluslararası Adalet Divanı, Sırbistan’ın Devlet sorumluluğunu araştırırken etkili denetim kriterini esas almış ve Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin (Sırbistan) Bosnalı Sırp güçlerine her bir özel operasyon için özel talimat verdiğinin somut delillerle kanıtlanamamış olduğu gerekçesiyle söz konusu eylemlerden Sırbistan’ın sorumlu tutulamayacağına karar vermiştir.⁴⁰

37 Temyiz Dairesi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Tüzüğü’nün 3. maddesinde “savaş kanunları veya geleneklerinin uluslararası olmayan silahlı çatışmaları da kapsadığı” şeklindeki hükmü kullanıp, Yugoslavya Ordusunun 19 Mayıs 1992’den sonraki müdahalelerini incelemeye devam edebileceği, ancak çatışmanın uluslararası bir silahlı çatışma olduğunu ispatlamaya odaklandığı görüşü savunulmaktadır. Bkz. Theodor Meron, “Classification of Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Nicaragua’s Fallout”, *The American Journal of International Law*, Vol. 92, No. 2, April 1998, s. 236-242

38 Bkz First Report on State Responsibility by the Special Rapporteur J. Crawford, U.N. Doc. A/CN.4/490/Add.5, pp. 29-31

39 Prosecutor v. Dusko Tadic (Appeal Judgement), IT-94-1-A, 15 Temmuz 1999, <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1999/en/40180>

40 Para. 395

İki mahkemenin yaklaşım farklılığı, cevabı aranan soruların farklı olmasıyla açıklanabilecektir. Ancak diğer taraftan UAD verdiği kararlar Devlet sorumluluğunu genişletecek bir içtihat yaratmaktan da kaçınmıştır. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Temyiz Dairesi ise Devletlerin yasal statüyle Devlet organı olan kişilere yaptırım adını veren eylemleri özel kişi ya da gruplara yaptırmak suretiyle eylemlerden kendilerini ayırmalarına alan bırakmamak adına “genel kontrol” kriterini yeterli bulan bir değerlendirme yapmıştır. Devletin de facto ajanlarının eylemlerinden⁴¹ doğan sorumluluğunu ilgilendiren yargılamalarda Temyiz Dairesinin bu kararının da dikkate alınacağı açıktır.

2.5. Mladic Kararı

Ratko Mladic Kararı, Mahkemenin neredeyse son kararıdır ve adigeçen elbette soykırım suçlamasıyla yargılanmıştır. 31 Aralık 2017’de Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi 20 yıl süren faaliyetini sona erdirmiştir. Ratko Mladic, 22 Kasım 2017’de 1992-1995 döneminde eski Yugoslavya askeri çatışmaları sırasında Srebrenica’da işlenen suçlar bağlamında insanlığa karşı suç, savaş suçları⁴² ve soykırım suçuyla suçlanarak ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır.⁴³ Mahkemenin 700 sayfalık nihai kararınca Mladic, Srebrenica’da Müslüman Boşnak nüfusu yok etmek amacıyla işlenen soykırımı “büyük ölçüde katkıda bulunmak”, Saraybosna’nın sürekli bombardımanını “kişisel olarak komuta etmek” ve Bosna’yı Hırvatlar ve Müslümanlardan temizlemeye yönelik “ortak bir suç işleme girişiminin parçası olmak”tan suçlu bulunmuştur.⁴⁴ Mahkeme, Bosnalı Sırpların 1992 Mayıs-Aralık

41 Özel askeri şirketler ya da paralı asker ağlarının eylemlerinden doğabilecek sorumluluk bakımından da konu önemlidir.

42 İnsanlığa karşı suç kapsamında zulüm, imha, cinayet, sürgün, insanlık dışı eylemler; savaş hukukunun ve geleneklerinin ihlali kapsamında cinayet, terör, rehin alma (BM askeri gözlemcilerini ve barışı koruma görevlilerini), sivil halka karşı hukukun ve geleneklerin ihlali olan yasa dışı saldırılar. Beraat ettiği bir suçlama “Boşnak ve/veya Bosnalı Hırvat ulusal etnik ve/veya dini grupların bir kısmına karşı, Boşnakların ve Bosnalı Hırvatların Bosna-Hersek’in Bosnalı Sırp toprağı olarak iddia edilen topraklarından kalıcı olarak uzaklaştırılması amacıyla soykırım”dır. Srebrenica’daki soykırımdan ise suçlu bulunmuştur.

43 Bosnalı Sırpların askeri lideri olan (Bosna Sırp ordusu Ana Karargâh Komutanı) General Ratko Mladic, 16 yıl kaçak olarak saklandıktan sonra 26 Mayıs 2011’de Sırbistan’da Belgrad’a 90 km uzaklıktaki Lazarevo kentinde gözaltına alınmış, 31 Mayıs 2011’de Mahkemeye sevk edilmiştir. Duruşması 16 Mayıs 2012’de başlamıştır. Savcılık tarafından çağrılan 169 tanık bulunmaktaydı ve bir kısmı isimleri gizlenen koruma altındaki tanıklardır. Toplamda 377 tanık dinlenmiş, 208 tanık sanık lehine ifade vermiştir.

44 Mladic’in temyiz talebi BM tarafından kurulan daha küçük bir mahkemeye devredilmiştir. Temyiz duruşmaları 25-26 Ağustos 2020’de başlamış, 8 Haziran 2021’de temyiz talebinin reddi ve ömür boyu hapis cezasının onanmasıyla neticelenmiştir. Cezasını Lahey’deki Scheveningen Cezaevi’nde tamamlayacaktır.

döneminde etnik gerekçelerle suç işlediğini kabul etmektedir ancak bu suçların soykırım olmadığı yönünde düşünmektedir. Mladiç, “ortak suç işleme girişimi”nden suçlu bulunmuştur. Belgrad’daki yetkililerden bahsedilmişse de 11 Mart 2006’da yargılaması sonlandırılmadan hapishanede ölen Milošević anılmamıştır.

Yargılamanın ve kararın en belirgin özelliği, suçların insanlığa karşı işlenmiş suçlar olarak nitelendirilmesi ve soykırım suçunun sadece Srebrenica için kabul edilmesidir. Yani Mahkeme, Sanski Most, Vlasenica, Foca, Prijedor, Kotor-Varos, Ključ belediyelerinde faillerin (ve Mladiç’in) Bosna Hersek’teki korunan grupların (Bosnalı Müslümanlar ve Bosnalı Hırvatlar) “önemli bir kısmını” yok etme niyetiyle hareket etmediği kararına varmıştır.⁴⁵ Burada işlenen suçlar insanlığa karşı suç olarak nitelendirilmiştir. “Önemli” ifadesi suçun tanımında bulunmamaktadır, ancak bu kararlar soykırım suçundan bahsedebilmek için korunan grubun “önemli bir kısmını” yok etme niyeti sonucun belirlenmesinde kriter haline getirilmiştir.

Esasen yok etme niyeti kanıtlandığında bu niyetin korunan grubun önemli bir kısmı için mi gerçekleştiği sorusu ikincil bir öneme sahip olmalıydı. Nitekim “Kurbanlar ulusal, bölgesel veya yerel topluluk

45 Prijedor’daki eylemleri nedeniyle ceza alanlardan Milomir Stakić (2003, IT-97-24) hakkında insanlığa karşı suçları düzenleyen 5. Madde çerçevesinde toplu öldürme, öldürme, işkence, tecavüz ve 3. madde kapsamında savaş hukuku teamüllerinin ihlalden suçlu bulunmuştur. Dusko Tadić (1997, IT-94-1) 5.madde kapsamında siyasi irki ya da dini sebepli zulmetme (5m/h) ve diğer insanlık dışı eylemler (5m/i) ve savaş hukuku ve teamüllerini ihlali kapsamında kötü muameleden suçlu bulunmuştur.
https://www.icty.org/x/cases/tadic/cis/en/cis_tadic_en.pdf; Darko Mrđa (2004), 3.madde kapsamında öldürme ve 5. madde kapsamında insanlık dışı eylemler suçlarından mahkûmiyet almıştır. Milan Kovacević (IT-97-24) yargılaması tamamlanmadan hayatını kaybetmiştir, https://www.icty.org/x/cases/milan_kovacevic/cis/en/cis_kovacevic_milan_en.pdf. Prijedor’da işlenen suçlar Prijedor yakınlarında bulunan Omarska, Keraterm, Trnopolje kamplarıyla da ilgilidir. Omarska, Keraterm ve Trnopolje Kamplarında işlediği suçlardan Miroslav Kvočka (2001, T-98-30/1), 3. Madde kapsamında kişinin haysiyetine zarar verme, öldürme, işkence ve kötü muamele ve 5.madde kapsamında siyasi, irki ya da dini sebeple zulüm, insanlık dışı eylemler, öldürme, işkence suçları nedeniyle (46 yıl) mahkûmiyet almıştır.
https://www.icty.org/x/cases/kupreskic/cis/en/cis_kupreskic_al_en.pdf; Dragoljub Prcać (2001), Milojica Kos (2001), Mladić Radić (2001), Zoran Žigić (2001) Omarska Kampında işledikleri aynı suçlardan mahkûmiyet almıştır.
https://www.icty.org/x/cases/kvočka/cis/en/cis_kvočka_al_en.pdf; Duško Sikirića (2001, IT-95-8), Damir Došen (2001, IT-95-8), Dragan Kolundžija (2001, IT-95-8), https://www.icty.org/x/cases/sikirica/cis/en/cis_sikirica_al_en.pdf ve Predrag Banović (2003, IT-02-/65/1, https://www.icty.org/x/cases/banovic/cis/en/cis_banovic_en.pdf) Keraterm Kampında siyasi, irki ya da dini sebepli zulmetmeden suçlu bulunmuşlardır. Dolayısıyla Prijedor için hiçbir birey hakkında soykırım işlemek suçundan cezalandırma yapılmamış, ancak 13 kişi dini ya da irki sebepli zulüme ortak olmak üzere çeşitli suçlardan mahkûmiyet almıştır. Srebrenica’da soykırım işlendiği kabul edilmiştir, ancak Karadžić ve Mladić dışında 5 kişi Srebrenica’daki eylemleri için mahkûmiyet almıştır.

içinde mevcut tüm grubun yalnızca küçük bir kısmını oluştursa da aynı grubun üyeleri olarak çeşitli kişileri yok etme amacıyla gerçekleştirilen eylemler soykırım suçu olarak sınıflandırılacaktır.”⁴⁶ Eğer önemli bir kısmını yok etme niyeti varsa mevcut kanıtları güçlendirecektir. Burada soykırımı diğer suçlardan ayıran özelliği olan bir grubu tamamen ya da kısmen yok etme niyetine yeni bir ölçüt getirilmiş ve “kısmen” sözcüğüne “önemli bir kısım” ölçütü eklenmiştir.

Mahkeme, “korunan grubun parçasının önemliliğini”, “korunan grubun hedef alınan kısmının sayısal büyüklüğünün⁴⁷ mutlak değeri bir faktör olmak üzere korunan grubun genel büyüklüğüne göre hedeflenen grubun (parçanın) büyüklüğünün; gruptaki parçanın genel bütün içerisindeki öneminin, belirleyiciliğinin, genel grubun sembolik ya da hayati bir parçası olup olmadığının; faillerin faaliyet ve kontrol alanının; faillerin potansiyel etki alanının (ulaşma potansiyeli)” da önemliliği belirlemede birer faktör olduğunu ifade etmiştir.(para 3528)⁴⁸ “Korunan bir grubun yalnızca bir kısmı hedeflendiğinde, o kısım, genel grupta önemli bir etkiye sahip olacak kadar önemli olmalıdır. Önemliliği belirlemede göz önünde bulundurulacak faktörler arasında, hedeflenen kısmın göreceli sayısal büyüklüğü, grubun daha büyük bütün içindeki önemi⁴⁹ ve faillerin faaliyet ve kontrol alanı yer alabilir.” (para 3437) Dolayısıyla Sözleşmedeki “kısmen” ifadesi, bütün grupta önemli etkiye sahip olacak önemde olan şekilde yorumlanmıştır. Kuşkusuz ki kritere getirilen sınırlandırmanın mahiyeti yine yoruma açıktır. Bosna Hersek’te savaşın başından itibaren din adamlarının (imamların) ilk hedef olduğu bilinmektedir. Bu yöndeki tespitin grubun bütünü içerisindeki

46 Pieter N. Drost, *The Crime of State, Book II, Genocide*, (Leyden: A. W. Sythoff), 1959, p. 85; Ayrıca bkz. “Aynı gruptan çok sayıda kişiyi yok etme niyeti, bu kişiler bir ülke içinde veya tek bir grubun yalnızca bir parçasını oluştursa bile, suç soykırım olarak sınıflandırılmalıdır.” Nehemia Robinson, *The Genocide Convention, A Commentary* New York: Institute of Jewish Affairs, 1960, p. 63. Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesinin amacı aynı özelliklere sahip bireylerin yok edilmesi değil çok sayıda kişinin yok edilmesi olduğundan miktarı önemli olmamak koşuluyla bir topluluğun hedef alınmasını cezalandırmak ve önlemektir.

47 Kısmen ifadesinin sayısal olarak grubun büyük bir kesimini kapsamaya gerektiği görüşü için bkz. Lawrence J. LeBlanc, “The Intent To Destroy Groups In The Genocide Convention: The Proposed U.S. Understanding”, *The American Journal Of International Law*, Vol. 78, 1984, s. 371. Belirtmek gerekir ki “kısmen”, “yok etme” eylemiyle değil “yok etme niyeti” ile ilgilidir.

48 *Prosecutor v. Mladic, Case No. IT-09-92-T, ICTY, Trial Chamber I, Judgment, 22 November para. 3528, para. 3437, <https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000516224.pdf> ; İlgili paragraflarda Krstić Temyiz Kararının 8., 13-14. paragraflarına atıf yapılmaktadır.*

49 Öldürülenlerin erkekler olması ya da din adaları olması ya da korunan grubun bilim insanlarının öldürülmesi gibi unsurlar buna örnek sayılmalıdır.

belirleyiciliği, genel grubun sembolik parçası oldukları yönünde değerlendirilmesi de aslında mümkündür.

Sonuçta Mahkeme, Bosna'nın yedi farklı yerinde soykırım yapmakla suçlanan Mladiç'in yargılamasında, yaklaşık 40.000 nüfusun 8.000'inden fazlası (yüzde 20) öldürüldüğü için Srebrenica'da işlenen suçu soykırım olarak nitelendirmiş diğer beldelerde ise öldürülenlerin sayısının hedeflenen nüfus içinde yeterince yüksek bir yüzdeyi oluşturmadığına ve bu cinayetlerin soykırım olarak tanınmadığına karar vermiştir. Burada Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin o güne dek yapılan yargılamalardaki saptamalardan önemli düzeyde bir sapmaya yol açmama niyetinin de bir etkisi olduğu muhakkaktır.

“Yok etme” terimi grubun fiziksel veya biyolojik yok edilmesiyle sınırlıdır. (para. 3435) Daha önce de Mahkemenin tartıştığı konulardan olan bu husus, böylece (kültürel ve dini yapıların yok edilmesinin sadece kanıtlanmış niyetin varlığını güçlendiren unsur olduğundan bahsedilmeksizin) daha net ifade edilmiştir. Diğer taraftan soykırım suçunun varlığından bahsedilmesi için gerekli olan özel kast da “bir ulusal, etnik, ırkî veya dinî grubu tümüyle veya kısmen yok etmeye yönelik kast” olarak tanımlanmıştır. Yasaklanmış eylemlerden olmayan fiillerin failin grubu fiziksel olarak yok etmeye yönelik özel kastının kanıtı olarak kabul edilebileceği not edilmiştir. Mladiç Kararında yer verilen “ortak suç teşebbüsü”nü değerlendirirken, Kristić Kararına (para 549) atıfla “altta yatan yasaklı eylemlerin ortak suç teşebbüsün parçası olmayan fiziksel failleri gerekli özel kasta sahip değilse, bir sanığın ya da diğer ortak suç teşebbüsündeki faillerini özel kastının kanıtlanması yeterlidir.” hükmü verilmiştir. (para 3435) Yani ortak suç teşebbüsü söz konusuysa faillerden birinin soykırım özel kastının tespiti, diğerleri için de yeterli kanıt teşkil edecektir.

Nitekim 11 Temmuz 1995'ten hemen önceki günler ile Kasım 1995 arasında, Bosnalı Müslüman ulusal, etnik ve/veya dini bir grubun parçası olarak Srebrenica'daki Bosnalı Müslümanları ortadan kaldırmak için erkekleri ve erkek çocukları öldürmek ve kadınlarla diğer çocukları ve bazı yaşlı erkekleri bölgeden zorla uzaklaştırmak yönünde bir ortak suç teşebbüsünde (Joint Criminal Enterprise)⁵⁰ bulunduğu kabul edilmiştir.

50 Tadić Temyiz Kararında Ortak Suç Teşebbüsü üç ayrı kategoride değerlendirilmektedir. Ortak Suç Teşebbüsünden bahsedebilmek için (a) suçları işlemek için organize bir sistemin varlığı, (b) sanığın sistemin doğasının farkında olması, (c) sanığın sistemi uygulamada herhangi bir şekilde (teşvik, yardım ya da herhangi şekilde yer alması) aktif olarak katılması gereklidir. 2. kategori ortak suç teşebbüsü toplama kamplarını işleten (askeri ya da idari birim

(para 4) Ortak Suç Teşebbüsü, organize bir grubun her bir üyesinin, grubun ortak plan veya amaç çerçevesinde işlediği suçlardan bireysel olarak sorumlu olduğunu kabul etmektedir. Gerçi iddianame Mladic'in 12 Mayıs 1992 tarihi itibarıyla en az ekim 1991'den 30 kasım 1995'e kadar süren ve Bosnalı Müslümanların ve Bosnalı Hırvatların Bosna'dan kalıcı olarak uzaklaştırılmasını hedefleyen ortak suç teşebbüsünün üyesiydi ve bu suçların işlenmesi riskini isteyerek üstlenmişti. (para 11) Yargı Dairesi ise Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Sanski Most, Vlasenica, Foca, Prijedor, Kotor-Varos, Kljuc, Brcko'da yaşanan yasaklanmış eylemlerle ilgili kararlarına atıfla bu yargılamalarda soykırım suçunun tespit edilmediğini hatırlatmış, Mladic için değerlendirmesini önceki mahkeme kararları üzerinden gerçekleştirmiştir.

3435 numaralı paragrafla ilgili olarak eklemek gerekir ki, Tadic yargılamasında da Tadic'in kurbanlardan herhangi birini kişisel olarak öldürdüğüne dair kanıt bulunmamasına rağmen işlenen suçlardan sorumlu olup olmadığına cevap aranmıştır. Dolayısıyla bir kişinin eylemlerinin ortak bir suç planının icrasında yer aldığına, diğer kişinin cezai sorumluluğu ve böylesi bir durumda özel kastı (mens rea), nulla poena sine culpa (kusur olmadan ceza olmaz) ilkesine rağmen diğer suçluları da kapsadığını Yargılama Dairesi kabul etmiştir.⁵¹ Şöyle bir sonuç çıkmaktadır: uluslararası insancıl hukukun ciddi ihlallerinden sorumluluk sadece belirli suçların actus reus'unu (suçun maddi unsuru örneğin öldürmek) gerçekleştirenlerle sınırlı değildir, diğer suçluları da kapsamaktadır. Ortak suç teşebbüsü belirli bir amaç için suç işlemek üzere organize bir grubun oluştuğu kabulüne dayanmaktadır ve Yargılama Dairesi, gruptaki birinin belirlenmiş amaçla ilgili işlediği fiilin sorumluluğunu gruptaki herkesin paylaştığını kabul etmektedir. "Amaç paylaşılan" gruptakilerin işlediği suçların sorumluluğunu da paylaşır, anlamına gelmektedir. Çünkü ortak suç tasarımının bir yönüne gönüllü olarak katılmıştır. Doğrusu, Jelisic Kararı ile kıyaslandığında, Jelisic Kararında fail lehine gösterilen esnekliğin Mladic Kararında ortak

üyeleri gibi) kişilerin mahkumları öldürmek ya da kötü muamelede bulunmak, dolayısıyla savaş suçları işlemek için ortak bir tasarıma uygun hareket ettiği durumlara işaret etmektedir. diğer grup üyelerinin, ortak suç amacının nesnesi olmayan suçların işlenmesinin mümkün olduğunu öngörme yeteneği (yani, dolaylı kast) gereklidir. 3. kategori ortak amacın dışında kalan bir eylemin gerçekleşmesi durumu içindir ve yine ortak girişim içindeki tüm kılımlara cezai sorumluluk atfedilecektir. Tadic Appeals Judgement, para. 196, 202-204, 227

51 Bkz. Steven Powles, Joint Criminal Enterprise: Criminal Liability by Prosecutorial Ingenuity and Judicial Creativity?, Journal of International Criminal Justice, Volume 2, Issue 2, June 2004, Pages 606-619, <https://doi.org/10.1093/jicj/2.2.606>; Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Tüzüğü'nün parçası değildir, Tüzükte bunun yerine "ortak faillik" terimi kullanılmaktadır.

suç teşebbüsü kavramıyla birlikte fail aleyhine Ceza Hukuku temel ilkeleriyle örtüşmeyen bir “toplu sorumluluk” haline dönüştüğü görülmektedir. Aynı durum soykırım özel kastı için de uygulanmıştır. (Kristic Case Para 549; Mladic Case, para 3435)

Prijedor’da bulunan ve Avrupa’nın en büyük toplu mezarı olarak anılan Tomašica toplu mezarının Eylül 2013’te tamamen keşfedilmesi ardından ilgili kanıtlar Mladic yargılamasına dahil edilmiştir.⁵² Adli kanıtların Tomašica’da bulunan kurbanların yüzde 95.8’inin Müslüman olduğunun tespitini ve kurbanların Keraterm ile Omarska kamplarında işlenen suçlarla ilişkilendirmesini sağlamasına ve bunların Mahkemeye sunulmasına⁵³ rağmen 56.000 nüfuslu toplama kamplarında 1.500’den fazla kişinin kasten öldürüldüğü kanıtlanan Prijedor etnik temizliğinin soykırım olmadığı kararına varılmıştır. Bunun Srebrenica hakkında daha önce verilmiş karara olduğu gibi Prijedor, Foca ve diğer bölgelerdeki ilgili davalarda daha önce verilmiş karara sadık kalmanın neticesi olduğu düşünülebilir. Bir anlamda kararlar arasında tutarlılık sağlanmak istendiği söylenebilir.

3. UAD Yargılaması Bakımından Soykırım Suçu

Bosna Hersek Cumhuriyeti, 20 Mart 1993 tarihinde Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’ni ihlali gerekçesiyle Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’ne karşı Uluslararası Adalet Divanı’na sözleşmenin 9. maddesini⁵⁴ işleterek Sırbistan’ın soykırımdaki sorumluluğunun araştırılması ve Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi için geçici önlem kararı alınması talebiyle başvurmuştur.⁵⁵ Uluslararası Adalet Divanı, bu davayla soykırım suçlamasını ilk kez incelemiş ve Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin hükümlerini yorumlamıştır.

52 Detaylı bilgiler için bkz. Caroline Fournet, “‘Face to face with horror’: The Tomašica mass grave and the trial of Ratko Mladic”, *Human Remains & Violence*, 6/2 (2020), 23-41

53 Caroline Fournet, *age*.

54 Madde 9. Sözleşmeciler devletler arasında, bu sözleşmenin yorumlanması, uygulanması veya yerine getirilmesi ve ayrıca soykırım fiillerinden veya üçüncü maddede belirtilen fiillerin herhangi birinden bir devletin sorumluluğu ile ilgili olarak çıkan uyuşmazlıklar, uyuşmazlığın taraflarından birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı önüne götürülür.

55 Bosna Hersek aynı zamanda şu hususların da cevaplanmasını istemiştir: Mevcut koşullar altında Bosna-Hersek Hükümetinin, kendisini ve halkını savunmak için, derhal askeri silah, teçhizat ve malzeme temin etmek de dahil olmak üzere, diğer Devletlerden destek arama ve alma hakkına sahip olduğu; mevcut koşullar altında, herhangi bir Devletin - kendi talebi üzerine - derhal silah, askeri teçhizat ve malzeme ve silahlı kuvvetler desteği verme hakkı olduğu.

Uluslararası Adalet Divanı, Bosna Hersek'in geçici önlem talebini 1 Nisan 1993'te tekrar iletmesi ardından⁵⁶ 8 Mart 1993'te geçici önlem alınması yönünde ara kararını açıklamış, 13 Eylül 1993'te bu kararını yinelemiştir. Yugoslavya Federal Cumhuriyetinin⁵⁷ (Sırbistan) Divan'ın yargı yetkisine ilişkin ön itirazını 11 Haziran 1996'da Sözleşmenin 9. Maddesine dayanarak reddetmiştir. 26 Şubat 2006'da duruşmalar başlamış ve 9 Mayıs 2007'de son duruşma yapılmıştır.

Uluslararası Adalet Divanı, ikiye karşı on üç oyla "Sırbistan'ın uluslararası teamül hukuku gereği davranışlarının sorumluluğunu aldığı kişiler veya organları aracılığıyla soykırım yapmadığı, soykırım için işbirliği yapmadığı ya da soykırımı kışkırtmadığı; dörde karşı on bir oyla soykırımın suç ortağı olmadığı; Temmuz 1995'te Srebrenica'da gerçekleştirilen soykırımı önleme yükümlülüğünü ihlal ettiği; soykırım ve soykırımın suç ortaklığıyla suçlanan ve Sırbistan'da gizlendiği tespit edilen Ratko Mladić'in Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmak üzere teslim etmede Mahkeme ile tam işbirliği yapmada başarısız olduğu; 8 Nisan 1993 ve 13 Eylül 1993 tarihli soykırımın önlenmesi konusundaki geçici tedbirlere uyma yükümlülüğünü ihlal ettiği; ihlali ilan eden hükümlerin açıklayıcı olduğu ve söz konusu fiillerin tekrarlanmamasının güvencesi olduğu ve herhangi bir tazminata işaret etmediği" yönünde hükmünü oluşturmuştur.

Uluslararası Adalet Divanı'nın, bir Devletin işlendiği hakkında uluslararası bir ceza mahkemesinin kararı olan soykırımdaki

56 Bosna Hersek ikinci talebinde yanı sıra şu hususların da belirlenmesini talep etmiştir: (1) Bosna-Hersek Hükümetinin, Soykırım Sözleşmesinin 1. maddesinin gerektirdiği şekilde, kendi halkına karşı soykırım eylemlerinin işlenmesini 'engelleyecek' araçlara sahip olması gerektiği; (2) Soykırım Sözleşmesinin tüm Akit Taraflarının, Sözleşmenin 1. Maddesi uyarınca Bosna-Hersek halkına ve Devletine karşı soykırım eylemlerinin işlenmesini 'önlemekle' yükümlü olduğu; (3) Bosna-Hersek Hükümeti'nin, Bosna-Hersek Halkını ve Devletini soykırım eylemlerinden ve soykırım yoluyla parçalanma ve parçalanma eylemlerinden koruyacak araçlara sahip olması gerektiği; (4) Soykırım Sözleşmesinin tüm Sözleşmeciler Tarafının, Bosna-Hersek Halkına ve Devletine karşı soykırım eylemlerini ve soykırım yoluyla bölünme ve parçalanma eylemlerini 'önleme' yükümlülüğü olduğu; (5) Mevcut koşullar altında Soykırım Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirebilmek için Bosna-Hersek Hükümeti'nin diğer Sözleşmeciler Tarafından askeri silah, teçhizat ve malzeme temin etme olanağına sahip olması gerektiği; (6) Mevcut koşullar altında Soykırım Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirebilmek için, tüm Sözleşmeciler Tarafının istedikleri takdirde Bosna Hersek Hükümetine askeri silahlar, teçhizat, malzeme ve silahlı kuvvetler (askerler, denizciler, havacılar) sağlama olanağına sahip olmaları gerektiği.

57 Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyetinin Slovenya, Hırvatistan, Makedonya (1991) ve Bosna Hersek'in (1992) ayrılma kararı sonrası dağılmasıyla kurucu cumhuriyetlerden Sırbistan ve Karadağ eski Yugoslavya'da kalmış ve 27 Nisan 1992'de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti oluşturmak için birleşmişlerdir. Şubat 2003'te ismini Sırbistan ve Karadağ olarak değiştirmiştir. Karadağ'ın bir referandum gerçekleştirerek bu yapıdan ayrılması sonrasında Haziran 2006'dan itibaren artık devletin adı Sırbistan olmuştur.

sorumluluğunu incelemesi bir ilktir. Bunu yaparken uluslararası genel kamu hukuku alanındaki pek çok soruyu da cevaplaması gerekmektedir. Ancak bunlardan biri soykırım suçunu önleme yükümlüğünün soykırım işlememe yasağını da beraberinde getirip getirmediği sorusu olmamalıydı. Uluslararası Adalet Divanı, ilk itirazlara ilişkin yargısını, bu sorunun cevabı üzerinden oluşturmuştur.⁵⁸ Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi'nin Devletlere yüklediği sorumluluk, (a) iç hukuklarında bu yasaklanan suçla ilgili Sözleşmeyle uyumlu düzenleme yapmak, (b) faillerinin cezalandırılması için gereken işbirliğini (yargılamak ya da yargılanmak üzere iade etmek) göstermektir. Önleme yükümlülüğünün soykırımı önleyebilecek imkanlara sahip olması ve bunları kullanmaktan açıkça kaçınmamış olmasını kapsadığı, (para 430 ve 438) yorumu yerindedir. Divan ise önleme yükümlülüğünün Sözleşmenin amaç ve ilkelerinden ötürü ve örf-adet hukukunun gereği olarak soykırım yapmama yükümlülüğünün sonucu olduğu kanaatinde bulunmuştur.⁵⁹ Sorumluluğun cezai olarak nitelendirilemeyeceğini de vurgulamıştır. Gerçekte Devletin cezai sorumluluğu zaten olamaz ve Uluslararası Adalet Divanı da ceza yargılaması yapamaz. Sözleşme bireylere soykırım yapmama, Devletlere önleme ve cezalandırma sorumluluğu yüklemektedir. Bireyler cezalandırılır.

Halbuki Devletin soykırımı önleme yükümlülüğü, Devletin yetkilendirilmiş, resmi organlarının ve genel denetimi veya etkin denetiminde bulunan de facto ajanlarının soykırım suçuyla ilişkilendirilebilecek eylemlerini yasaklamak, cezalandırmak ve mevzuatını buna göre Sözleşmeyle uyumlaştırmak olarak değerlendirilmelidir. Soykırımın jus cogens ve erga omnes yükümlülüğü de Sözleşmeye taraf olunmaması durumunda bile önleme ve cezalandırma yükümlülüğünün yerine getirmesi olarak yorumlanmalıdır. Ne var ki, Divan Devletlerin soykırım yapmama yükümlülüğü yaklaşımını içtihadının bir parçası yapmıştır. Bu hükmün, incelediği Bosna-Hersek Sırbistan Davasına hiçbir etkisi olmamıştır. Çünkü Eski

58 Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment of 11 July 1996, s. 605, 614, 615-617, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/casereLATED/91/091-19960711-JUD-01-00-EN.pdf>

59 Yargıçlardan 5'i bu karara katılmamış ve yapmama yükümlülüğünün söz konusu olmadığını ifade eden şerh düşmüşlerdir. Joint Declaration of Judges Shi and Koroma, International Court of Justice, 26 February 2007, www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&k=f4&case=91&code=bhy&p3=4 at 26 March 2008; Separate Opinion of Judge Owada, International Court of Justice, 26 February 2007, www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&k=f4&case=91&code=bhy&p3=4 at 26 March 2008, (para 73); Separate Opinion of Judge Tomka, International Court of Justice, 26 February 2007, www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&k=f4&case=91&code=bhy&p3=4 at 26 March 2008, (para. 60)

Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesiyle işbirliği yapmaması gerekçesiyle soykırımı önleme yükümlüğünü ihlal ettiği kararı vermiştir. Hiçbir şekilde tazminata yer olmadığı vurgulanmış, hangi durumda mali tazminatın söz konusu olabileceğini de değerlendirmemiştir.⁶⁰ Ancak Devletlerin soykırım yapmama yükümlülüğüne ilişkin yaklaşımının başka sonuçları olacaktır. Örneğin ilgili başka davalarda Kararın bu kısmına atıf yapılabilecektir.

Uluslararası Adalet Divanı, yargılamasında Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin bulgularına büyük ölçüde dayanmıştır. Burada sorun o sırada henüz yakalanmadıkları için yargılanmaları gerçekleşmemiş olan Karacic ve Mladic'in ve özellikle de yargılanması tamamlanmadan ölen Miloşević'in yargılanmasının tamamlanmış olması durumunda Uluslararası Adalet Divanının kararını ne yönde etkileyeceğidir. Mahkûmiyet almış bir grup fail hakkındaki hükmün, resmin bütününe bakması gereken Uluslararası Adalet Divanının kararına daha ez etki etmesi beklenebilirdi. Bosna Hersek'te soykırım işlenip işlenmediği sorusunu Uluslararası Adalet Divanı bireylerin yargılanmalarından bağımsız değerlendirebilirdi.

Srebrenica'da soykırım işlediğini belirledikten sonra Uluslararası Adalet Divanı, suçun Sırbistan'a atfedilebilirliğine ilişkin delilleri Bosna Hersek'ten istemiş, Bosna Hersek bu işlevi göreceğini düşündüğü Sırbistan'ın üst düzey asker ve siyasi yetkililerinden oluşan o dönemki Yüksek Savunma Konseyi⁶¹ toplantılarına ilişkin belgeleri gündeme getirmiştir. Yüksek Savunma Konseyinin Bosnalı Sırp Ordusuna verdiği emirleri ve ödemeleri gösteren bu belgelerin düzeltilmemiş versiyonlarının Sırbistan'dan istenmesi talebini ise Uluslararası Adalet Divanı belgeleri Sırbistan'dan isteme yetkisi olmasına rağmen reddetmiştir. (para 206)⁶² Yüksek Savunma Konseyinin düzeltilmemiş toplantı belgeleri Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin elinde vardı⁶³, ancak Sırbistan'ın talebi üzerine verilen gizlilik kararı nedeniyle bu belgeler Bosna-Hersek'e sunulmamıştı ve Uluslararası

60 Stathis Palassis, Application Of The Convention On The Prevention And Punishment Of The Crime Of Genocide (Bosnia And Herzegovina v Serbia And Montenegro), The University of New South Wales Law Journal, V. 31/1, 2017, p 80-106, <https://www.unswlawjournal.unsw.edu.au/wp-content/uploads/2017/09/31-1-20.pdf>

61 M. Milanovic, 'State Responsibility for Genocide: A Follow-Up', 18 (4) EJIL 677, 2007

62 Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment of 27 February 2007

63 Miloşević yargılaması için Savcılığa sunulan belgelerdendir.

Adalet Divanı belgeleri Mahkemeden de istememiştir. Üstelik Divan'ın Sırbistan'ın istenen belgeleri sunmayı reddetmesinden olumsuz sonuç çıkarma yetkisi de bulunmaktadır, ancak bu yol da tercih edilmemiştir.⁶⁴ İlgili belgenin yokluğunda Sırp Cumhuriyetinin veya Sırp Cumhuriyeti ordusunun veya Akrepler paramiliter grubunun Sırbistan'a tamamen bağımlı hareket ettiğine dair yeterli kanıt bulunamadığına hükmetmiştir (para 392). Sırbistan'ın ulusal güvenlik gerekçesiyle vermeyi reddettiği belgelerin aslında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinde olması ama alınan gizlilik kararı nedeniyle Uluslararası Adalet Divanına sunulmaması ve Divan'ın da istememesi eleştirilebilecek en önemli unsurlardandır. Zira Uluslararası Adalet Divanının cevabını bulmakla yükümlü olduğu esas soru, Bosna Hersek'te soykırım olup olmadığı ve Srebrenica'daki soykırımda Sırbistan'ın rolünün bulunup bulunmadığı idi. Belgelerin iki soru için de kanıt teşkil ettiği şüphesi varlığını her zaman koruyacaktır.

Diğer taraftan Mladic ve diğer Sırp Cumhuriyeti ordusu mensuplarının 2002'ye kadar maaşlarını Belgrad'dan almasının bu kişilerin Sırbistan adına hareket ettiği sonucunu doğurmadığına hükmetmiştir (para 388). Paramiliter gruplardan olan Akreplerin çoğu üyesinin Sırbistan'da ikamet etmesi ve savaştan sonra Sırbistan İçişleri Bakanlığı mensubu olmalarına da ilişiklik bağı yüklememiş; Belgrad'daki yetkilerle savaş dönemindeki ilişkilerinin niteliğinin belirsiz olduğuna; Sırbistan'ın Sırp Cumhuriyeti emrine verdiği Akreplerin soykırım için kullanıldığını bildiğini kanıtlanmadığına karar vermiştir (para.395).⁶⁵

Uluslararası Adalet Divanı incelemesini yaparken, Sırbistan'ın iştirakından bahsedilebilmesi için işlenen fiilin bilincinde olması gerektiği kriterini işlemiştir. Soyut bir varlık olan Devlete Soykırım Sözleşmesinde bireyler için geçerli olan kavramları uygulamıştır.⁶⁶ Devletin soykırıma iştiraktan sorumlu tutulması ihtimalini gündeme getirmesi bakımından kararın bu kısmı da önemlidir. Bunun gibi

64 Richard J. Goldstone ve Rebecca J. Hamilton, Bosnia v. Serbia: Lessons from the Encounter of the International Court of Justice with the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Leiden Journal of International Law, 21 (2008), pp. 95–112

65 Marko Milanović, State Responsibility for Genocide: A Follow-Up, European Journal of International Law, Volume 18, Issue 4, September 2007, Pages 669–694

66 Bu konuda bkz. William A. Schabas, Was Genocide Committed in Bosnia and Herzegovina? First Judgments of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Fordham International Law Journal, V.25, I.1, 2001, s. 21-53; Antonio Cassese, "Criminal Law Notions and State Responsibility for Genocide," Journal of International Criminal Justice, Cilt 5, 2007, s. 887; Sadi Çaycı, Milletlerarası Hukukta Soykırım Kavramı: 1945 Ermeni Olayları Açısından William A. Schabas'ın Görüşleri, Ermeni Araştırmaları, S.40, 2011, s.85-95

hükümleriyle uluslararası kamu hukuku ve uluslararası ceza hukuku arasındaki sınırları belli ayırımı bulanıklaştırmıştır. Diğer taraftan kanıt incelenmesinin yetersizliği ve gerçekleri ortaya koyma görevini yerine getiremediği, Bosnalı Sırp güçleri ile Sırbistan'ın tabiiyet ve kontrol ilişkisinin ortaya konulması mümkünken yapılmadığı yönündeki eleştiriler, Divan Yargıçlarından Yargıç Mahiou ve Yargıç Al-Khasawneh'in şerhlerinde de yer almaktadır.⁶⁷

Bu davanın yeniden açılması, kararın 221. maddesine göre, ancak yeni deliller bulunması halinde ve 10 yıl içinde mümkün olacaktır.⁶⁸ “Bu çerçevede Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanan Bosnalı Sırp komutan Ratko Mladić'in karar davasında ortaya çıkan verilerin Sırbistan'ın o dönemde gerçekleşen olaylara karıştığına ilişkin yeterli deliller oluşturacağı düşüncesiyle Bosna Hersek, 10 yıllık hukuki sürenin bitimine az zaman kala revizyon talebiyle Uluslararası Adalet Divanı'na resmi bir başvuru yapmıştır.” Ancak Bosna Hersek'in resmi hukuki temsilcisi Sakib Softic'in açtığı dava, Divanın başvuruyu değerlendirmeye almak için Softic'in hukuki temsilciliğinin Bosna Hersek Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyince onanmasını istemesi⁶⁹ nedeniyle görülememiştir. Zira Konseyin Sırp üyesi onamayı reddetmiş, Hırvat üyesi de çekimser kalmıştır.

4. Soykırım Suçunun Politikleşen Yüzü: Hukuki ve Siyasi Tuzaklar

Soykırım tartışmalarında siyasi, tarihi ve hukuki boyutlarının ayırt edilmemesi başlı başına bir sorun teşkil etmektedir ve hukuki süreçlerin işleyişine, dolayısıyla soykırımların önlenmesine ilişkin uluslararası

67 Dissenting Opinion Of Judge Ad Hoc Mahiou, 26 Feb 2007, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-10-EN.pdf>; Dissenting Opinion Of Vice-President Al-Khasawneh, 26 Feb 2007, https://jsumundi.com/en/document/opinion/en-application-of-the-convention-on-the-prevention-and-punishment-of-the-crime-of-genocide-bosnia-and-herzegovina-v-serbia-and-montenegro-dissenting-opinion-of-vice-president-al-khasawnehmonday-26th-february-2007#opinion_795; Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Summary of the Judgment of 26 February 2007, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/91/13687.pdf>

68 International Court of Justice, Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgement of 26 February 2007.

69 “Application for revision of the Judgment of 26 February 2007 in the case concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia)” Preliminary Objections, <https://www.icj-cij.org/case/91> Statement by H.E. Judge Ronny Abraham, President of the International Court of Justice, No:2017/12, 9 March 2017.

çabaya zarar vermektedir. Çaycı'nın ifade ettiği gibi, hukuki sonuçlarını dikkate almayan siyasi ya da tarihi tartışmalarda gelişi güzel kullanımı ve hukuk alanında da hukukun diğer dalları üzerinde konumlandırılması gerçekçi ve uygulanabilir değildir.⁷⁰

Soykırımın siyasileştirilmesi birkaç şekilde gerçekleşmektedir.

Birincisi, soykırım suçu “insanlığa karşı işlenmiş en ağır suç”, “suçların suçu” olarak tanımlandığında ister istemez insanlığa karşı işlenmiş suçlar arasında gerçekte karşılığı bulunmayan bir suçlar hiyerarşisi yaratılmaktadır. Bunun sonucu, soykırımın, bu suçu önlemeye dönük derin çabayla örtüşmeyen yani soykırımları önleme ihtiyacına hizmet etmeyen şekilde bir etikete dönmesidir. Bir tarafta Bosna Hersek'te de görüldüğü üzere mahkumiyetin soykırım suçu üzerinden verilmemiş olması durumunda mağdurlar üzerindeki başarısızlık hissi ya da adaletin sağlanamadığı düşüncesi ortaya çıkmaktadır.⁷¹ Nitekim Sırbistan'la ilgili olarak savaş suçları kapsamındaki çok suçun cezasız kaldığı BM'nin raporuna da yansımıştır.⁷² Hatırlanmalıdır ki hukukun en yüksek amacı adaletin sağlanacağı ya da sağlandığı fikrinin oluşması yoluyla düzenin ve hukuki barışın sağlanmasıdır. Hukuki barış, intikam ve nefret sarmalını engellemek için gereklidir. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi raporunda da Mahkemenin intikam çağrılarını ve yargılamasız adalet arayışlarını engellemek için kurulduğuna işaret edilmektedir.⁷³ Diğer tarafta ise, herhangi bir yargılama, uluslararası mahkeme kararı olmaksızın ve buna gerek de duymaksızın işlenen bir suçun ciddiliğini vurgulamak adına soykırımın yine bir etiket olarak kullanılması söz konusudur. Bu daha çok siyasi gerekçelerle yapılmaktadır. Herhalde konunun bu yönü daha tehlikelidir. Zira

70 Bkz Sadi Çaycı, “Milletlerarası Hukukta Soykırım Kavramı: 1915 Ermeni Olayları Açısından William A. Schabas'ın Görüşleri”, *Ermeni Araştırmaları*, S. 40, s.85-93, 2011

71 Bu konuda bkz. Christian Axboe Nielsen, *Surmounting The Myopic Focus on Genocide: The Case of the War in Bosnia and Herzegovina*, *Journal of Genocide Research*, V.15, I. 1, 2013, s.21-39; Dan Saxon, *Exporting Justice: Perceptions of the ICTY Among the Serbian, Croatian, and Muslim Communities in the Former Yugoslavia*, *Journal of Human Rights*, V. 4 İ.4, 2005, s. 559-572, s. 563; Jelena Subotić, *Hijacked Justice: Dealing with the Past in the Balkans*, 2009, 129

72 United Nations, “Report of the International Tribunal for the Former Yugoslavia,” A/72/266, S/2017/662, 1 August 2017, s.15, para 53

73 United Nations, *Report of The International Tribunal for The Prosecution Of Persons Responsible For Serious Violations Of International Humanitarian Law Committed in The Territory of The Former Yugoslavia Since 1991*, A/52/375, S/1997/729, 18 September 1997, s.42, para 175, 177.

https://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_1997_en.pdf

siyaseten soykırım söylemini kullanmak bir mahkemede soykırım suçunun vuku bulduğunu ispatlamaktan daha kolaydır. Bu çerçevede, soykırım suçunun siyasileştirilmesinin önlenmemesi durumunda Uluslararası Ceza Mahkemesinin karşılaştacağı önemli bir sorunun kendisine ihtiyaç duyulmaması olacağını ifade etmek mümkündür.

İkincisi, soykırımın siyasal adalet içerisinde bunun bir parçası olarak siyasileştirilmesidir. Burada kastedilen yetkili uluslararası mahkemelerin yargılamasına siyasi dengelerin sirayet ettirilmesidir. Yetkili uluslararası mahkemelerin suçun tespiti konusunda uyguladığı rejimin katılığını soykırımla suçlanan ya da soykırıma maruz kalan grupların dünya siyasetindeki etkisi veya uluslararası dengelerin gerekleri belirlememelidir. İdeal bir adalet anlayışı, siyasi neticeleri belki ancak yine düzeni korumak ve kaosu önlemek adına dikkate alabilir. Ancak yine de “x” yerine “y” aynı nitelikleri taşıyan bir suçla ilgili olarak aynı kesin delillerle yargılandığında sonucun aynı olması ya da yakın olması beklenebilir olmalıdır. Aynı şekilde yargıç dağılımı değiştiğinde sonucun değişmeyeceğine dair bir beklenti makul görülebilmelidir. Hukuki süreçlerin objektifliği korunabilmelidir. Kuşkusuz ki soykırım özel kastını tespit etmek güçtür ve bu yönüyle kaçınılmaz olarak soykırım niyetini tespit etmek kadar etmemek de meseleyi siyasallaştırmaktadır.

Üçüncüsü esasen soykırımın siyasileştirilmesinin bir sonucu olarak da ele alınabilecektir. Bosna Hersek’te 1992-1995 döneminde yaşananlar, soykırım gibi görünen suçlar işlendiğinde uluslararası toplumun bir müdahaleye gitme ihtimalinin söz konusu olabileceği algısı yaratmıştır. Diğer taraftan İnsani Müdahale Konseptinin ortaya çıkışında Bosna Hersek’te BM’nin yetersiz kalışının önemli bir etkisi bulunmaktadır.⁷⁴ Bu çerçevede insani müdahale gerektiren durumların tespitinde olduğu gibi egemen bir devlete saldırının buradaki bir gruba soykırım yapıldığının tespit edildiği gerekçesine dayandırılması da insan

74 Uluslararası hukukun “müdahale yasağı” ilkesi ve “iç işlerine karışmama” ilkesini de aşındıran ve uluslararası müdahalelere ilişkin hukuki meşruluğun esnetilmesinden insani müdahale konseptinin oluşturulması etkilidir. İnsani müdahale kavramına duyulan ihtiyaç da Bosna Hersek’te dünya basınının gözü önünde yaşanan katliamlarda BM’nin sivilileri korumada yetersiz kalmasıdır. Süreç, bölgesel güvenlik yapılanmalarının güvenliği sağlama ve barışı korumada BM şartına rağmen BM’ye alternatif olarak ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Aynı yöndeki değerlendirmeleri için bkz. İlyas Doğan, Parçalayan Küreselleşme-Devlet ve Toplum Kuramlarına Yeni Yaklaşımlar, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 34354; Yasemin Özdek, Uluslararası Politika ve İnsan Hakları, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000, s.111,128; Karşıt görüş anlamında değil ancak insan haklarının gelişimini değerlendiren ve Westphalia modelinde devletlerin kendi ülkelerindeki insan ve toplumlulukların üzerinde tek başına yetkili olduklarına işaret eden yaklaşımı için bkz. Oktay Uygun, Devlet Teorisi, Devlet Teorisi, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2014, s.572

haklarının istismarı ve siyasileştirilmesidir. İlki için Irak müdahalesi⁷⁵ ikincisi için Rusya-Ukrayna savaşı örnek verilebilir.⁷⁶ Nitekim Rusya, Ukrayna'nın burada yaşayan Ruslara soykırım yapıldığı gerekçesiyle 24 Şubat 2022'de saldırı gerçekleştirmiştir,⁷⁷ bu da soykırımın istismarıdır.

Soykırımın siyasileştirildiğinin göstergesi olan **dördüncü** unsur, soykırım söylemindeki keyfiyettir. Uluslararası bir yargılamayla soykırım suçunun işlendiği tespit edilen bir vakianın çeşitli gerekçelerle aslında soykırım sayılamayacağı yönündeki bir söylem⁷⁸ gibi, hakkında uluslararası bir mahkeme kararı bulunmayan ya da soykırımın unsurlarını tespit edemeyen bir mahkeme kararına rağmen bir devleti ya da milleti soykırım suçunu işlemekle suçlamak⁷⁹ da aynı şekilde

75 Afganistan, Irak, Somali, Kosova, Libya müdahalelerinin sadece insan haklarını koruma niyetiyle gerçekleştirildiklerini ifade etmek mümkün değildir. İnsanların korunmasından çok devletlerin baskılanması söz konusu örneklerde ön plana çıkan bir unsurdur.

76 Rusya-Ukrayna arasında Şubat 2022'de Rusya'nın saldırısıyla başlayan savaşta Rusya'nın Ukrayna'daki Neo Nazilere karşı savaştıkları yönündeki açıklamaları da benzer yönde değerlendirilebilecektir. Neo Nazi söylemleri için bkz. Dmitry Kozhurin, Who Are The Neo-Nazis Fighting For Russia In Ukraine?, Radio Free Europe Radio Liberty, 27 May 2022; Fidelius Schmid, Zahlreiche Neonazis kämpfen in der Ukraine für Russland, Der Spiegel, 22 May 2022; Milica Stojanovic, Serbian Tabloids Call Croatia 'Fascist' for Preventing Vucic Visit, Balkan Insight, 18 July 2022

77 Ukrayna, Rusya'nın "Donetsk ve Luhansk bölgelerinde soykırım yapıldığı" yönündeki iddialarını reddetmektedir. Rusya'nın Ukraynalıları soykırım kastıyla öldürdüğü iddiasıyla telafisi mümkün olmayan zararların engellenmesi ve hak ihlallerinin önüne geçilmesi için acil "tedbir kararı"na hükmetmesi talebiyle Ukrayna, Uluslararası Adalet Divanı'nda 26 Şubat 2022'de Rusya aleyhine dava açmıştır. UAD, 16 Mart 2022 tarihli tedbir kararında, Rusya'nın "askeri operasyonu" derhal durdurmasını istemiştir. Bu davada ilk itirazlara ilişkin kararın 2 Şubat 2024'te açıklanacağı duyurulmuştur.

78 Hırvatistan Cumhurbaşkanı Zoran Milanović'in, Srebrenica'nın Holokost ile aynı olmadığı, Almanların Yahudilere 2. Dünya Savaşı sırasında Yahudilere yaptığı Holokost'tur ama aynı zamanda soykırımdır; Srebrenica ise bununla karşılaştırılmaz yönündeki açıklamaları buna bir örnek olarak verilebilir. Milanović, öldürülenlerin sayısı ve yok etme faaliyetinin ne kadar zamana yayıldığı bakımından karşılaştırma yaparak, Yahudilere dönük soykırımın iki günde değil 2,5 yılda gerçekleştiğini, 8 bin değil 40-40 bin insanın öldürüldüğünü ifade etmektedir. Bkz. Hrvoje Klarić ve Martina Matijević, "Mostly False: 'If Srebrenica Was A Genocide, Then We Need To Think Up A New Name For Other More Serious Crimes'", EU Fact Check, <https://eufactcheck.eu/factcheck/mostly-false-if-srebrenica-was-a-genocide-then-we-need-to-think-up-a-new-name-for-other-more-serious-crimes/> ; Faruk Hadžić, "Post-Socialist Ethnic Symbolism, Suppression of Yugoslav Social Memory, and Radical Populism Psychology", DOI: 10.26650/JECS2021-1036112, Journal of Economy Culture and Society, I.68 2023, p.141-163.

79 1915 olaylarının 100. yıldönümü için düzenlenen ve Ermenistan'dan siyasi ve dini liderlerin katıldığı Aziz Petrus Bazilikası'ndaki ayini yöneten Papa Francis'in sözleri soykırımın politik hedeflerle ve politik mesajlar vermek için istismar edilmesine bir örnektir. Papa Francis, "Geçtiğimiz yüzyılda insanlığımız üç büyük ve eşi benzeri görülmemiş trajedi yaşadı. Çoğunlukla '20. Yüzyılın ilk soykırımı' olarak kabul edilen ilk trajedi sizi, Ermeni halkını vurdu. Diğer iki soykırımın da Nazizm ve Stalinizm tarafından gerçekleştirildiğini" söylemiş, ek olarak "Ve yakın zamanda da Kamboçya'da, Ruanda'da, Burundi'de ve Bosna'da olanlar gibi başka toplu katliamlar da oldu. Görünen o ki insanlık masumların kanının dökülmesine bir son verme yetisine sahip değil" demiştir. Burada, hakkında yargı kararı olan bir uluslararası

soykırım suçunun istismarı ve siyasileştirilmesidir. Burada suçlar arasında hiyerarşi yaratmanın bir benzeri olarak, ölüm sayıları ya da yok etme faaliyetinin yayıldığı süreç üzerinden soykırımlar arasında da bir hiyerarşi yaratma eğilimi kendini göstermektedir. Halbuki Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi ve uluslararası mahkemeler soykırım suçunun işlendiği tespitini yaparken bu unsurları bir kriter olarak görmemektedir.

5. Değerlendirme

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi dışında Almanya’da da yargılamalar söz konusu olmuştur. Almanya’da buldukları için yargılanan üç kişi diğer suçların yanında soykırımdan da suçlu bulunmuştur. Nikola Jorgic, Düsseldorf Yüksek Bölge Mahkemesi tarafından 26 Eylül 1997’de Doboş beldesinde işlediği suçlar nedeniyle diğer suçların yanında on bir soykırım suçundan suçlu bulunmuş (2 StE 8/96)⁸⁰ ve Almanya Federal Yüksek Mahkemesi 30 Nisan 1999’da mahkumiyeti onaylamıştır (3 StR 215/98). Jorgic, Soykırım Sözleşmesinin 2 ve 6. Maddeleri ile Alman Ceza Kanununun 220a maddesinin yorumlanması talebiyle (2 BvR 1290/99, 12 Aralık 2000⁸¹) Almanya Federal Anayasa Mahkemesi’ne başvurmuştur.⁸² Almanya Federal Yüksek Mahkemesi (Bundesgerichtshof) tarafından Maksim Soklovic (3StR 372/00, 3 StR 244/00, 21 Şubat 2001) Zvornik

mahkeme tarafından soykırım suçunun işlendiği tespiti yapılmış olan Ruanda ve Bosna’da yaşananların “toplu katliam” olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Papalık yıllar sonra Ruanda soykırımında Kilisenin rolü nedeniyle özür ve üzüntü mesajı yayınlamıştır, ancak Srebrenica soykırımına ilişkin ek açıklama yapmamıştır.

80 https://www.asser.nl/upload/documents/20120611T032446-Jorgic_Urteil_26-9-1997.pdf

81 Almanya Federal Anayasa Mahkemesi, “Yok etme niyeti” kavramının yanlış yorumlandığı talebini reddetmiştir. (para 4). Mahkemelerin kavramın “fiziksel-biyolojik imhadan daha geniş bir anlama” sahip olduğu ve “bir grubun yalnızca fiziksel değil, özel nitelikleri, benzersizliği ve birliktelik duygusuyla birlikte bir sosyal birim olarak yok edilmesini” içerdiğini doğru şekilde tespit ettiğine hükmetmiştir. (para 5,7) Bu yorum genel kabulde yer alan fizyolojik-biyolojik yok etme sınırlamasını soyut kavramlar ekleyerek esnetmekte gibidir. Ayrıca Jorgic’in mahkemelerin sınır dışı etmeyi yok etmeyle eş tuttuğu iddiasıyla ilgili olarak Mahkeme “sistematik sınır dışı etmelerin bir grubu yok etme niyetini gerçekleştirmenin bir yolu olabileceği ve bu niyetin bir göstergesi olarak hizmet edebileceğini ancak sınır dışı etmelerin tek başına bu amacı oluşturmadığını” belirtmiştir. (para 9), The Prosecutor v. Nikola Jorgic, Federal Constitutional Court, 4th Chamber of the Second Senate, Germany, 2 BvR 1290/99, 12 December 2000, [https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/1088; https://www.asser.nl/upload/documents/DomCLIC/Docs/NLP/Germany/Sokolovic_Beschluss_21-2-2001.pdf](https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/1088;https://www.asser.nl/upload/documents/DomCLIC/Docs/NLP/Germany/Sokolovic_Beschluss_21-2-2001.pdf)

82 Ruth Rissing-van Saan, The German Federal Supreme Court and the Prosecution of International Crimes Committed in the Former Yugoslavia, *Journal of International Criminal Justice* 3 (2005), 381-399, (doi:10.1093/jicj/mqi038)

beldesindeki eylemleri nedeniyle soykırımdan mahkum edilmiştir. Novislav Djajic Münih'teki mahkemece on dört cinayete yardımcı olmaktan suçlu bulunmuştur. Djajic soykırımdan ceza almadı ancak Yargıç Ermin Briessmann, Mahkemenin 1992 yılında Bosna'nın Foça beldesinde Sırp güçlerinin soykırım yaptığını makul şüphelerin ötesinde tespit ettiğine kararda yer vermiştir. Bavyera Temyiz Mahkemesi, Djajic'in Sırp güçlerinin Bosna'da soykırım işlediği yönündeki karara itirazını reddetmiş (3St 20/96, 23 Mayıs 1997 ve Bosnalı Müslüman nüfusu hedef alan soykırım eylemlerinin Haziran 1992'de Foça'da işlendiğini doğrulamıştır. Djuradj Kuslic (Kusljic) (3 StR 244/00, 21 Şubat 2001)⁸³ soykırım suçundan yargılanmış ancak soykırım işlemeye yönelik özel kastı tespit edilmediği için Kotor Varos beldesinde 1992'de işlediği altı cinayetten mahkûm edilmiştir.

Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin kararlarıyla somut olaylara uyarlanmıştır. Soykırımı Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi, kolektif bir kimliği ve kendini tanımlama biçimini; bireylerden daha büyük olan millî, etnik, ırkî, dini grupları, grup kimliğini dikkate alarak bir gruba ait olması nedeniyle yok edilmek istenen bireyi korumak üzere soykırım suçunu tanımlamakta ve yasaklamaktadır.⁸⁴ Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi korunan değere “insanlığın çok yönlü zenginliği”ni de eklemiştir.⁸⁵

Sözleşme ile korunan grup tanımı yapılması güç değildi, ancak özel kast tanımlamasındaki “kısmen” ifadesinin somut bir olayda tam olarak ne ifade etmesi gerektiği çözümlenmesi, karar verilmesi gereken bir ölçüttü. Mahkemenin Soykırım Sözleşmesini genişletmek istememesi ve metnin lafzını korumak istemesi anlaşılabilir bir tutumdur. Diğer taraftan UAD önünde de Devlet sorumluluğunun da gündeme geleceği bir dava bulunmaktaydı. Her ne kadar farklı mahkemeler olsa ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi bireylerin sorumluluğunu belirliyorsa da

83 BGH, Beschluss Az. 3 StR 244/00 vom 21. Februar 2001

84 Douglas Irvin-Erickson, “Genocide, the “Family of Mind” and the Romantic Signature of Raphael Lemkin”, *Journal of Genocide Research*, V.15:3, 2013, p. 273-296, p.289. Ayrıca karşılaştırmalı olarak bkz. Onur Uraz, *Classifying Genocide in International Law - The Substantiality Requirement*, Routledge Publ., New York, 2023, s.69-75 ve 97-100

85 *Prosecutor v. Radislav Krstić*, Trial Chamber, Judgement, IT-98-33-T, 2001 para.580, <https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/>; <https://cld.irmct.org/assets/filings/Judgement-Krstic.pdf>, <https://ucr.irmct.org/scasedocs/case/IT-98-33#eng>. (Erişim tarihi 16 Mayıs 2022); *Prosecutor v. Laurent Semanza*, Judgement, IT-97-20-T, 2003, para.316. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (*Bosnia v. Serbia*), ICJ Judgement, 2007, para.406.

tanımlamalar, bulgular, kanıtlar arasında tutarlılık uluslararası adaletin varlığı konusunda aranacaktı. Srebrenica’da yaşananın bir soykırım olduğunun kabul edilmesi önemli bir eşiktir. Diğer bölgelerde yaşananlardan çok az farkı bulunmaktadır ve faillerin bir kısmı da aynıdır. Dolayısıyla Prijedor’da yaşananlar neden soykırım sayılmadı sorusu kadar Srebrenica’da yaşananlar neden soykırım sayıldı sorusu da neredeyse aynı verilerle tartışılabilecektir. Yine de mahkemenin tutarlı davrandığı söylenebilecektir.

Tecavüz ve cinsel saldırının bir savaş silahı olarak tanınmasında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulması önemli bir aşamadır. Tecavüzlerin savaş stratejisinin parçası olarak, siyasi kararlar ve sistematik olarak işlendiği kabul edilmiştir. Savaş zamanında sistematik tecavüzü ve cinsel köleliği⁸⁶ tanımlayarak insanlık suçu kapsamında yargılayan ve mahkûm eden ilk yargı kurumu da Ruanda ve Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemeleridir.⁸⁷ Ancak soykırım kapsamında değerlendirilmesi konusunda iki mahkemenin tutumu farklı olmuştur. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Akayesu Kararında bir halkı etnik olarak yok etmeye yönelik kasıtlı bir kampanyanın parçası olarak işlenen tecavüz ve diğer cinsel şiddet eylemlerini “ciddi bedensel veya zihinsel zarara neden olmak” kapsamında soykırım olarak değerlendirmiştir. Akayesu’nun “tecavüzleri, diğer fiillerle aynı şekilde hedef alınan bir grubu tamamen veya kısmen yok etme özel niyetiyle işlendiği ve soykırım eylemi olduğu” hükmü verilmiştir.⁸⁸ Tecavüzler ve cinsel saldırılar, mağdurların adalet arayışı söz konusu olduğunda cezasız kalmamıştır ancak Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin cinsel şiddet ve tecavüz fiillerinin soykırım suçu kapsamında değerlendirmemesi bir eksiklik olarak görülmelidir. Diğer

86 “Cinsel kölelik” tanımı Kunarac Kararında kullanılmıştır ve cinsel sömürü, insan ticareti ve zorla çalıştırma eylemleri kölelik çerçevesinde değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bu kararda tecavüzün Bosnalı Sırp kuvvetleri tarafından bir “terör aracı” olarak kullanıldığı kararı verilmiştir. ICTY, Prosecutor v Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac, Zoran Vukovic, Trial Chamber, para. 115 Kunarac, tecavüz, işkence ve kadınları köleleştirmek suçlarından 28 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir. 12 yaşında bir çocuğa tecavüz edip onu köle olarak satan Kovac 20 yıl hapis cezası almıştır.

87 UN International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, IT-96-23-T & IT-96-23/1-T (2001), IT-96-23-A & IT-96-23/1-A (2002), <http://www.icty.org/en/case/kunarac/4>; Albert Doja. “Politics of mass rapes in ethnic conflict: A morphodynamics of raw madness and cooked evil”, *Crime, Law and Social Change*, 2019, 71 (5), pp.541-580. f10.1007/s10611-018-9800-0

88 Catharine A. MacKinnon, *Defining Rape Internationally: A Comment on Akayesu*, 44 *Colum. J. Transnat’l L.* 940 (2006), pp.239; Catharine A. MacKinnon, *Remedies for War Crimes at the National Level*, *The Journal of the International Institute*, Volume 6 (1); Fall 1998

tarafтан Soykırım Sözleşmesinde yer alan “grup üyelerine ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi fiili” cinsel şiddet ve tecavüz ile örtüşmektedir. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi de aynı yönde hüküm kurmuştur.⁸⁹ Eğer tecavüz ve cinsel şiddet eylemleri hedef grubun etnik kökeninden dolayı işlenmişse, soykırım kapsamında değerlendirilmesi de mümkün olmalıdır.

Çoğu tecavüz doğrudan soyu bozmak niyetiyle yapılmıştır. Bosna Hersek’te Keraterm, Vilina Vlas, Manjaca, Omarska, Trnopolje, Uzamnica ve Vojno toplu tecavüzler için kurulmuş kamplardır. Kadınların yalnızca hamile kaldıklarında serbest bırakılması ve Bosnalı Müslüman kadınların hedef grup olması;⁹⁰ tecavüzcülerin “Bosna’ya Sırp tohumu eklemek” amacına işaret edilmesi ve “Bizim çocuklarımızı alacaksınız, küçük Çetniklerimiz olacak⁹¹” ifadelerini kullanmaları⁹² bu yaklaşımı makul kılmaktadır. Yaklaşık 3000 Bosnalı Müslüman erkek ve erkek çocuğunun tecavüz ve cinsel saldırı suçlarının mağduru olduğu tespit edilmiştir.⁹³ Sağ kalan mağdurların daha büyük kısmının ise toplumdan dışlanmak endişesi ve utanmaları nedeniyle konuyu gündeme getirmediği düşünülmektedir. Erkek çocuklarının kendi aile bireyelerine tecavüze zorlanması ve aile bireyelerinin erkek çocuklarına tecavüze

89 Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin aynı yöndeki hüküm ve yorumları için bkz.: “[Serious bodily or mental harm] can include crimes of sexual violence, including rape.”, Prosecutor v Bagosora, Kabiligi, Ntabakuze and Nsengiyumva, (Trial Chamber), December 18, 2008, para. 2117; Benzer yorumla: Prosecutor v Kamuhanda, (Trial Chamber), January 22, 2004, para. 634; Prosecutor v Kajelijeli, (Trial Chamber), Case No. ICTR 98-44A-T, December 1, 2003, para. 815; Prosecutor v Kayishema and Ruzindana, (Trial Chamber), May 21, 1999, para. 108; Prosecutor v Rutaganda, (Trial Chamber), December 6, 1999, para. 51; Seromba, (Trial Chamber), December 13, 2006, para. 317; Prosecutor v Seromba, (Appeals Chamber), March 12, 2008, para. 46; Prosecutor v Bagilishema, (Trial Chamber), June 7, 2001, para. 59; Prosecutor v Musema, (Trial Chamber), January 27, 2000, para. 156; Prosecutor v Akayesu, (Trial Chamber), September 2, 1998, para. 504, 688; Ayrıca Semanza ve Kajelijeli yargılamalarında Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesinin tıpkı Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kunarac yargılamasında yaptığı gibi tecavüz eylemini değerlendirirken mağdurun rızasının olup olmadığı sorgusuna gömüldüğü not düşülmelidir.

90 Bosnalı Müslümanların uğradığı şiddet daha fazla olsa da, kamplarda Hırvat kadınlar da tecavüz ve cinsel saldırıya maruz kalmıştır. Tecavüz ve cinsel saldırı suçu mağdurları kadınların sayısının ise 20 bin- 50 bin (Bosna İçişleri Bakanlığı verileri) arasında olduğu not edilmektedir.

91 Çocuğun etnik kimliğinin babanın kimliğine göre belirlendiğini bilme ve sonucu isteme durumu söz konusudur.

92 Seventh Report on War Crimes in the Former Yugoslavia: Part II, United Nations Security Council 1993, (<https://phdn.org/archives/www.ess.uwe.ac.uk/documents/sdrpt7b.htm>)

93 European External Action Service, Report, EU Member States annual meeting on UNSCR 1325 Transitional justice and gender: reducing impunity, Brussels, 27 May 2013, http://eeas.europa.eu/archives/features/features-working-women/working-withwomen/docs/11-eu-ms-annual-meeting-on-unscr-27052013_en.pdf.

zorlanması gibi vakıalar söz konusudur.⁹⁴ Sağ kalanlar açısından yaşananların tipik sonucu bir daha aile hayatı kurmalarını güçleştirmesi ya da çoğu zaman imkansızlaştırmasıdır.

Mahkemenin “yok etme” teriminin fizyolojik ve biyolojik imha olarak kabul edilmesi yönündeki kararlığı ve soykırımı sadece Srebrenica için kabul etmesi bu nedenle önemlidir. Korunan grubun soyunun tecavüzlerle bozulması niyeti ve sistematik tecavüzlerin kurbanların bir daha aile hayatı kurmasını engelleyeceği ve bunun da faillerce bilinmesi yönüne rağmen, bu eylemler muhtemelen Sözleşmenin anlamının genişletilmesi olarak görülmüştür.

Mahkemenin tanımlama ve yorumlarıyla ortaya çıkan sonuçlar şunlardır: Soykırımdan bahsedebilmek için faillerin ırkî, dini, etnik bir grup insanı yok etme niyetinde olması veya eylemlerinin bir grubu yok edebileceği bilgisine sahip olması gerekmektedir; öldürülen insan sayısı nitelikli bir grubun bütünüyle karşılaştırıldığında önemli bir sayı olmalıdır; siyasi grup korunan gruplar arasında değildir.

Bireylerin yargılanması ve Devlet sorumluluğunun incelenmesinden çıkan sonuçlardan biri de soykırım suçu Devletin soykırım politikasının varlığına bakılmaksızın işlenebildiği halde Devletin uluslararası sorumluluğundan bahsedilebilmesi için böylesi bir politikanın varlığının elzem olmasıdır. Mahkeme, Devlet adına hareket eden bir bireyin sorumluluğunun gerektiği fikrine dayanmaktadır.

Uluslararası hukukun iki temel direği olan insan hakları ve devlet egemenliği arasındaki gerilim ve sınırın bir diğerinin alanını belirlediği yaklaşımı, bilhassa Uluslararası Adalet Divanı kararı çerçevesinde kendini göstermiştir. Devletin sorumluluğu aynı zamanda uluslararası

94 G. Mlinarević, J. Čaušević and J. Čaušević, Association Alumni of the Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies, Sarajevo, 2012, <http://www.civilsocietylibrary.org/CSL/529/>; ICTY: Prosecutor v Albina Terzić (S1 1 K 005665 11 KrŽ), Second Instance Verdict, 5 July 2013; Prosecutor v Milomir Stakić, Trial Judgment, IT-97-24; Prosecutor v Blagoje Simić et al, Trial Judgment, IT-95-9-T; Prosecutor v Karadžić, Trial Transcript from 2 July 1996, IT-95-18-R61, 5 Case No. IT-95-5-R61.hepsi için: <http://www.icty.org/en/action/cases/4> Ayrıca bkz. The Human Rights Watch Global Report on Women’s Human Rights, August 1995, <http://www.hrw.org/sites/default/>; ICTY: Prosecutor v Albina Terzić (S1 1 K 005665 11 KrŽ), Second Instance Verdict, 5 July 2013; Prosecutor v Milomir Stakić, Trial Judgment, IT-97-24; Prosecutor v Blagoje Simić et al, Trial Judgment, IT-95-9-T; Prosecutor v Karadžić, Trial Transcript from 2 July 1996, IT-95-18-R61, 5 Case No. IT- 95-5-R61, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/custom1/en/080820.pdf> ; Legacies and Lessons: Sexual Violence against Men and Boys in Sri Lanka and Bosnia & Herzegovina, 16 May 2017, <https://allurvivorsproject.org/legacies-and-lessons-sexual-violence-against-men-and-boys-in-sri-lanka-and-bosnia-herzegovina/>

hukukun da sınırlarında olan bir alandır. Uluslararası Adalet Divanı, Soykırım Sözleşmesinin 1. Maddesinde açıkça belirtilen soykırımı önleme yükümlülüğünden yola çıkarak, aksinin çelişki olacağı yaklaşımıyla soykırım yapmama yükümlüğü de bulunduğu yorumunu yaparak, Sözleşmeye yeni bir yorum getirmiştir. Halbuki Sözleşme Devletlerin hazırladığı bir metin ve Sözleşmede yer almayan bir hüküm, Devletlerin egemenlik alanına müdahale olarak görülebilecektir. Üstelik bu yaklaşım asıl davaya yansıtılamamıştır. Yani Sırbistan soykırım yapmaktan ya da iştiraktan ya da kışkırtmaktan sorumlu bulunacak olsaydı, ne olacaktı sorusunun cevabını verememiştir. Soykırım suçu işlememe yükümlülüğü gereksiz, belirsiz, sonuca bağlanmayan, somut olaya uyarlanmayan bir yorumdur. Muhtemelen en büyük hatası Sözleşmenin bireyler için getirdiği yasaklar ile Devletler için getirdiği sorumluluğu karıştırmasıdır. Bireylerdeki hata ve niyete dayanan cezai sorumluluğun Devletin haksız eyleme dayanan uluslararası sorumluluğuna uygulanması mümkün değildir.⁹⁵ Sözleşmenin 3. maddesindeki kategorilerin Devlet sorumluluğuna uyarlanması hatalı bir yaklaşımdır. Ne var ki, bir şekilde emsal oluşturma ihtimali bulunmaktadır. Divan'ın, Devletlerin kendi organlarının suç teşkil eden eylemlerinden dolayı uluslararası sorumluluk taşıdığını ifade etmesi, doğru bir yaklaşım olacaktır.

Srebrenica'da işlenen suçlar, iki Sırp bölgesi arasında kalan ve bu nedenle stratejik önem arz eden Srebrenica'daki Bosnalı Müslüman grubun etkili şekilde yok edilmesi ve bu toplumun kendisini yeniden kurma ihtimalini ortadan kaldırma hedefine hizmet etmiştir. Esasen Brcko, Sanski Most, Vlasenica, Foca, Prijedor, Kotor-Varos, Kljuc beldelerinde işlenen suçlar da aynı neticeyi doğurmuştur. Tüm bu suçlardan sadece üst düzey faillerin yargılanması toplumsal barışın yeniden tesisi ve adaletin sağlandığı görüşünün paylaşılması için yeterli görünmemektedir. Bazı soykırım mağdurlarının adalete ulaşamadığı da açıktır. Diğer taraftan geri dönüşlerin sağlanmasına yönelik önlemler alınması tazmin için yeterli değildir.

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin içtihatlarında tutarlı davranma tutumunu Uluslararası Adalet Divanı da paylaşmıştır. Srebrenica'da işlenen suçların soykırım kapsamına girdiği ve Srebrenica dışındaki bölgelerde işlenen suçların ise soykırım olarak nitelendirilememesi konusunda da bu tutarlılık korunmuştur. Ancak

95 Paola Gaeta, "On What Conditions Can a State be Held Responsible For Genocide?", *European Journal of International Law*, Volume 18, Issue 4, September 2007, s. 631-648.

Sırbistan'ın önleme yükümlülüğünü ihlal etmesinin daha geniş değerlendirilmesi ve tazminata hükmedilmesi mümkündür. Uluslararası Adalet Divanı, soykırımı önleme amacına önemli bir katkı yapma fırsatını kaçırmıştır. Divanı zorlayan unsur, davanın siyasi açıdan hassas bir içerik taşıması ve burada etkili ve adil algılanabilecek bir çözüm getirmedeki rolünün de sınırlı olmasıdır. Hukukun objektifliğine siyasi mülahazaların katılması, hukuk pratiğinin subjektifleşme emareleri göstermesine sebep olmaktadır.

KAYNAKÇA

Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of Crime of Genocide (Further Requests for the Indication of Provisional Measures), Separate Opinion of Lauterpacht, ICJ Reports, 1993

European External Action Service, Report, EU Member States annual meeting on UNSCR 1325 Transitional justice and gender: reducing impunity, Brussels, 27 May 2013, http://eeas.europa.eu/archives/features/features-working-women/working-withwomen/docs/11-eu-ms-annual-meeting-on-uns-cr-27052013_en.pdf.

First Report on State Responsibility by the Special Rapporteur J. Crawford, U.N. Doc. A/CN.4/490/Add.5, pp. 29-31

International Court of Justice, Memorial Of The Government Of ‘The Republic Of Bosnia And Herzegovina, Case Concerning Application Of The Convention On The Prevention And Punishment Of The Crime Of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia (Serbia and Montenegro)), 15 Nisan 1994, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/91/8616.pdf>

Key Figures of the Cases, ICTY, International Criminal Tribunal for Former Yugoslavian Countries, March 2016 <https://www.icty.org/en/cases/key-figurescases>

Legacies and Lessons: Sexual Violence against Men and Boys in Sri Lanka and Bosnia & Herzegovina, 16 May 2017, <https://allurvivorsproject.org/legacies-and-lessons-sexual-violence-against-men-and-boys-in-sri-lanka-and-bosnia-herzegovina/>

Seventh Report on War Crimes in the Former Yugoslavia: Part II, United Nations Security Council 1993, (<https://phdn.org/archives/www.ess.uwe.ac.uk/documents/sdrpt7b.htm>)

Statute Of The International Tribunal For The Former Yugoslavia, 25 May 1993, annexed to Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993), Md. 1-5, ICTY,

https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_re808_1993_en.pdf

United Nations, “Report of the International Tribunal for the Former Yugoslavia,” A/72/266, S/2017/662, 1 August 2017

United Nations, Report of The International Tribunal for The Prosecution Of Persons Responsible For Serious Violations Of International Humanitarian Law Committed in The Territory of The Former Yugoslavia Since 1991, A/52/375, S/1997/729, 18 September
https://www.icty.org/x/file/About/Reports%20and%20Publications/AnnualReports/annual_report_1997_en.pdf

The Human Rights Watch Global Report on Women’s Human Rights, August 1995, <http://www.hrw.org/sites/default/>

The Prosecutor v Albina Terzić (S1 1 K 005665 11 KrŽ), Second Instance Verdict, ICTY 5 July 2013 , www.icty.org/en/action/cases/

The Prosecutor v Blagoje Simić et al, Trial Judgment, IT-95-9-T, ICTY, www.icty.org/en/action/cases/

The Prosecutor v Karadžić, Trial Transcript from 2 July 1996, IT-95-18-R61, 5 Case No. IT-95-5-R61, <https://www.icty.org/x/cases/karadzic/custom1/en/080820.pdf>

The Prosecutor v Milomir Stakić, Trial Judgment, IT-97-24, ICTY, www.icty.org/en/action/cases/

The Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic (Trial Judgment), IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 22 February 2001, <https://www.refworld.org/cases,ICTY,3ae6b7560.html>

The Prosecutor v. Dusko Tadic (Appeal Judgement), , IT-94-1-A, 15 Temmuz 1999, <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1999/en/40180>

The Prosecutor v. Goran Jelasic, Judgement, IT-95-10, T., International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 14 December 1999, para. 60-61, <https://www.icty.org/x/cases/jelistic/tjug/en>

The Prosecutor v. Mladic, Case No. IT-09-92-T, ICTY, Trial Chamber I, Judgment, 22 November,
<https://ucr.irmct.org/LegalRef/CMSDocStore/Public/English/Judgement/NotIndexable/IT-09-92/JUD275R0000516224.pdf>

The Prosecutor v. Radislav Krstic, Case IT-98-33-A, 2 August 2001,
<https://cld.irmct.org/assets/filings/Judgement-Krstic.pdf>.

The Prosecutor v. Ranko Češić, IT-95-10/1, ICTY, 11 March 2004,
https://www.icty.org/x/cases/cesic/cis/en/cis_cesic.pdf

The Prosecutor v. Tadic, Opinion and Judgement, Case IT-94-1-T, 7 Mayıs 1997,
<https://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tsj70507JT2-e.pdf>

The Prosecutor v. Tadic, Trial Chamber judgment, IT-94-1-A, 15 Temmuz 1999,
<https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1999/en/40180>

The Prosecutor v. Vidoje Blagojevic, Dragan Obrenovic, Dragan Jokic, Case Number IT-02-53-PT, ICTY,
https://www.icty.org/en/case/blagojevic_jokic

The Prosecutor v. Vidoje Blagojevic, Judgement , Case IT-02-60-T, ICTY, 17 January 2005, <https://www.icty.org/en/sid/8661>

Albert Doja. “Politics of mass rapes in ethnic conflict: A morphodynamics of raw madness and cooked evil”, *Crime, Law and Social Change*, 2019, 71 (5), pp.541-580

Anıl Çeçen, *İnsan Hakları Rehberi, (Birleşmiş Milletler Anlaşması Başlığı)*, Bilim Yayıncılık, Ankara, 1999

Antonio Cassese, “The Nicaragua and Tadic Tests Revisited in the Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia,” *European Journal of International Law*, V.18, I. 4, 2007, s. 649-668

Antonio Cassese, “Criminal Law Notions and State Responsibility for Genocide,” *Journal of International Criminal Justice*, Cilt 5, 2007, s. 887

Caroline Fournet, “‘Face to face with horror’: The Tomašica mass grave and the trial of Ratko Mladic’”, *Human Remains & Violence*, 6/2 (2020), 23-41

- Catharine A. MacKinnon, "Defining Rape Internationally: A Comment on Akayesu", 44 Colum. J. Transnat'l L. 940 (2006), pp.239 vd
- Catharine A. MacKinnon, "Remedies for War Crimes at the National Level", The Journal of the International Institute, Volume 6 (1); Fall 1998
- Christian Axboe Nielsen, Surmounting The Myopic Focus on Genocide: The Case of the War in Bosnia and Herzegovina, Journal of Genocide Research, V.15, I. 1, 2013, s.21-39
- Dan Saxon, Exporting Justice: Perceptions of the ICTY Among the Serbian, Croatian, and Muslim Communities in the Former Yugoslavia, Journal of Human Rights, V. 4 İ.4, 2005, s. 559-572, s. 563
- Dan Stone, "The Historiography of Genocide: Beyond 'Uniqueness' and Ethnic Competition," Rethinking History, V.8, İ.1, 2004, 127-142
- Deniz Acaray, "İnsan Haklarının Korunması Amacıyla Devlet İktidarının Sınırlandırılması ve Siyasal Katılmanın Buna Etkisi", Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 2 Sayı: 4, 2013, s.119-144
- Douglas Irvin-Erickson, "Genocide, the "Family of Mind" and the Romantic Signature of Raphael Lemkin", Journal of Genocide Research, V.15:3, 2013, p. 273-296
- Ersin Şare, "Soykırım Suçundaki Özel Kast", Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10 (2), 2020, s.863-912
- Faruk Hadžić, "Post-Socialist Ethnic Symbolism, Suppression of Yugoslav Social Memory, and Radical Populism Psychology", DOI: 10.26650/JECS2021-1036112, Journal of Economy Culture and Society, I.68 2023, p.141-163
- G, Mlinarević, J. Čaušević and J. Čaušević, Association Alumni of the Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies, Sarajevo, 2012, <http://www.civilsocietylibrary.org/CSL/529>
- Gennady M. Danilenko, "International Jus Cogens: Issues of Law-Making", European Journal of International Law, Vol. 2, Issue 1, 1991

Hrvoje Klarić ve Martina Matijević, “Mostly False: “If Srebrenica Was A Genocide, Then We Need To Think Up A New Name For Other More Serious Crimes”, EU Fact Check, <https://eufactcheck.eu/factcheck/mostly-false-if-srebrenica-was-a-genocide-then-we-need-to-think-up-a-new-name-for-other-more-serious-crimes/>

Jale Civelek, “1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi”, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, Cilt 9, Sayı 1, 1989, s. 1 – 9

Jean Paul Sartre, “On Genocide”, Crimes of War, (Ed. Richard A. Falk, Gabriel Kolko, Robert Jay Lifton), New York, 1971

Jelena Subotić, Hijacked Justice: Dealing with the Past in the Balkans, Cornell University Press, London, 2009

Lawrence J. LeBlanc, “The Intent To Destroy Groups In The Genocide Convention: The Proposed U.S. Understanding”, The American Journal Of International Law, Vol. 78, 1984

M. Milanovic, ‘State Responsibility for Genocide: A Follow-Up’, (2007) 18 (4) EJIL 677

Oktay Uygun, Devlet Teorisi, XII Levha Yayınları, İstanbul, 2014

Olgun Değirmenci, “Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu (TCK m. 76)”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 70, 2007

Onur Uraz, Classifying Genocide in International Law - The Substantiality Requirement, Routledge Publ., New York, 2023

Ozan Değer, “Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı’nın Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ Kararı”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 22 (Yaz 2009), s. 61-95

Raphael Lemkin, Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposal for Redress, Columbia University Press, Washington, 1944

Richard J. Goldstone ve Rebecca J. Hamilton, Bosnia v. Serbia: Lessons from the Encounter of the International Court of Justice with the

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Leiden Journal of International Law, 21 (2008), pp. 95–112

Sadi Çaycı, “Milletlerarası Hukukta Soykırım Kavramı: 1915 Ermeni Olayları Açısından William A. Schabas’ın Görüşleri”, *Ermeni Araştırmaları*, S. 40, s.85-93

Schabas, William A., *Genocide in International Law, the Crime of Crimes*, 2nd edition, Cambridge University Press, 2009.

Stefan Kadelbach, “Jus Cogens, Obligations Erga Omnes and other Rules – The Identification of Fundamental Norms”, in Tomuschat Christian- Thouvenin Jean Marc (Ed.), *The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus Cogens And Obligations Erga Omnes*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston, 2005, (ss.21-40)

Steven Powles, *Joint Criminal Enterprise: Criminal Liability by Prosecutorial Ingenuity and Judicial Creativity?*, *Journal of International Criminal Justice*, Volume 2, Issue 2, June 2004, Pages 606–619, <https://doi.org/10.1093/jicj/2.2.606>

Theodor Meron, “Classification of Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Nicaragua’s Fallout”, *The American Journal of International Law*, Vol. 92, No. 2, April 1998, s. 236-242

William A. Schabas, *Was Genocide Committed in Bosnia and Herzegovina? First Judgments of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, *Fordham International Law Journal*, V.25, I.1, 2001, s. 21-53

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 14.08.2023

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 11.06.2024

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Tauscher, Soner., Eskicioğlu, Yiğit Cem. "İnsandışılaştırmanın Antik Kökenleri ve Aydınlanma Dönemine Etkisi". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 25, (2024): 73-106.

İNSANDIŞILAŞTIRMANIN ANTİK KÖKENLERİ VE AYDINLANMA DÖNEMİNE ETKİSİ

Soner TAUSCHER*

Dr. Öğr. Üyesi

*Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Uluslararası İlişkiler Pr., Sakarya, Türkiye, sonert@sakarya.edu.tr
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7310-5661>*

Yiğit Cem ESKİCİOĞLU**

Arş. Gör.

*Sakarya Üniversitesi, Diaspora Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi,
Sakarya, Türkiye, yigiteskicioglu@sakarya.edu.tr
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4587-9544>*

Öz: *Bu çalışma, düşünce tarihi boyunca Batı düşünce dünyasının önde gelen filozoflarının insan doğası, toplumsal ve siyasal düzen, ırk kavramı ve kölelik üzerine görüşlerinin günümüzde mevcut olan ırkçılık, ayrımcılık ve özellikle insandışılama gibi suçlara nasıl katkı sağladığını araştırmaktadır. İnsandışılamanın felsefi kökenlerine yolculuk aynı zamanda felsefi antropoloji çalışmalarını da eleştirel bir analize tabi tutmayı zorunlu kılmaktadır. İnsanlık, tarih boyunca pek çok farklı dönemden geçerek ideal "insan"ı tanımlamış ve kendisinden farklı kişi ve grupları kendisiyle aynı insani hiyerarşide görmemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasını açıklamada entelektüel tartışmalar etkili bir rol oynamaktadır. Çalışmada öncelikle modern dönem insandışılamanın,*

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1342677>

** <https://doi.org/10.54842/ustich.1342677>

sosyal psikoloji alanındaki farklı kavramsallaştırmalar üzerinden bir çerçevesi çizilmiş, ardından insandışılaştırma ile ırkçılık arasındaki kesişimsel ilişki tartışılmıştır. Sonrasında insandışılaştırmanın felsefi kökenlerinin gün yüzüne çıkarılması adına Antik Yunan ve Aydınlanma felsefesi filozoflarının metinleri, kendi grupları dışındaki belirli gruplara yönelik söylemleri üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın sonunda gerek Antik Yunan felsefesinde gerekse de Aydınlanma felsefesinde “biz” ve “biz kimiz” kavrayışına dair tanımlama kaygısının, hiyerarşik bir şekilde dış grubu iç gruptan ayırma motivasyonuna ve sömürünün meşrulaştırılmasına hizmet ettiği, bu durumun neticesinde de günümüzdeki insandışılaştırmanın felsefi kökenini oluşturduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İnsandışılaştırma, Irkçılık, Kölelik, Antik Yunan Felsefesi, Aydınlanma Felsefesi*

ANCIENT ORIGINS OF DEHUMANIZATION AND ITS IMPACT ON THE ENLIGHTENMENT

Abstract: *This study explores how the views on human nature, social and political order, and the concept of race and slavery held by prominent philosophers of the Western intellectual world throughout the history of thought have contributed to contemporary crimes of racism, discrimination, and dehumanization. The journey to the philosophical origins of dehumanization also necessitates a critical analysis of philosophical anthropological studies. Throughout history, humanity has defined the ideal “human” through many different periods and has not seen people and groups different from themselves at the same human hierarchy. Intellectual controversies play an influential role in explaining the emergence of this situation. In this study, firstly, a framework of dehumanization in the modern period is drawn through different conceptualizations in the field of social psychology. Afterward, the intersectional relationship between dehumanization and racism is discussed. Finally, to uncover the philosophical roots of dehumanization, the texts of Ancient Greek and Enlightenment philosophers were analyzed through their discourses on groups other than their own. Consequently, in Ancient Greek and Enlightenment philosophy, the concern for defining the conception of “us” and “who we are” serves as the motivation to separate the out-group from the in-group in a hierarchical way and to legitimize exploitation.*

Keywords: *Dehumanization, Racism, Slavery, Ancient Greek Philosophy, Enlightenment Philosophy*

Giriş

İnsandışılaştırma; tarihi ve felsefi kökenleri derinlere uzanan, dünya çapında bir insanlık suçu olmakla birlikte günümüzde artan göç hareketlerinin etkisiyle ve toplumlarda yerelden farklı grupların görünürlüğüünün artmasıyla giderek daha çarpıcı bir hal almaktadır. Kişileri veya grupları insanlıktan yoksun olarak algılamak ve yansıtmak olarak tanımlanabilecek davranışlara “insandışılaştırma” adı verilmektedir. Günümüzde en sık rastlanılan nefret suçlarının başında gelen insandışılaştırma, medyada, siyasetçilerin söylemlerinde, sokakta, okullarda, toplu taşıma araçlarında ve diğer birçok kamusal alanda doğrudan veya örtük biçimlerle farklı boyutlarda karşımıza çıkmaktadır. Haber kanallarında ve yazılı basında “parazitlere” benzetilen mülteciler, stadyumlarda muz gösterilen veya maymun sesi çıkartılarak kışkırtılmaya çalışılan Afrika kökenli sporcular, etik dışı yöntemlerle tıbbi deneylerde kullanılan insan denekler insandışılaştırılan grupların başında gelmektedir.

Her ne kadar insandışılaştırmada kullanılan dil ve yabancıya karşı geliştirilen aşağılayıcı metaforlar, mitler ve mecazlar günümüze ait gibi görünse de altında daha derin felsefi ve sosyolojik tarihi fenomenler yatmaktadır. Örneğin; Afrikalılara muz gösterilmesi onları maymun olarak insandışılaştırılmalarını dışa vurmakla beraber bu galiz davranışı evrim teorisi ve Sosyal Darwinizm düşüncesinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Charles Darwin’den çok daha önce 1684 yılında François Bernier ya da 1735’te Carl von Linné gibi antropolog ve botanikçiler insanları renklerine/ ırklarına göre sınıflandırmaya başlamıştır. Bernier, dünyanın coğrafi olarak değil insan türlerine ya da ırklarına göre yeniden tanımlanmasını önermiştir.¹

Döneminin en önemli ve etkili bilim insanlarından Carl von Linné, 1735 yılında yayımlanmış olan *Systema Naturae* adlı eserinde Aristoteles’in *Hayvanların Tarihi Üzerine* başlıklı eserinden beri ilk defa insanı hayvanlar âlemi içerisinde ele almış ve coğrafi olarak Avrupalı, Amerikalı, Asyalı ve Afrikalı olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Kitabın 1758 yılındaki onuncu baskısında insanları memeliler sınıfında primatlar takımının altında konumlandırmıştır. İnsanı iki türe ayıran Linné, gündüz- çağdaş insan ve gece insanı- mağara adamı/Orang-Utan, insan türünü kendi arasında mizaç ve postür gibi farklı niteliklerle donatmıştır.

¹ François Bernier, “A New Division of the Earth, according to the Different Species or Races of Men who Inhabit It,” *Journal des Scavans* 12, (1684): 148–55.

Buna göre Avrupalı insan beyaz, kaslı, neşeli, canlı ve kaygısız mizaçlı (*sanguineus*), Amerikalı yerliler kırmızı, dik duruşlu, çabuk heyecanlanan ve sinirlenen, dengesiz, öfke nöbetlerine yatkın (*cholericus*), Asyalılar sarı, hüzünlü, güvensiz, sert duruşlu ve eleştiren (*melancolicus*) ve Afrikalılar siyah, yavaş, sessiz, beceriksiz (*phlegmaticus*) ve gevşek duruşlu olarak tanımlanmıştır.² İnsandışılaştırmanın nitelik (insan olmaya atfedilen pozitif nitelikler) ve metafor temelli (bir insan grubunun hayvan veya cansız bir varlık olarak gösterilmesi) yaklaşımının her ikisini de aydınlanma döneminde görmek mümkündür. Linné'nin İsveç kralının kişisel doktoru olması, kral tarafından soylu sınıfına aldırılması ve Avrupa'nın en önde gelen akademi cemiyetlerine üye olmasından ve kendisinin kitabının onuncu baskısında insanı "homo sapiens" olarak tanımlamasının günümüzde de kabul görmesinden de anlaşılacağı üzere döneminin bilim dünyası üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Aynı dönemde birçok antropoloji, botanik, tıp ve morfolojiyle ilgilenen saygın bilim insanının kraniometri (kafatası ölçümü) ile ilgilendiği bilinmektedir. Kafatası ölçümleri ile insanlar ırklara ayrılmakta ve gruplandırılan ırklara belli başlı özellikler ya da hayvansal nitelikler atfedilmektedir. İşte bu dönemde de kafatası ölçümleri sonucu Afrika kökenlilerin insan ile maymun arasında kalan ve maymuna daha yakın bir ırkı temsil ettiği yönünde sözde bilimsel veriler ortaya konmuş ve bu yanlış kanaatler günümüze kadar gelen insandışılaştırmanın temelini oluşturmuştur. Benzer bir durum günümüzde sığınmacı, mülteci hatta göçmenlerin parazite benzetilmesinin kökenlerinde de görülebilir. Bu tür parazit, kan emici, tembel, işe yaramaz, toplumu bozucu olduklarına yönelik söylemleri Avrupa'da 12. yüzyıldan itibaren Müslümanlara ve Yahudilere karşı Hristiyanların kullandığının bilinmesi önemlidir. Coğrafi keşiflerle birlikte özellikle Amerika kıtası, Avustralya, Tasmanya ve Yeni Zelanda gibi yeni bulunan coğrafyalarda yaşayan insanların Batılılar tarafından "geri kalmış ırklar" olarak sınıflandırması günümüz ırk tartışmalarının ve post-sömürgeciliğin odağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, çalışmada öncelikle çağdaş insandışılaştırma kavramsallaştırmaları ele alınacak sonrasında insandışılaştırmanın Antik Yunan'da başlayan tarihi ve Aydınlanma çağı dediğimiz 17. ve 18. yüzyıllardan başlayarak önde gelen filozofların eserlerinde yer verdikleri ırksal sınıflandırmalarına olan etkisi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, insandışılaştırma olarak adlandırılan nefret suçunun entelektüel tartışmalara konu olan tarihi açığa çıkartılmaya çalışılacaktır.

2 Eckhard Rohrmann, *Mythen und Realitäten des Anders-Seins: Gesellschaftliche Konstruktionen seit der frühen Neuzeit* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissen, 2007), 95.

İnsandışılaştırma Kavramsallaştırmaları

İnsandışılaştırmanın felsefi ve sosyolojik kökenlerine girmeden önce çalışmada kavramın güncel kullanımları ele alındıktan sonra i içe geçen ırkçılık ve insandışılaştırma kavramlarının farklılıklarına ve benzerliklerine değinilecektir. İnsandışılaştırma ile alakalı yaklaşımlar bahsi geçen kavramın, ne tür olgularla ilişkilendirilmesine dair çıkarımları içerirken insandışılaştırma teorileri ise insandışılaştırmanın nasıl çalıştığına, psikolojik, politik ve sosyal dinamiklerine ilişkin görüşleri barındırmaktadır.³ Bununla birlikte, literatürde filozofların görüşleri ve insandışılaştırma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar sınırlıdır.⁴

İnsandışılaştırma kavramının nedenlerinin, etkilerinin ve sonuçlarının araştırıldığı alanların başında sosyal psikoloji gelmektedir. İnsandışılaştırma, sosyal psikoloji alanında gruplar arası ilişkilerin ve gruplar arası çatışmaların incelenmesinde merkezi bir kavram haline gelmiştir.⁵ İnsandışılaştırma araştırmalarının kökleri uzun bir süre boyunca sosyal bilimcilerin sormuş oldukları “insanlar birbirlerine nasıl ve neden bu şekilde davranmaktadır” ve “farklı grupların savaşlar, soykırımlar ve katliamlar neticesinde insandışılaştırmalarının nasıl mümkün olabildiği” düzleminde yer almaktaydı.⁶ Bununla birlikte, insandışılaştırma teorileri son 20 yılda sadece makro şiddetin çıktısı olarak görülen olaylarda değil aynı zamanda toplumsal yaşamda yer alan farklı grupların birbirlerine karşı güncel yaklaşımını incelemek için mikro düzeyde de kullanılır hale gelmiştir.⁷

İnsandışılaştırmanın nasıl gerçekleştirildiğine dair çalışmalar en sık görülen iki insandışılaştırma yaklaşımının bulunduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşımlar arasında bulunan *Nitelik Temelli İnsandışılaştırma*; belirli grupların insani özelliklerinin inkarına dayanmaktayken, *Metafor Temelli İnsandışılaştırma* ise belirli grupların insan dışı

3 David Livingstone Smith, *Making Monsters: The Uncanny Power of Dehumanization* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2021), 9.

4 David Livingstone Smith, “Dehumanization, Essentialism, and Moral Psychology,” *Philosophy Compass* 9, (2014): 814.

5 Nour Kteily, Emily Bruneau, Adam Waytz ve Sarah Cotterill, “The Ascent of Man: Theoretical and Empirical Evidence for Blatant Dehumanization,” *Journal of Personality and Social Psychology* 109, no. 5 (2015): 901.

6 Tuure Väyrynen ve Sari Laari-Salmela, “Men, Mammals, or Machines? Dehumanization Embedded in Organizational Practices,” *Journal of Business Ethics* 147, no. 1 (2018): 96.

7 Nick Haslam ve Michelle Stratemeyer, “Recent research on dehumanization,” *Current Opinion in Psychology* 11, (2016): 25.

varlıklara benzetilmesi yoluyla gerçekleşmektedir.⁸ Nitelik temelli insandışılaştırma yöntemi “Infrahumanization” (İnsanötekileştirme) adıyla anılmakta ve karşı gruba herhangi bir benzetme yapmaksızın sadece insani niteliklere yeterince sahip olmadıklarını ve bir insandan çok daha az değere sahip olduklarını aktarma yoluyla ortaya çıkmaktadır.⁹

Bu durumun en çarpıcı örneklerinin başında Avrupa ülkelerine ulaşmak için açık denizlerde hayatını kaybeden düzensiz göçmenler gelmektedir. Uluslararası Göç Örgütü’nün raporlarına göre Avrupa göç yollarında 2021-2022 yılları arasında bir yıl içerisinde 5.000’den fazla ölüm kaydedilmiştir.¹⁰ Pek çok kişi için alışagelen bir durum haline gelen düzensiz göçmenlerin ölümü, sadece birer istatistik halini almakta ve kaybedilen canlıların insan olduklarından daha çok Avrupa’nın bu göç akınından nasıl kurtarılacağı tartışılmaktadır. Düzensiz göçmenlerin istatistiksel bir veri değil de insan oldukları, ancak çocukların minik bedenlerinin sahile vurmasıyla aklımıza kazınan çarpıcı görüntüler eşliğinde gerçekleşmektedir. Hayatını kaybeden binlerce insanın, veri ve istatistiklerin ötesine geçerek birer “insan” oldukları Batı tarafından genellikle benzer trajik olaylar yaşandığında idrak edilmektedir.

Benzer bir tabloyu Leyens vd. Ruanda’da hayatını kaybeden Belçikalı askerler üzerinden ifade etmektedir. Ruanda’da yaşanan soykırım sırasında öldürülen 10 Belçikalı asker ülkelerinin TV ekranlarında, hayatını kaybeden milyonlarca Afrikalıdan pek çok kez daha fazla paylaşılmakta ve haber bültenlerinin aylarca ana odağı haline gelmekteydi.¹¹ İşte nitelik temelli insandışılaştırma herhangi bir insan dışı benzetmeye gidilmeksizin kendi grup üyelerini, “öteki” olarak görülen diğer grup üyelerinden daha insani olarak görme eğilimlerini ve bu kişilere karşı daha az insani özellikler atfedilmesini ifade etmektedir. Özellikle “öteki” grup üyelerine insana verilmesi gereken değerin verilmediği süreçlerde işlemektedir.

8 Steve Loughnan, Nick Haslam ve Yoshihisa Kashima, “Understanding the Relationship between Attribute-Based and Metaphor-Based Dehumanization,” *Group Processes & Intergroup Relations* 12, no. 6 (2009): 747–750.

9 Jacques-Philippe Leyens, Stephanie Demoulin, Jeroen Vaes, Ruth Gaunt ve Maria Paola Paladino, “Infrahumanization: The wall of group differences,” *Social Issues and Policy Review* 1, no.1 (2007).

10 The International Organization for Migration, “More than 5,000 Deaths Recorded on European Migration Routes since 2021: IOM”, <https://www.iom.int/news/more-5000-deaths-recorded-european-migration-routes-2021-iom> (erişim tarihi: 06.06.2023).

11 Leyens, “Infrahumanization,” 140.

Bunun en bariz ve yasal örneklerinden biri de bağımsızlığın ardından yeni kurulan 18. yüzyıl ABD Anayasası'nda "Beşte-üç Uzlaşma" maddesinde görülmektedir.¹² Beşte-üç Uzlaşma maddesine göre siyahiler, beyazların veya anayasanın aktardığı biçimiyle bir insanın beşte üçü değerinde olduklarının, yani siyahilere resmi yollarla daha az insanlık değeri atfedilmelerinin açık bir hukuki örneğidir.

Metafor temelli insandışılaştırma, insanüstülemeye göre daha açık şekillerde ve doğrudan kendisini göstermektedir. Bir kişiyi veya grubu hayvan, canavar, virüs, robot gibi insan dışı varlıklara benzeterek açığa çıkmaktadır. Bununla birlikte Haslam, insandışılaştırma yöntemlerinin "Hayvansal insandışılaştırma" ve "Mekanik insandışılaştırma" yoluyla ikiye ayrıldığını ifade etmektedir.¹³ İnsan benzersizliğinden temelini alan hayvansal insandışılaştırma; grupların maymun, ayı, haşarat gibi canlılara benzetilmesi düzleminde yer almaktadır.¹⁴ Fiziksel ve kalıtsal özelliklerin hayvanlara benzetilmesi şeklinde ortaya çıkabileceği gibi insan benzersizliğinin yani medeniyete sahip olma, rasyonel olma, ahlaklı olma, incelik sahibi olma ve olgun olma gibi insana özgü olduğu ifade edilen özelliklerin yoksunluğunda karşı grubu kültürsüzlük, ahlaksızlık, mantıksızlık, çocuksu olma özellikleriyle suçlayarak insana has özelliklerden daha çok hayvani özelliklere sahip olduklarını belirtme yoluyla kendisini göstermektedir.¹⁵ Aydınlanma döneminin insana verdiği değer üzerine ortaya çıkan insanın bu özelliklere sahip olması gerektiği algısı, bu özelliklerin olmadığı veya eksik olduğu düşünülen toplumlara veya gruplara yönelik insandışılaştırma faaliyetlerinin gerekçelendirilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, felsefi düşüncenin insandışılaştırmaya etkisini araştırmak, insanlık dışı suçların entelektüel arka planını aydınlatması açısından önem kazanmaktadır.

Mekanik insandışılaştırma ise insan benzersizliğinden daha çok insanın doğasıyla ilintilidir. İnsan, doğası gereği duygu sahibi, derinlikli, insani sıcaklığa ve bilişsel açıklığa sahiptir. Öte yandan mekanik insandışılaştırmaya maruz kalanlar duygusuzlukla, yüzeysellik, soğuklukla ve pasif olmakla değerlendirilmektedir.¹⁶ Mekanik insandışılaştırma süreçleri özellikle insani duygulara sahip olmamayı ve

12 Nick Haslam, Stephen Loughnan, Catherine Reynolds ve Samuel Wilson, "Dehumanization: A new perspective," *Social and Personality Psychology Compass* 1, no.1 (2007): 409.

13 Nick Haslam, "Dehumanization: An Integrative Review," *Personality and Social Psychology Review* 10, no. 3 (2006): 257-60.

14 Haslam, "Dehumanization," 257.

15 Haslam, "Dehumanization," 257.

16 Haslam, "Dehumanization," 257.

makineleştirilme gibi farklı boyutları içermektedir. Özellikle hizmet sektöründe çalışan insanlara karşı müşterilerin, üstlerinin veya işverenlerin karşılarında bir insan yerine bir makine varmış gibi davranmalarında veya bir insanın yeterince sıcakkanlı bulunmaması yüzünden “buzdolabı” gibi bir makine ile ilişkilendirilmesi gibi benzetmeler aracılığıyla gerçekleşmektedir. İnsan doğasına karşı olduğu düşünülen bu özelliklerin ne şekilde gelişmiş oldukları da yine filozofların insanı ele alışlarında ve beyaz olmayan topluluklara yaklaşımlarında yatmaktadır. Bu bakımdan çalışmada insan olmayı belirleyen faktörler, insan doğası, ırklar ve kölelik üzerine felsefe tarihindeki yaklaşımlar ele alınarak insandışılaştırmanın felsefi kökenleri tartışılmaktadır.

İnsandışılaştırma ve İrkçilik

İnsandışılaştırmanın ilişkilendirildiği ve pek çok kez aynı bağlamda kullanıldığı terim ırkçılıktır.¹⁷ Bununla birlikte, evirilerek biyolojik boyutundan kültürel ırkçılık boyutuna geçen ırkçılık ve insandışılaştırma farklı yönleri sahiptir. İrkçilik, fiziksel ve biyolojik özelliklere dayandırılarak sınıflandırılan insan toplumlarının belli bir ırka ait olduğu inşasına dayanan bir ideoloji ve inanç sistemi haline gelirken insandışılaştırma ırktan bağımsız bir şekilde de gruplar arasında görülebilmektedir. Öte yandan, İnsandışılaştırma, ırkçılığın bir tezahürü ve dışavurumu haline getirilmekte, “ötekine” yönelik bir saldırı aracı olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, insandışılaştırma, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm, İslamofobi, sinofobi gibi pek çok ırkçılık kökenli düşünce biçimini kapsayan bir noktada, aslında diğer gruplara yönelik nefreti, kayıtsızlığı veya empati yoksunluğunu içerecek bir şekilde konumlanmaktadır. İnsandışılaştırma, toplumda nefret suçu olarak farklı gruplara yönelik gerçekleşmektedir ve ırkçılıkla kesişimsel bir ilişki içerisindedir. İnsandışılaştırmanın temel motivasyonu, ötekine karşı kimlik inşa etmektir. Bu süreç, kimliklerin üstünlüğünü vurgulamak veya ötekini uzaklaştırmak için kullanılmakta ve ötekine yönelik şiddeti, nefret söylemini veya ayrımcılığı, ötekinin “insan olmaması” gerekçesiyle meşrulaştırmaktadır.

Bar-Tal’ın insandışılaştırmayı da içeren *Etnosentrik Gayrimeşrulaştırma* teorisine göre:

¹⁷ Haslam, “Dehumanization,” 252.

“Etnosentrik gayrimeşrulaştırmanın iki ana nedeni vardır: Birincisi, dış grubu insanlıktan dışlamak için iç gruptan tamamen ayırma arzusu; ikincisi, dış grubu sömürme arzusudur. Çoğu durumda bu iki neden birbirini tamamlıyor olsa da mutlaka bir arada görünmeleri gerekmez. Etnosentrik gayrimeşrulaştırmanın bir örneği, Avrupalılar ve Amerikan yerlileri arasındaki ilk karşılaşmalarda meydana geldi; burada farklılık ve aşağılık algıları, Amerikan yerlilerinin gayrimeşrulaştırılmasının altında hor görme duygularıyla birleşmiştir.”¹⁸

Tarihsel süreçte siyahi aktivist Martin Luther King’in suikastı öncesi, Afrikalı-Amerikalıların ABD’de yaşadıkları ayrımcılığa karşı başkaldırdıkları dönemde ABD’nin Memphis şehrinde yürüyüş yapan sağlık sektörü çalışanı Afrikalı-Amerikalılar üzerlerinde “Ben Bir İnsanım” yazan pankartlar taşımışlardır.¹⁹ Bu insanlar sadece sağlık sektöründeki haklarını iyileştirme amacı gütmemiş aynı zamanda insan olduklarını beyaz topluma ve kendilerine hatırlatmak istemişlerdir. Sömürge döneminden bir tortu olarak kalan bu anlayış Mbembe’nin ifadesiyle; “(Siyahilerin) hayvani özelliklerinden sıyrılmaktan, kendini üretmekten ve tanrısının seviyesine yükselmekten aciz bir insan-öncesi figür olarak tasvir edilmesinden” kaynaklanmaktadır.²⁰ Dolayısıyla, siyahilere yönelik insandışılaştırma uygulamaları ve onların hayvani özellikler taşıyan, bir alt-insan şeklinde yansıtılmaları ırkçılıkla kesişimsellik taşımaktadır. Bununla birlikte, Bar-Tal’ın ifade ettiği şekilde siyahiler insandışılaştırılarak, beyazların hakimiyetindeki iç gruptan dışlanmalarını ve sömürülmelerinin meşrulaştırılmasına yol açmaktadır.

Diğer bir yandan, insandışılaştırma, ırkçı uygulamalar içerisinde farklı şekillerde yer alabilirken her ırkçı hareket ‘hayvansal’ insandışılaştırma pratikleri sergilemek zorunda değildir. Örneğin, “Türken Raus” (Türkler Dışarı!) ifadesi ırkçı bir söylemken hayvansal insandışılaştırma içermemektedir. Belli bir grubun istenmiyor oluşu, onlara eşit derecede insani değer verilmemekte kendisini göstermekte ve karşı grup yerine kendi grubuna insanüstü bir konumlandırma üzerinden

18 Daniel Bar-Tal, “Causes and Consequences of Delegitimization: Models of Conflict and Ethnocentrism,” *Journal of Social Issues* 46, (1990): 75.

19 Robert Bernasconi, *İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede İrk ve İrkçilik*, haz. Zeynep Direk, çev. Zeynep Direk, İsmail Esiner, Tendü Meriç, Nazlı Öktem (İstanbul: Metis Yayınları, 2022), 163.

20 Achille Mbembe, *Zenci Aklın Eleştirisi* (çev. Özge Arasan Simon ve Volkan Çandar) (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 36.

gerçekleşmektedir. Öte yandan, başörtüsü veya çarşaf kullanan Müslüman kadınları “siyah çöp poşetine” benzeten içerikler ve söylemler hem ırkçı hem de diğer grubu plastik bir çöp poşetine yani organik olmayan bir maddeye atfettiğinden dolayı ‘mekanik’ insandışılaştıran ve bu yönüyle kesişimsel bir yaklaşım barındırmaktadır. İnsan olmayan ve insani özellikler barındırmayan nesnelere ilişkilendirilen Müslüman kadınlar böylelikle kendilerine gelecek saldırıların ve şiddetin gerekçelendirilmesinde yeterince insan olmadıkları ve yaşadıklarını hak ettikleri şeklinde yansıtılmak istenmektedir. Dolayısıyla, insandışılaştırmının ve ırkçılığın iki farklı ancak sık sık kesişen olgular olduğu görülmektedir.

Benzer bir düşünce anlayışı 19. yüzyılın sonlarında Columbia Üniversitesi sosyoloji bölümünde görev yapan Giddings’in yazılarında da karşımıza çıkmaktadır. Kuzey Amerika Yerlileri ile Afrikalı siyahileri karşılaştıran Giddings, Yerlilerin entelektüel olarak siyahilerden üstün olduklarını iddia etmesine rağmen yeni koşullara uyum sağlama noktasında siyahilerden daha az becerikli olduklarını ifade etmektedir.²¹ Giddings’e göre siyahiler “plastiktir”, onlar çevre etkilerine kolayca boyun eğmekte ve beyazlar gibi daha güçlü ırkların desteğinden yoksun kaldıklarında tekrar vahşiliğe dönmektedir.²² Dolayısıyla, insandışılaştırma kullanımına göre hem ırkçılığın bir dışavurumu hem de farklı gruplara yönelik geliştirilen ırkçılık düşüncesinin meşrulaştırılması işlevi görmektedir. Irkçılık ve ırkçı davranışlar farklı olduğu düşünülen sözde ırklara karşı geliştirilen bir ideolojinin yansımalarıyken insandışılaştırma aynı olduğu düşünülen ırklar veya etnik kimlikler içerisindeki farklılıkları da hedef almaktadır. Bundan dolayı çağdaş anlamda insandışılaştırmının ırk temelli olmaktan daha çok gruplar arası bir boyutu bulunmaktadır. Müslümanlığı seçen biyolojik Alman vatandaşlarının, gayrimüslim Almanlar tarafından ayrımcılığa uğramaları²³ ya da Çin’de yüzyıllardır farklı etnik gruplara üye olmakla beraber Müslümanlık çatısı altında aynı sepete konan Huiler²⁴ gibi örnekleri kültürel ırkçılığın bir tezahürü olmasının yanı sıra gruplar arası ilişkilerde (Müslüman Almanlar/ Çinliler – Müslüman

21 Franklin Henry Giddings, *Principles of Sociology: An Analysis of The Phenomena of Association and of Social Organization* (New York, NY: Macmillan, 1896), 328.

22 Giddings, “Principles,” 328-329.

23 Peter Holtz, Janine Dahinden ve Wolfgang Wagner, “German Muslims and the ‘Integration Debate’: Negotiating Identities in the Face of Discrimination,” *Integrative Psychological and Behavioral Science* 47, no. 2 (2013).

24 Z. Hale Eroglu Sager, “A Place under the Sun: Chinese Muslim (Hui) Identity and the Constitutional Movement in Republican China,” *Modern China* 47, no. 6 (2021).

olmayan Almanlar/Çinliler gibi) yaşananların ve insandışılaştırmaya uğramanın sadece farklı ırklar arasında olmadığını göstermesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.

İnsandışılaştırmanın en sistematik ve yıkıcı Şekilde g r ld ği Yahudi Soykırımı, Nazi rejimi süresince 1933-1945 arası dönemde Aryan ırkının  st nl ği iddiası ve Almanların  st n insan ırkı olarak lanse edilmelerinin neticesinde Yahudiler, Romanlar ve engelliler gibi gruplara yönelik üç aşamalı bir politikadan geçerek gerçekleştirilmiştir.²⁵ Bu gruplar öncelikle işaretlenerek biyolojik ve üstün olan Almanlardan ayrıştırılmış ve tecride maruz kalmış, gettolara hapsedilmelerinin ardından topraklarından sürgün edilerek çalışma kamplarında tutulmuş ve son aşamada da soykırımı uğramışlardır.²⁶ Böylelikle ayrımcılık ve sosyal dışlanma ile başlayan insandışılaştırma süreci nihayetinde linç ve soykırımı kadar varabilmektedir. İnsandışılaştırmanın gerçekleştiği nihai boyut olan soykırım sadece Nazi döneminde de sınırlı kalmamış 1990'larda Bosna Savaşı sırasında Sırpların "Remove Kebab" isimli Türk ve Müslüman düşmanı propagandanın yapıldığı müzik videosunda ve "Tutsiler hamamb ceğidir, onları  ld rmelisiniz!"²⁷ Şeklinde propaganda söylemleri eşliğinde Ruanda Soykırımı'nda da etkisini göstermiştir.

Bununla birlikte, günümüzde İslamofobik ideolojilerin Müslümanları insandışılaştırma faaliyetleri bilhassa sosyal medya üzerinden yayılırken²⁸ aynı zamanda siyahiler, mülteciler, Asyalılar, Romanlar, toplum genelinden farklı cinsel eğilime sahip olan gruplar halen sıklıkla gerek geleneksel medya gerekse de yeni medya üzerinden insandışılaştırılmaktadır. İnsandışılaştırma bu yönüyle tıpkı kültürel ırkçılık, İslamofobi ve antisemitizm gibi ayrımcılık barındırmakta ayrıca açığa çıkarmış olduğu söylem yönünden hiyerarşik bağlamda aşağılama olgusu içererek tüm insanların ortak mevcudiyeti olan "insan olma" durumunu yok saymaktadır.²⁹ Dolayısıyla, insandışılaştırma bir nefret

25 Soner Tauscher, "Almanya'da İrkılığın   Evresi: Antisemitizm - T rkofobi - İslamofobi," içinde *Almanya'da Kurumsal İrkçılık ve NSU Terör  rg t *, ed. Enes Bayraklı ve Esra Sağlam (İstanbul: TAV Yayınları, 2023), 170.

26 Tauscher, "Almanya'da," 171.

27 Kteily, "The Ascent," 901.

28 Yiğit Cem Eskicioğlu, "İslamofobik Nefret Söylemi Aracı Olarak "Mem"ler," *TRT Akademi* 7, no. 15 (2022).

29 Bünyamin Bezci, "Avrupa'da G  Politikaları, İslamofobi ve Aşırı Sağın Yükselişi," içinde *Avrupa'da G  ve İslamofobi*, ed. Bünyamin Bezci, Soner Tauscher ve Fikret Topal (Ankara: Karınca Yayınevi, 2017), 7.

suçu olarak, toplumda yer alan her türlü farklı gruba yönelik gerçekleşmekte ve ırkçılıkla da kesişmektedir. Bununla birlikte ırkçılıktan farklı olarak gayrimüslim Almanlar tarafından Müslümanlığı seçen Almanlara, heteroseksüeller tarafından LGBT bireylere, aynı ülkelerden ancak farklı şehirlerden, farklı köylerden gelenler arasında hatta aynı köy içerisinde yaşayan ancak farklı arka planlara, inançlara veya kimliklere sahip insanlar arasında da insandışılaştırma örneklerini gözlemleyebilmek mümkündür. Bundan dolayı insandışılaştırmanın öncelikli motivasyonu kurucu bir ötekine karşı inşa edilen kimliktir. Kimliklerin üstünlüğünü vurgulamak veya ötekini, kendi grubundan uzaklaştırmanın yolu insandışılaştırma pratiklerinden geçmektedir. Böylelikle ötekine yönelik sözlü veya fiziksel şiddetin gerekçesi, karşı tarafın “insan olmamasından” dolayı meşrulaştırılmaktadır.

İnsandışılaştırmanın izleri Antik Mısır, Çin ve Mezopotamya'nın eski uygarlıklarına ait yazılarda, Orta Çağ zamanı Avrupalıların Yahudilere ilişkin betimlemelerinde ve benzer dönemlerde yaşayan Arapların, Sahra-altı Afrikalılara yönelik ifadelerinde karşımıza çıkmaktadır.³⁰ İnsandışılaştırmanın kökleri çok eski tarihlere dayanmakla birlikte kavramın ismini ve bugünkü anlamını alması 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Oxford İngilizce Sözlüğü, kavramın ilk kullanımını Thomas Moore isimli İrlandalı şairin, bir boksörün dövüş sonrası “insanlıktan çıkarılmış yüzü” ifadesini içeren sözlerinin geçtiği 1818 yılında yazılan ve 1853 yılında yayımlanan günlüğüne atfederken kısa sürede yaygınlaşmaya başlayan kavram İngiliz misyoner James Backhouse'un 1844 yılında Mauritius ve Güney Afrika'ya yaptığı ziyaretini anlattığı yazısında bu bölgelerde yaşayan vahşi kabilelerin; “nasıl insan konumuna yükseltilebileceği, insanlıktan çıkmış mahlukların nasıl düzenli toplumlar haline geleceğini” sorduğu sorular gibi örneklerde yer almaktadır.³¹ İrkçılık düşüncesi görece yeni bir kavramken insandışılaştırmanın bilinen felsefi geçmişi Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Antik Yunan filozoflarının insana ve insani olana yaklaşımları üzerinden insandışılaştırma düşüncesinin temelleri atılmaya başlanmış sonrasında Aydınlanma çağı ile birlikte ortaya çıkan ırk kavramı ve insanın tam olarak neye karşılık gelmesi gerektiği yaklaşımının üzerinden özellikle kölelik bağlamında gerçekleşen tartışmaların odak noktası haline gelmiştir.

30 David Livingstone Smith, *On Inhumanity Dehumanization And How To Resist It* (New York, NY: Oxford University Press, 2020), 10-1.

31 Maria Kronfeldner, “Introduction: Mapping Dehumanization Studies,” içinde *The Routledge Handbook Of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner (New York, NY: Routledge, 2021), 2.

Antik Yunan Dünyasında İnsandışılaştırma

Antik Yunan dünyası, felsefenin ve insanlık tarihi açısından oldukça kısa sayılabilecek 200 yıllık bir demokrasinin ortaya çıktığı bir bölge olmasına rağmen tüm insanların eşit sayılmadığı, aristokrasi, halk ve köleler gibi farklı sınıflar barındırmaktaydı. Antik Yunan felsefesi, bilgi arayışının, evrenin doğasının, insanın evrendeki yeri ve amacının ne olduğu gibi temel sorular merkezinde şekillenmiştir. Bununla birlikte pek çok filozof insan ve doğası hakkında belirli görüşler öne sürmüştür. Avrupa'yı etkilemiş olan Antik Yunan'ın düşünce dünyası, Sokrates'in felsefe anlayışının başlamasından çok daha önce önemli dini ve düşünsel motiflere sahipti. Özellikle Antik Yunan'ın kendi ve öteki hakkındaki fikirleri sadece düşünsel çıkarsamalardan oluşmuyordu. Dönemin Mısır, Pers, Lidya gibi güçlü devletlerine nazaran Yunanların kendi coğrafyaları dışında yaşayan insanlara ve kültürlere karşı ilgileri çağdaş anlamda "etnografik" çalışmalar sayılabilecek düzeydeydi. En eski yazılı metinlerden biri olan Homer'in Odessa ve İlyada'sı dahi Yunan coğrafyası dışında yer alan ülkelerin, insanların ve kültürlerin araştırılmasını konu edinmektedir. Bu tür mit ve efsanelerde göze özellikle uzak diyarların Herkül, Odisseus, Aşil, Perseus, Theseus gibi kahramanlar tarafından keşfedildiği ve diz çöktürüldüğü görülmektedir. Antik Yunan'ın dış dünyayı "keşfi" salt bir merak arzusundan ziyade ekonomik sebeplere dayanıyordu. Bu bakımdan uzak diyarlar Yunanlara ne kadar şaşırtıcı ve cazip gelse de arka planda yabancı olan ile yerli olan arasında kapatılamayacak bir dini, kültürel ve ekonomik farklılık mevcuttu. Bu farklılıklara anlam yüklemek ve yabancı olana karşı şaşkınlığı en aza indirebilmek adına yabancılara dair kategoriler oluşturulmuştur.

Yabancıların yemek, giyim, dini ritüelleri ve yaşam şekli en önemli kategoriler arasında bulunmaktadır. Kategorileştirmeler bazen farklı etnik grupların hatalı olarak yamyamlık ya da farklı marjinal kültürel davranışlarla tanımlanmasını da beraberinde getiriyordu. Bunun yanında bazı kahramanların şehir kurması ya da soylarının farklı coğrafyalarda devam etmesi gibi efsanevi öğeler yabancılarla Antik Yunan'ı birleştirebiliyordu. Her iki durumda da özellikle M.Ö. 6. yüzyılda git gide gün yüzüne çıkacak olan Helen-barbar, denizciler-karacılar, göçebeler-yerleşikler gibi karşıtlıkların temeli atılıyordu.³² Önceki yazılı

32 Raimund Schulz, *Als Odysseus staunte, Die griechische Sicht des Fremden und das ethnographische Vergleichen von Homer bis Herodot* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2020), 11-20.

kaynaklarda yabancılar barbar olarak nitelenmemektedir. 5. yüzyılın başında ise filozof Herakleitos ve şair Simonides'in yazılarında Perslilere ve Kartacalılara karşı kazanılan zaferlerden sonra bu grupların "Barbaros" olarak tanımlandıkları görülmektedir. Antik Yunan'da tüm Yunan olmayan halkları kapsayan "Barbaros" terimi, Roma imparatorluğu döneminde "Barbar" terimine dönüşerek Germenler ve Hunlar gibi grupları tanımlamak için kullanılmıştır. Güçlü Pers imparatorluğu karşısında Yunanlıların belli bir grup aidiyeti oluşturduğu anlaşılmaktadır. Herodot bu grup aidiyetini benzer kan, dil, tapınak, kurban ve ahlak üzerinden tanımlamış, bu kategorideki benzerliklere sahip olmayan Perslileri ise barbar olarak nitelemiştir.³³ Benzer bir ayırım özellikle Katolik Avrupa ile Müslümanlar, sömürgeci devletler ile sömürge halkları arasında da yapılmıştır. Antik Yunan dönemine ait Helen-barbar ikileminin temelinde Batı-Doğu arasında bulunan Yunan demokrasisi ile Pers monarşisi arasındaki "birey-köle" ayırımı yatmaktadır. Benzer şekilde 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra uygar Batı ile "terörist Müslüman" Doğu arasındaki ayırım giderek artmış, 2014 ve 2015 yıllarında Avrupa'ya yaşanan göç dalgası bu ayırımı perçinlemiştir.

İnsandışılaştırma günümüzde sadece resimler, filmler ve sosyal medyadaki memler³⁴ vb. aracılığıyla gerçekleşmemektedir. Antik Yunan döneminde de demokrasinin, felsefenin ve tragedyanın geliştiği M.Ö. 5. ve 4. yüzyıl arasında insandışılaştırma örneklerini hem yazıda hem de vazoların üstlerindeki resimlerde, tapınakların alınlıklarında vd. eserlerin üzerinde görmek mümkündür. Yunan savaşçıları ve sporcuları asil, görkemli ve atletik, düşük sınıfta olan zanaatkarlar ve köleler daha zorlu işlerde çalışırken şekilsiz duruşları ve zorluk altındaki yüz ifadeleriyle resmedilmiştir. Hristiyanlık-İslam, Soğuk Savaş ve günümüzde medeniyetlerin savaşı olarak bilinen Batı ile Doğu arasındaki karşıtlığın başladığı Yunan-Pers mücadelesinde de benzer nitelikler üzerinden insandışılaştırmaya rastlamak mümkündür. Antik Yunan'daki yabancıların alt insan olarak sınıflandırılması günümüzde olduğu gibi hem fiziki hem de manevi öğeleri barındırmaktaydı. En önemli ayırım Yunan sadeliği ile Doğunun lüks sevdası arasında yapılıyordu. Buradan hareketle Yunanlılık erillikle Doğulular kadınsılıkla bağdaştırılıyor, Batılı olan cesur karşıtı Doğulu ise korkak olarak ifade ediliyordu. Bunun en

33 Jan Souček, "Griechen und Barbaren bei den Griechischen Schriftstellern des 5. Jahrhunderts V. Chr., Acta Universitatis Carolinae," *Philologica 3 / Graecolatina Pragensia XXIV* (2012): 173-74.

34 Eskicioğlu, "İslamofobik," 725-26.

belirgin sembolü ise sanat eserlerinde Yunanlı savaşçılar sadelik ve cesurluğun sembolü olarak çıplak bir şekilde mızrakla yüz yüze savaşmayı tercih ederken barbar olan Doğulular şatafatın göstergesi rengarenk pantolon ve ceketle korkak bir şekilde yay ve okla savaşmakta gösterilmektedir. Helenistik döneme gelindiğinde ortadan kalkan Pers tehlikesi sonucunda Yunan anti tezi olarak Doğu kültürü sönümlenmiştir. Artık yeni bir düşman bulma vakti gelmiş ve yeni ötekiler olarak kültürsüz Keltler sahneye çıkmıştır. Daha önceki insandışılştırmalara benzer şekilde bu sefer Yunan-Kelt karşıtlığı medeni-medenyetsiz üzerinden vuku bulmaktaydı. Kelt erkek ve kadınları dağınık saçlı, kirli sakallı/bıyıklı neredeyse hayvani bir şekilde tasvir edilirken Yunan erkek ve kadınları son derece bakımlı, saçları düzenli, traşlı ve şık kıyafetli olarak resmedilmiştir.³⁵

Tarih boyunca birçok toplumda kölelik kurumu farklı şekillerde mevcut olmakla birlikte Antik Yunan kültürü sistematik bir kölelik fikrini ortaya çıkarmıştır. Köleliğin bir toplumda var olması için köle olan kişi ya da grubun az ya da çok insani olarak değersizleştirilmesi, alt-insan (*Untermensch*) haline getirilmesi gerekmektedir.³⁶ Bunun en iyi örneklerini Antik Yunan'da, emperyalist Batı dünyasında ve Nazi ideolojisinin Yahudileri alt-insan olarak kategorileştirmesinde görmek mümkündür. Antik Yunan'da insanların köleleştirilmesinin altı bileşeni bulunmaktaydı. İlk olarak köleler Yunanca diline hâkim değillerdi ve diğer etnik kökenlere mensup kölelerle de anlaşmaları kolay değildi. İkinci olarak her köle ailesi ve grubundan koparılıp tekil olarak satılmaktaydı. Üçüncü olarak aileden yoksun olan kölelerin sosyal yaşantıları da sadece efendilerine bağlı oluyordu. Dördüncü olarak efendilerine mutlak itaatle yükümlü olan köleler herhangi bir itirazda işkence ile karşı karşıya kalmaktaydı. Beşinci bileşen kölelerin rutin bir şekilde yaptıkları işlerin onların girişimcilik taraflarını ve hızlı düşüncelerini yok etmesidir. Son olarak gördükleri gün aşırı yaşadıkları fiziksel ve manevi aşağılanma kölelerin var olan son özgüvenlerini de yok ederek³⁷ onların insanlığını git gide çalmaktaydı. Benzer bileşenlerin modern versiyonlarının günümüzde de Batı toplumlarında yaşayan

35 Tonio Hölscher, "Menschenbilder in der altgriechischen Kunst," içinde *Menschen-Bilder*, ed. Markus Hilgert ve Michael Wink (Berlin, Heidelberg: Springer, 2012), 37-41.

36 Claude Meillassoux, *Anthropologie der Sklaverei* (Paris., Campus Frankfurt / New York Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1989), 120-27.

37 Egon Flaig, "Die systematische Konstruktion des Untermenschen im philosophischen Diskurs," içinde *Konstruktionen von Wirklichkeit: Bilder im Griechenland des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.*, ed. Ralf von den Hoff ve Stefan Schmidt (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2001), 34-6.

göçmenlere ve Müslümanlara uygulandıkları görülebilir. İlk nesil göçmenler de çoğu zaman yerel dile hâkim değildiler. Göçmenler genellikle ailelerinden kopup Avrupa'ya gelmekte ve uzun süre aile birleşimlerine izin verilmemektedir. Böylece başarılı bir entegrasyon ve kimlik inşası için gerekli olan sosyal çevreden mahrum kalmaktadır. Oturma ve çalışma izinlerini çok güç alabilen ve devamlı bu izinlerin iptal edilmesiyle tehdit edilen göçmenler, modern “efendiler” olan işverenlerine genellikle tam itaatle sorumlu hale gelmektedir. İkincil sektör işlerinde çalıştırılan göçmenlerin rutine başlanmış olan işleri onların da Antik Yunan köleleri gibi girişimciliğini köreltmektedir. Son olarak günlük olarak yerel toplum tarafından yaşadıkları ayrımcılık, dışlanma ve ötekileştirme karşısında göçmenlerin öz güvenleri düşmektedir. İkinci nesil göçmenler ve özellikle üçüncü nesille birlikte yukarıda sayılan çoğu bileşen değişmekte göçmenlerin özgüveni ve toplumdaki görünürlükleri artmaktadır. Kamusal görünürlüğün artması da günümüzde ortaya çıkan İslamofobinin ve insandışılaştırmanın en temel ögesinden birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, insandışılaştırma toplumlarda gruplararası ilişkilerde ötekine yönelik bir savunma mekanizması işlevi görmektedir.

Antik Yunan'da Helen-barbar arasındaki ayrımı tetikleyen Pers ve Kartaca savaşları sadece teknik olarak köleliği geliştirmemiştir. Kölenin alt-insan olarak inşa edilmesine felsefe de katkı sağlamıştır. Reel politikten farklı olarak öncelikle insanın varoluşsal sorgulanması ön planda olmuştur. Böylece Antik Yunan'da insan olmanın en önemli bileşenlerin başında erdem ve ahlak gelmektedir. Sofistlerin “retoriğinin” hâkimiyetinde gelişen ve felsefe döneminde ortaya çıkan Sokrates'te insan doğasının kaynağı; insanın ruhudur.³⁸ Ruh, insanı insan yapan tanrısallığın onda bir yansımasıdır. Dolayısıyla bu yansımayı görebilmek için insanın kendisini başkasının özünde tanıması gerekliliği bulunmaktadır.³⁹

Sokrates'in öğrencisi olan Platon, insanın belli bir maya ile doğduğunu söylemekte yani nasıl bir yapıda doğduysak öyle bir insan olduğumuzu ifade etmekle birlikte eğitimin de doğuştan getirilen özelliklere göre verilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁴⁰ İnsanın doğuştan getirdiği bu

38 Fatih Özkan, “Sokrates ve Platon Felsefesinde İnsan Sorunu,” *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18, (2019): 6.

39 Özkan, “Sokrates,” 6-7.

40 Olkan Senemoğlu, “Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles,” *İnsan ve İnsan* 3, no. 10 (2016): 43.

maya, aslında onun “ideaların yeryüzündeki tezahürü olmasından” kaynaklanmaktadır. Platon’a göre insan sadece beden ile var olan canlı bir organizma değil aynı zamanda bir ruha sahip olan ve bu ruhun onu yönlendirebileceği adalet ve doğruluk gibi idealara erişme kapasitesi olan bir canlıdır. İnsan ruhunda akıl, irade ve arzu katmanları ihtiva etmekte ve arzu insanın bedensel istek ve dürtülerine karşılık gelmektedir. İnsanı nasıl ele alabileceğimiz Platon’a göre insandaki bu katmanlardan hangilerine sahip olması gerektiğiyle ifade edilebilir. Eğer insan sadece arzuya sahipse yani temel ihtiyaçları ve dürtüleriyle hareket ediyorsa o Platon’un ideal insan anlayışına uymamaktadır. Çünkü insanın arzularına karşılık aynı zamanda ideaları kavramasını sağlayacak bir akla ve akıl tarafından arzuların kontrolünü sağlayacak iradeye de sahiptir.⁴¹ Platon ve Aristoteles gibi filozoflar köleliği evrenin doğal işleyiş düzeni içinde görmüşlerdir. İnsanların bazıları diğerlerinin kölesidir, çünkü onlar efendilerinden güçsüzdürler. Kölelerin fiziki ve zihinsel güçsüzlüğü aynı zamanda çocuklarına da geçtiği için kurumsal bir kölelik sistemi kurulmaya elverişlidir.⁴² Bu bakımdan Platon, Aristoteles gibi kölelerin zekâ ve erdem olarak geri olduklarını⁴³, bu sebeple hata yapan kölelerin özgür insanlar gibi sözle değil fiziki şiddetle uyarılması gerektiğini belirtmektedir. Bir köleyle sadece emir vermek için konuşulması gerektiğini belirten Platon, aynı zamanda köleyle herhangi şakalaşma ya da yakınlaşmanın kesinlikle olmamasını, ancak bu şekilde kölede var olabilecek erdemın bir nebze olsun ortaya çıkarabileceğini belirtir.⁴⁴

‘İnsan’ın ne olduğunu ve insan olmayanla insan arasındaki ayrımı en kapsamlı şekilde ele alan filozofların başında Aristoteles gelmektedir. Aristoteles, insan ruhunun sahip olması gereken özellikler üzerinden insanı “rasyonel hayvan” olarak görmesi aslında insanın *logos*’a yani akıl yürütme ve tartışma kapasitesine sahip olmasıyla bağlantılıdır. İnsanı diğer canlılardan ayıran onun “rasyonelliği” ve hayvanlarla karşılaştırıldığında sadece insana ait bir özellik olarak var olması ile açıklamaktadır. Rasyonalite ise farklı bileşenlerden oluşmaktadır.⁴⁵

41 Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyuboğlu ve M. Ali Cimcoz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011).

42 Flaig, “Die systematische,” 42.

43 Manuel Knoll, “8. Der Status der Bürger, der Frauen, der Fremden und der Sklaven in Magnesia,” içinde *Platon: Gesetze/Nomoi*, ed. Christoph Horn (Münih: Akademie Verlag, 2014).

44 Platon, *Werke Cilt 8*, haz. Gunther Eigler, Nomoi, Tomoi 1-12, (778a) (Darmstadt: WBG Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011), 413.

45 Ian C. McCready-Flora, “Aristotle on Reasoning and Rational Animals,” *Australasian Journal of Philosophy* 101, no. 2 (2023): 470.

Örneğin: insan, hafıza ve hatırlama gibi bir işleve sahiptir. Bir diğer bileşen ise inançtır. İnsan olmayanlar inanç oluşturamazlar çünkü bunu geliştirebilecek rasyonelliğe sahip değillerdir. Dolayısıyla Aristoteles'in düşüncesinde insan olmayanlar yalnızca kendisinin "algısal hayal gücü" dediği, bir takım duyuşsal izlerden oluşan sistemlere sahiptir.⁴⁶

Aristoteles doğal kölelik teorisini öne sürerek, Antik Yunan'da en etkili insandışılaştırmanın felsefi versiyonunu ortaya koymuştur ki daha sonra bu yaklaşım İspanyolların Amerika kıtasını sömürgeleştirilmesi esnasında Yerlilerin köleleştirilmesinin gerekçelendirilmesi amacıyla da kullanılacaktır. Aristoteles'e göre Trakya, Anadolu ve Karadeniz bölgesinden olmak üzere barbar topraklardan ithal edilen kölelerin insan oldukları kabul edilmekle birlikte tam anlamıyla akılcı olmadıklarından dolayı kendi kendilerini yönetmeye uygun olmamaları öne sürülmüş ve onların iyiliği açısından Atinalılara tabi olmalarının kendi çıkarlarına olduğunu savunmuştur.⁴⁷ Sömürgeciler de Aristoteles'in görüşlerine paralel şekilde dine küfür olarak gördükleri, kendilerine has inançları olan Yerlileri sözde insanlaştırmak için onları Hristiyanlaştırmaya ve bir ruh kazandırarak sonsuz cehennemden "kurtarmaya" adanmışlardır.⁴⁸

Stuurman'a göre, Antik Yunan'da kadınlar genellikle insan olarak kabul edilmekle birlikte insanlıkları eksik ve erkeklerden daha aşağı olarak değerlendirilmişlerdir.⁴⁹ Üstelik bu çağlarda sadece Antik Yunan'da değil pek çok bölgede kız çocuklarının öldürülmesi ve kadınlara yönelik sözlü ve fiziksel şiddete sık sık rastlanılmaktadır.⁵⁰ Aristoteles'in üreme biyolojisi üzerine yaklaşımları da kadınları, rasyonel bir hayvan olarak tanımladığı insandan farklı bir sınıfa göre kategorilendirdiğini göstermektedir.⁵¹ Dolayısıyla, demokrasiye katılabilen özgür erkeğin üst insan sınıfını oluşturduğu Antik Yunan felsefesinde diğer grupları insandışılaştırmanın önü açılmaktaydı. Antik Yunan dünyasının kimliği için köle/alt insan/barbar varoluşsal önemdeydi. Polis vatandaşı ancak

46 McCready-Flora, "Aristotle," 470-71.

47 Siep Stuurman, "Dehumanization Before the Columbian Exchange," içinde *The Routledge Handbook of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner (New York, NY: Routledge, 2021), 41.

48 Wulf D. Hund, "Dehumanization And Social Death As Fundamentals Of Racism," içinde *The Routledge Handbook of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner (New York, NY: Routledge, 2021), 237.

49 Stuurman, "Dehumanization," 50.

50 Stuurman, "Dehumanization," 50.

51 Lynda Lange, "Woman is not a Rational Animal: On Aristotle's Biology of Reproduction," içinde *Discovering Reality Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*, ed. Sandra Harding ve Merrill B. Hintikka (Dordrecht: Springer, 1983).

antitezi haline gelmiş olan “yabancı” sayesinde kendi dünyasını inşa edebilmektedir.⁵² Antik Yunan’daki vatandaş-köle ayrımının kimlik kurucu öneminin günümüzün modern ulus devleti içinde vatandaş-göçmen ikiliğinde çözümlenmek mümkündür.

Antik Yunan düşünce dünyasını ithal eden Roma, Antik Yunan’dan farklı siyasal sistemi sebebiyle uzak coğrafyalarda dahi yaşayan diğer insanlara karşı daha geniş bir hoşgörüyeye sahip olmak durumundaydı. Bu hoşgörünün altında önce cumhuriyetin daha sonra imparatorluğun bütünlüğünün korunması ve toplumun entegrasyonu için önemli olan Stoacılık düşüncesi yatmaktadır. İnsanları evrensel akıl olan *logostan* pay sahibi varlıklar olarak ele alan bu düşünce, insanları akıl düzeyinde eşitlemektedir. Her bireyin akıldan eşit ölçüde nasiplenmesi eşitliğin kaynağıdır. Ancak insanlar arasındaki zengin-fakir, efendi-köle, erkek-kadın gibi ayrımlar devam etmektedir. En nihayetinde Roma, Atina gibi bir doğrudan demokrasi değil karma rejimin olduğu bir cumhuriyettir. Bu bakımdan bahse konu olan eşitlik ekonomik ya da siyasal değil aklidir. Rasyonalite sahibi bir köle “aptal” bir efendiden düşünsel anlamda daha özgürdür. Ancak alt-insan oluşu bundan etkilenmemekte ve köleliği devam etmektedir. Bu sebeple *logostan* ne kadar pay aldığına bakılmaksızın toplum *patrici* (seçkinler) ve *plebsler* (halk) arasında ikiye ayrılmıştır. Roma’nın hitap ettiği topluluktan daha büyüğünü içermeyi amaçlayan Hristiyanlık/Kilise Antik dönemde mevcut olan medeni-barbar ayrımını din kardeşliği-aynı dinden olmayan şeklinde formüle etmiştir. Karşı kutupta yine doğudan gelen İslam ve Yahudilik bulunmaktadır. Müslümanların genellikle kıyamet alameti, şeytan ya da deccal görüldüğü⁵³ yerde Yahudiler hastalık yayan mikroplar olarak insan dışı yaratıklar olarak tanımlanmıştır. Örneğin; 1215 yılında dördüncü Laterano Konsili Yahudilerin elbiselerinde kimliklerini belli eden işaretler taşımalarını zorunlu kılmıştır.⁵⁴ Aydınlanma felsefesine gelindiğindeyse “ırk” kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte özgür erkeğin yerini beyaz erkeğin aldığı görülmektedir. Buna paralel olarak dünyaya düşünsel anlamda bakış da bir paradigma değişimi yaşamaktaydı. Artık dinsel dünya görüşü yerini mekanistik kartezyen görüşe, metafizik yerini fiziğe, Tanrısal yaratım evrim biyolojisine

52 Paul Cartledge, *The Greeks: a portrait of self and others* (New York, NY: Oxford University Press, 2002), 11.

53 Von Volker Leppin, “Politische Sorge und endzeitliche Erwartungen Wahrnehmungen Südosteuropas in Wittenberg,” *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 40, (2017).

54 Raul Hilberg, *Die Vernichtung der europäischen Juden* (Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verlag, 1990), 18.

bırakmıştır. Böylece insandılaştırmanın en sistematik ve korkunç temellerinin atıldığı Sosyal Darwinizm, ırkçılık ve öjeniğe giden yol açılmış bulunmaktadır.

Aydınlanma Felsefesinde İnsandılaştırma

Antik Yunan'dan sonra Roma döneminde ve sonrasında Kilisenin göreceli evrenselci yaklaşımlarında antik “ırkçılık” ve “insandılaştırma” pratikleri, yurttaş ve dindar ayrımları bağlamında yapılmıştır. Sömürgecilik döneminin başlamasıyla birlikte ırk kavramı içerik değişimine uğrayacak, Toynbee'nin ifade ettiği üzere Orta Çağın din eksenli evrenselci bakışı artık aşılabilir engellerle çevrili yeni bir renk ve genetik odaklı ırkçılığa terk olunacaktır.⁵⁵ Orta Çağda insanlar; inananlar ve paganlar olarak ayrılmakta ancak dini sınırlar insanların değiştiremeyecekleri ten rengine değil inançlarına göre belirlenmiştir. İnanç sınırları içerisinde her coğrafyadaki etnik grup kucaklanabilmiştir. Ancak coğrafi keşiflerle birlikte Batı dünyasının teknolojik olarak farklı katmanlarda bulunan yeryüzünün geri kalanıyla tanışması mikro ırklar ve ırkçılıklar yaratmıştır.⁵⁶

92

Coğrafi keşiflerin öncüsü olan İspanyollar sömürge politikalarını ve Amerika'da giriştikleri katliamları meşru göstermek için Amerikan yerlilerinin insan olmadıkları yönünde düşünceler geliştirmiş, Kilise dahi yerlilerin insanlığını tartışabilmiştir. 1510 yılında İskoç teolog John Major ilk defa antik “barbar” kavramını ve Aristoteles'in doğal kölelik fikrini Amerikan yerlilerini referans alarak yeniden kullanacaktır. Salamanca Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Francisco de Vitoria (1483-1546) yazdığı kitaplarda İspanyolların “barbarlar” üzerinde doğal kaynaklı olarak yönetme ve hakimiyet kurma hakları olduklarını savunmuştur. Vitoria'ya göre, Amerikan yerlilerinin zekâları bir devlet kurmaya, zanaat, tarım, bilim ve sanat faaliyetlerine yetemeyecek denli aşağıdadır. Bu sebeple İspanyol efendiler onların da iyiliğine hizmet edecektir. Yerlilerin insan olup olmadığına gelince, yazar yerlilerin İspanyol tebaası olmadıkları için insan olarak değerlendirilip insani yasalara göre haklarında işlem yapılamayacağını söylemektedir. Ancak dini hükümlerle yerliler hakkında yargıda bulunacağını söyleyen Vitoria ardından yerlilerin doğal köleler olduklarını açıklamaya bu sebeple mülkiyet hakları olmadıklarını,

55 Arnold Toynbee, *Tarih Bilinci* (İstanbul: Bates Yayınları, 1978), 98.

56 Toynbee, “Tarih,” 98.

mülklerinin efendilerine ait olduğunu, günahkarların, inançsızların ve irrasyonellerin efendi olamayacağını kendince anlatmaktadır.⁵⁷ Ancak İspanyollar açık bir biçimde biyolojik olarak insan olduklarını yadsıyamadıkları yerlileri bu sefer daha farklı bir yöntemle insandışılaştırmaya başlayacak, ırk ve barbar kavramlarını bundan dolayı dolaşımında tutacaklardır. Bu yöntem zamanla diğer sömürgeci Batı Avrupa ülkeleri için de örnek alınacak bir politikaya dönüşecektir.

Antik Yunan'ın köle-efendi ayrımının yeni uyarlaması sadece İspanyol ve Portekizlerin gerçekleştirdiği keşifler dönemini değil aynı zamanda 250 yıl sonrasını da etkilemiştir. Goethe ve Humboldt gibi günümüzde de düşünceleri bolca örnek alınan yeni hümanizmin öncülerinden olan Friedrich Schiller (1759-1805) 1789 yılında Jena Üniversitesi'nde⁵⁸ akademik açılış konuşmasını sunarken Avrupalı keşiflerin keşfettikleri topraklardaki yerli halkı tanıtmak için birçok insandışılaştırıcı tanım kullanmaktadır. Batı coğrafyası dışında yaşayan bu insanları vahşi (*Wilde*) ve işlenmemiş/kaba/barbar (*roh*) halklar olarak tanımlayan Schiller, onları bir yetişkinin etrafında toplanmış eğitimsiz çocuklar olarak görmüştür. Schiller, öğrencilerine seyahatnamelerden edindiği sınırlı bilgilerle, Batı medeniyetinin “gelişmişlik” seviyesine henüz ulaşmamış olan geçmiş toplumların eğitimsiz ve eksik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca vahşilerin, en temel sanatları, evlilik kurumunu, mülkiyeti ve hatta ateşi bile bilmediklerini ve konuşma dillerinin hayvanlarınkıyla hemen hemen aynı olduğunu, bazılarının vahşi hayvanlarla evlerini ve yiyeceklerini paylaştığını aktarmıştır. Afrika'da biraz gelişmiş olanların yöneticilerinin bir yudum şarap karşılığında tebaalarını sattıklarını söylemektedir. Diğer halkların inançlarını aşağılayıcı, onları aptal, kanunsuz bir özgürlüğün ve zevkin peşinde giden hayvansı reflekslerle hareket eden canlılar olarak tanımlaması devam etmektedir. 1800 yıl önce Avrupalıların da benzer şekilde yaşadığını belirttikten sonra çalışkan, azim ve beceri sahibi olan Avrupalılar, özelde de Almanlar denizlerden karayı geri almayı, kurak topraklara nehirler vermeyi bilmiştir. Schiller'in anlatısı takip edildiğinde Germania'nın üzerinde berrak bir güneş açmasını sağlayan güçlü Avrupalının eli sayesinde kıyılarda mutlulukla dolu büyük şehirler

57 Anthony Pagden ve Jeremy Lawrance, *Vitoria: Political Writings* (Cambridge University Press, 2010), 238-48.

58 Jena Üniversitesi, Schiller'in gerçekleştirdiği insandışılaştırmayı meşrulaştıracak açılış konuşmasının yanında Immanuel Kant'a profesörlük teklifinde bulunduğu ve G.W.F. Hegel'in de ders verdiği bu yönüyle de döneminin felsefe noktasında önemli merkezlerinin başında gelmektedir.

kurmuştur. Beyaz batılı insanın yüceltmesine devam eden Schiller görüldüğü üzere Antik Yunan'dan aldığı medeni-kültüresüz ayırımı Aydınlanma ile birlikte yeni bir tarih inşasında kullanmıştır.⁵⁹

Eleştirel düşüncenin, insan haklarının ve bilimsel yöntemlerin ön plana çıktığı Aydınlanma felsefesi, tüm bu temel değerlerin yanı sıra ırkçılığın ve insandışılaştırmanın gelişiminde de önemli bir rol oynamıştır. İskoç aydınlanmasının önde gelen filozoflarından David Hume (1711-1776) günümüzde ahlak felsefesi ve insan doğasına dair çalışmalarıyla anılsa da ırk hiyerarşisinin felsefi zemine sokulmasında ve dolayısıyla bu hiyerarşiden doğan, beyaz = insan, diğer ırklar = hayvani özelliklere sahip, alt-insan anlayışının yerleşmesinde sömürgecilik bağlamında etki etmiştir. İskoç düşünürler, Britanya İmparatorluğu'nun sömürgecilik faaliyetlerini destekleyici açıklamalar yaparken kölelik ve ırkçılık konusunda farklı entelektüel görüşler cereyan etmiştir. Örneğin; kölelik karşıtı görüşleriyle tanınan, kölelerin de birer insan olduğunu ve onlara insani muamele gösterilmesi gerektiğini, çünkü bunun ahlaki olduğunu savunan Francis Hutcheson⁶⁰ (1660-1739) ve köleliğin ekonomik açıdan yarardan çok zarar getirdiğini düşünen Adam Smith (1723-1790) gibi isimler bulunmaktaydı. Smith'in teorisine göre, köleler zorla çalıştırıldıklarından dolayı üretime kendi isteğiyle çalışanlardan her zaman daha az katkı vereceklerdir. Bu durumun nedeni kölenin masraflarının yanında, şiddet kullanımının emeğe ve üretime negatif etki etmesiyle birlikte çalışmak için gerekli olan motivasyonun kölelerdeki eksikliğine bağlamaktaydı.⁶¹ Köleliğe karşı çıkan Smith, ekonominin yanında bu durumun rasyonel olmadığını ve sadece köleler için değil efendiler için de pek çok olumsuzluk barındırdığını ifade etmiştir.⁶²

Köleliğin gerekli olduğunu ve bu yönde atılan insandışılaştırıcı adımları öven düşünürler de bulunmaktadır. Robert Carlyle tartışma yaratan *The Nigger Question* (Zenci Sorunu) isimli çalışmasında Britanya vatandaşlarının görevlerini sorgulamakta ve sosyal çürümenin önüne geçmenin yolu olarak köleliğin sürdürülebilir bir yapıda gerekliliğini öne sürmekteydi.⁶³ Pek çok aydınlanma filozofunu da etkileyen ırkçılık

59 Friedrich Schiller, "Was heißt und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?," 1789, <https://www.projekt-gutenberg.org/schiller/universl/universl.html> (erişim tarihi: 07.08.2023).

60 Wylie Sypher, "Hutcheson and the "Classical" Theory of Slavery," *The Journal of Negro History* 24, no. 3 (1939).

61 Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations Book 4* (1776), ed. Edwin Cannan, (Chicago: University of Chicago Press, 1977), 910-11.

62 Jan Salter, "Adam Smith On Slavery," *History of Economic Ideas* 4, no. 1/2 (1996): 227.

63 Ian Campbell, "Carlyle and the Negro Question Again," *Criticism* 13, no.3 (1971): 280.

temel olarak eşitsizliğin üstünü örten genel bir ideoloji halini almıştır.⁶⁴ En tartışmalı görüşlerin başında ise David Hume'un Afrikalı köleler hakkındaki düşünceleri gelmektedir. Hume, 1753 yılında yayımlanan *Of National Characters* isimli eserinde şu satırlara yer vermiştir:

“Zencilerin doğal olarak beyazlardan daha aşağı olduğundan şüpheleniyorum. Bu ten rengine sahip medeni bir ulus, hatta eylemde veya spekülasyonda seçkin bir birey bile neredeyse hiç yoktur. Aralarında dahiyane üretim yapan yok, sanat yok, bilim yok. Öte yandan, beyazların en kaba ve barbarları, örneğin eski Almanlar, şimdiki Tatarlar, yiğitlikleri, yönetim biçimleri veya başka bazı özellikleriyle, hâlâ seçkin bir şeylere sahipler. Doğa, bu insan ırkları arasında orijinal bir ayrım yapmasaydı, pek çok ülkede ve çağda böyle bir örnek ve sürekli bir farklılık olamazdı. Kolonilerimizden bahsetmiyorum bile, Avrupa'nın her yerine dağılmış zenci köleler bulunmakta. Hiçbirinde herhangi bir ustalık belirtisi görülmedi; onlar alçak, eğitimsiz insanlar olarak aramızda dolaşacak ve belli mesleklerde öne çıkacaklar. Gerçekten de Jamaika'da bir zenciden zeki ve bilgili biri olarak söz edilebilir; ama muhtemelen bunun nedeni birkaç kelimeyi açıkça konuşan bir papağan gibi çok ince başarılarından dolayıdır.”⁶⁵

Hume, öncelikle insan doğasına atıfta bulunarak siyahilerin doğal olarak yani doğuştan getirmiş oldukları özellikleriyle beyazlardan daha aşağıda olabileceğini ifade etmektedir. Medeniyete vurgu yapan Hume, siyahilerin medeni bir ulus olmayı bırakın içlerinden medeni bir bireyin bile çıkmasının çok zor olduğunu savunmaktadır. Beyazların en kabalarının bile siyahilerden daha insani olduğunu vurgulayan Hume, siyahilerin işlerde derinlik ve ustalık kazanmada da başarısız olduklarından dem vurarak en nihayetinde eğer bilgili bir siyahiden bahsediliyorsa bunun nedeninin o kişinin bir papağan gibi birkaç kelimeyi ezberlemesi sayesinde bu şekilde anılabileceğini ifade ederek hayvansal insandışılaştırmanın temellerini atmaktadır.

Çağdaş anlamda kullanılan “ırk” terimi her ne kadar 17. yüzyılın sonlarında tedavüle sokulmuş olsa da ırk teorisini asli ve entelektüel manada literatüre sokan kişi Alman filozof Immanuel Kant'dır.⁶⁶ Kant,

64 Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm* (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), 68.

65 David Hume, *Essays: Moral, Political, and Literary*, Ed. Eugene F. Miller (Indianapolis: Liberty Fund Inc., 1985), 629-30.

66 Bernasconi, “İrk,” 44-7.

insanların rasyonel birer varlık olduklarına vurgu yaparak ahlaki muhakeme yeteneğine sahip olduklarını *Groundwork of the Metaphysics of Morals* ve *Critique of Practical Reason* gibi çalışmalarında ifade etmiştir. Kant'a göre bir insanı insan yapan esas mesele onun rasyonel bir şekilde düşünerek ahlaki muhakemede bulunabileceğini ve böylelikle evrensel ahlaki ilkelerin ortaya çıkararak yaşamı şekillendirebileceğini ifade etmektedir. Otonom bir şekilde karar verme kapasitesine sahip olan insan, ahlaki açıdan "pratik aklın" buyruğunda hareket edecek şekilde yaşamalıdır. Kant'ın kategorik buyruk adını verdiği bu yaklaşım, insanın onur ve ahlak sahibi olduğunun altını çizerek bu şekilde yaşamının insana bir faydası olduğu için değil zaten insan olduğu için buna ulaşması gerektiğini savunmaktadır. Öte yandan Kant'ın beyaz olmayan insanlara yaklaşımının Hume'un görüşlerinden etkilendiğini ve tıpkı Hume gibi bir hiyerarşi içerdiği görülmektedir. Kant, *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime* başlıklı kitabında siyahileri şu sözlerle ele almaktadır:

"Afrikalı zencilerin doğaları gereği gülünç olanın ötesine geçen hiçbir duyguları yoktur. Bay Hume, herkesi bir zencinin yeteneklerini sergilediği tek bir örnek vermeye davet ediyor ve ülkelerinden başka yerlere nakledilen yüzbinlerce siyahtan birçoğunun serbest bırakılmasına rağmen, yine de tek bir tanesinin bile sanatta veya bilimde büyük bir şey başarmış veya takdire şayan başka bir nitelik sergileyen biri olmadığını iddia ediyor. Oysa beyazlar arasında her zaman en alt tabakadan yükselenler vardır ve olağanüstü yeteneklerle dünyada saygı kazanırlar."⁶⁷

Kant, tıpkı Hume'un gösterdiği şekilde siyahilerin sanat veya bilimde başarılı olamayacaklarını iddia ederek insan benzersizliği yerine insan doğası üzerinden bir açılım yapmaktadır. Kant'ın ideal insan doğası anlayışı; derinlikli bir duruşu ve bilişsel açıklığa sahip olmayı gerektirmektedir. Bu nitelikler üzerinden rasyonel ve ahlaklı yaşama ulaşmak mümkündür. Ancak beyaz olmayan topluluklar özellikle siyahiler söz konusu olduğunda onların doğasının insan doğasından farklı olduğunu, çünkü beyazlar içerisinde en alt tabakadan bile olsun bir şeyler başarmış ve saygı kazanmış kişiler bulunurken bu durumun siyahiler açısından geçerli olmadığını ifade ederek insan olmayı yetenek ve başarıya indirmektedir. Bunlara ek olarak, Kant ve Hume düşük ırkların hiçbir şekilde beyaz ırk düzeyinde insaniliğe ulaşamayacağını

67 Immanuel Kant, *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime*, ed. Karl Ameriks ve Desmond M. Clarke (New York, NY: Cambridge University Press, 2011), 58-9.

belirterek, onları iç gruptan ayırma arzularını göstermiş aynı zamanda kendi medeniyetlerinin de en ulvi beyaz medeniyet olduğunu bu şekilde kanıtlamak istemişlerdir. Her beyaz ulus kendilerini diğer beyazlara göre de “en beyaz” şeklinde görmektedir.⁶⁸ Dolayısıyla, hiyerarşi sadece beyazlar ve diğer ırklar arasında yer almamakta aynı zamanda beyaz Avrupalıların kendi içerisinde de sürdürülmektedir.

Kant’ın ırk kavramını teorik bir incelemeye tabi tuttuğu ilk makalesi olarak 1775 yılında yayımlanan ve daha sonra 1777’de genişlettiği çalışması *Of the Different Human Races* (Farklı İnsan Irklarına Dair)’dir. Kant bu metninde, ırkı ortak ata ve belirli bedensel özelliklerle ilişkilendirmekte ve irksal özellikleri, coğrafi konuma bakılmaksızın nesiller boyunca sürdürülen ve zorunlu olarak sonraki kuşaklara aktarılan kalıtsal özellikler olarak tanımlamaktadır. Kant, odak noktasına ten rengi, yüz hatları ve saç yapısı gibi özellikleri almakta ve kalıtsal özellik olarak siyahların “tembel oluşu” ile Amerikan Yerlilerinin “yarı sönmüş bir yaşam enerjisine” sahip olduklarını iddia ederek köle olmanın bu ırklara mensup insanların yararına olduğunu savunmuştur.⁶⁹ İnsanları ten rengi, yüz hatları ve saç yapısına göre ayıran Kant, bu farklılıklara göre ırkları Beyazlar, Siyahlar, Hintliler ve Kalmuklar (Hun-Mongol) olmak üzere dörde ayırmaktadır.⁷⁰ Bununla birlikte, dönemin şartlarında ırklar üzerine tartışmalar sadece siyahiler üzerinden sürdürülmemekte aynı zamanda Laponlara ve Amerikan Yerlilerine yönelik Avrupa kamuoyunda büyük bir ilgi ve düşmanlık bulunmaktaydı.⁷¹ Kant geliştirdiği ırk sınıflandırmasına karşıt görüşlere verdiği cevapta “beyazlar ve siyahlar farklı insan türleri olmasa da farklı ırklardır” demektedir.⁷² Bu ırk ayrıştırmasının arka planında sadece biyolojik özellikler değil aynı zamanda kültürün de bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Batı, yaratmış olduğu medeniyeti kültürle eşitlemiş ve aslında her toplumda yer alan farklı kültürleri görmezden gelerek kendi kültürünü tıpkı Antik Yunanlıların yaptığı gibi tek ve asli bir konuma yükseltmiştir.

68 Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, çev. Melis Ökten (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 58.

69 Pauline Kleingeld, “Kant’s Second Thoughts On Race,” *The Philosophical Quarterly* 57, (2007): 576.

70 Bernasconi, “İrk,” 65.

71 Bernasconi, “İrk,” 67.

72 Victor Abundez-Guerra, “How to Deal with Kant’s Racism—In and Out of the Classroom in advance,” *Teaching Philosophy* 41, no. 2(2018): 119.

George W. F. Hegel, siyahilerin köle yapılmasına ve onlara yönelik insandışılaştıran davranışlara Kant ve Hume'a göre farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Kant'ın İskoç ve Fransız Aydınlanmalarının bir devamı niteliğinde Alman Aydınlanması'na yön vermesinin, öte yandan Hegel'in Alman Romantik Okulu'nun bir temsilcisi olmasının etkileri⁷³ insandışılaştırma konusunda da kendisini göstermektedir. Bernasconi, Hegel'in *Dünya Üstüne Dersler*'inde dünya tarihini bir mahkeme olarak adlandırdığını ve dünya mahkemesinde siyahileri barbar, yamyam, zihinleri fetişlerle dolu olmaktan dolayı yargıladığını ifade etmektedir.⁷⁴ Hegel, Afrikalıların kendilerine özgü kültürleri ve inançları noktasından yola çıkarak tanrı ya da yasa gibi tözsel nesnel varoluşun gerçekleşmesine ulaşmamış⁷⁵ olduğunu aşağıdaki sözleriyle ifade etmektedir:

“Zenci yaşamındaki karakteristik nokta, bilincin, insanın iradesinin çıkarlarının söz konusu olduğu ve içinde kendi varlığını gerçekleştirdiği herhangi bir tözsel nesnel varoluşun -örneğin Tanrı ya da Yasa gibi- gerçekleştirilmesine henüz ulaşmamış olmasıdır... Bir birey olarak kendisi ile temel varlığının evrenselliği arasındaki bu ayrıma, tek tip Afrikalı, varoluşunun gelişmemiş birliğine henüz ulaşmadı; öyle ki mutlak bir Varlık, bir Öteki ve bireysel benliğinden daha Yüksek olanın bilgisi tamamen eksiktir. Zenci, daha önce gözlemlendiği gibi, doğal insanı tamamen vahşi ve evcilleştirilmemiş haliyle sergiler.”⁷⁶

Hegel'in anlayışında Aristoteles'in Atinalıların kültürü, yasaları ve dinine benzer şekilde diğer toplulukları insandışılaştırmasına benzer bir süreç işlemektedir. Siyahiler bu olguların eksikliğinde Hegel'e göre vahşi ve evcilleştirilmemiştir. Hegel'in kölelik konusundaki görüşleri de Aristoteles'in doğal kölelik teorisine paralel şekilde köleliğin siyahiler için gerekli olduğunu, beyaz ve üstün insana tabi olarak insani duygularının artacağını savunmaktadır:

“Zencilerle ilgili bir başka karakteristik gerçek de köleliktir... Zenciler arasında anne babalar çocuklarını, çocuklar da anne

73 Ekin Erdem, “Kant ve Hegel'in Felsefi Sistemlerinin Siyasal İzdüşümleri,” içinde *Al Farabi Journal 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı* (Bursa: 1-2 Mayıs 2020), 150.

74 Bernasconi, “İrk,” 79.

75 Bernasconi, “İrk,” 79.

76 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *The Philosophy of History*, çev. M.A. J. Sibree (Kitchener, Ontario: Batoche Books, 2001), 110-11.

babalarını satar, her ikisinin de fırsatı vardır... Zencilerin çok eşliliği, çoğu zaman, her birinin köle olarak satılması için çok sayıda çocuk sahibi olma amacını taşır... Bu tür gerçeklerin ışığında bakıldığında, köleliğin Zenciler arasında insani duyguların artmasının nedeni olduğu sonucuna varabiliriz.”⁷⁷

Hegel, insanı insan yapan parçayı özgürlük kavramına ve özgür olma bilincine yerleştirmektedir. Bu bağlamda Hegel, Efendi-Köle diyalektiğinde Afrika’daki köleliği, Avrupalı kölelik anlayışından ayırmaktadır. Afrika’da kimin köle olacağı rastlantısal bir şekilde savaşı kimin kazanacağına bağlıdır. Antik Yunan’da ise köle zaten doğası gereği köledir. Dolayısıyla, Afrikalıların köleliği keyfi bir şekilde ilerlemektedir ve özgürlüğü ancak Avrupalılar tarafından köleleştirilirse öğrenebileceklerini savunmaktadır.⁷⁸ Her ne kadar Hegel; “İnsan, Yahudi, Katolik, Protestan, Alman, İtalyan vb. olduğu için değil, insan olduğu için insandır.”⁷⁹ diyerek insan olmayı belli bir dinle veya etnisiteyle iliştiirmese de özellikle Afrika üzerinden yaptığı çıkarımlara bakıldığında, siyahileri bu kategoriye yerleştirip yerleştirmedeği üzerinde tartışmalara yol açmaktadır.

Hegel, Hume ve Kant’tan farklı olarak siyahların çocuksu olmaları ve olgun insan davranışı sergilememeleri, doğru olup olmadığını rasyonel bir şekilde algılayamadan kendilerinin satılıyor oluşlarına izin vermeleri ve insanı insan yapan bileşenlerden biri olan özgürlük dürtüsünü taşımadıkları üzerinden eleştirmektedir.⁸⁰ Hegel’e göre, siyahilerin çocuksu oluşları onların din anlayışında rahatça görülmektedir. Hegel, siyahilerin aşkın olanı duyumsasalar da onu korumaktan aciz olduğunu iddia etmekte bundan dolayı da aşkınlığı “taşlara ve putlara dönüştürüp fetiş objesi haline getirirler...hayal kırıklıkları yaşadıkları zaman da o fetişi fırlatıp atmaktan çekinmezler” şeklinde ifade etmektedir.⁸¹

Sonuç

İnsandışılaştırma üzerine görüşler onu ortaya çıkaran etmenleri, etkilerini ve sonuçlarını tartışmakta aynı zamanda sosyo-kültürel,

77 Hegel, “The Philosophy,” 113-14.

78 Bernasconi, “İrk,” 108.

79 Ziya Dinçsoy, “Hegel ve İrkçilik Problemi: Bir Efsanenin Reddi,” *Sofist* 6, (2023): 89.

80 Bernasconi, “İrk,” 98.

81 Bernasconi, “İrk,” 98-9.

psikolojik ve politik dinamiklerini açıklamayı amaçlamaktadır. İnsandışılaştırma, toplumlarda yer alan grupların çoğalmasıyla uygulama alanları da çoğalan bir olgudur. Öte yandan, kökeni antik çağlara dayanan insandışılaştırmayı sadece günümüze bakarak ele almak onun nedenselliğini ve tarihsel bağlamını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. İnsandışılaştırmanın tarihi, ırkçılıktan çok daha önceye dayanmakta ve günümüzde yabancı düşmanlığı, beyaz üstünlükçülük, anti-semitizm, İslamofobi ve sinofobi gibi ayrımcı eğilimler tarafından hem uygulamada hem de retorikte kullanılmaktadır. İnsandışılaştırıcı pratiklerin hedefinde tüm öteki olarak algılanan dış gruplar bulunabilmektedir. Bu yönüyle de inşa edilmiş olan “ırk” kavramından bağımsız hareket etmektedir.

İnsandışılaştırmanın felsefi kökenleri, insan doğası tartışması üzerinden Antik Yunan felsefesinde gelişmeye başlamış ve Aydınlanma felsefesinde ise insan doğası üzerinde şekillenen tasavvurlar insanın diğer canlılardan hangi özellikleriyle ayırt edilebileceği, insanı eşsiz kılan üstünlüğün ne olduğu ve nasıl ele alınabileceğine dair tartışmaları ortaya çıkarmıştır. İnsandışılaştırmanın felsefi kökenlerine bakıldığında, insan doğası üzerinden yola çıkan filozofların beyaz olmayan toplulukların yeterince insani niteliklere haiz olmadıklarını ifade etmiştir. Antik Yunan’da, Yunan olmayan toplulukların barbarlıkla nitelendirilmesi ve *logos*’a sahip olmadıkları üzerinden işleyen insandışılaştırma süreci dış grupların iç grup olarak kodlanan Antik Yunanlılardan ayrı tutulmasına olanak sağlamış aynı zamanda bu grupların köleliğini ve sömürülmesini de meşrulaştırmıştır. Böylelikle dış grupta kalan etnik gruplar sadece biyolojik olarak değil aynı zaman da ortaya çıkardıkları yönetim düzeni, sanat anlayışları ve dini/kültürel yaşam tarzları üzerinden aşağılanmıştır. Örneğin günümüzde de geçerli olan demokratik yönetimler ile otoriter yönetimler arasındaki değer odaklı yargılama, Antik Yunan ile Pers İmparatorluğu arasındaki Polis demokrasisi-impatorluk ikilemine dayanmaktadır. Benzer bir durum Aydınlanma felsefesine gelindiğinde Hume’un düşüncelerinde görülebilmektedir. Hume, başta siyahiler olmak üzere diğer ırkların doğal olarak beyazlardan daha aşağı olduğunu iddia etmiş bunu da medeniyete, sanata ve bilime bağlamıştır. Bu dönemde Kant gibi filozoflar da diğer ırkların insan olduklarını kabul etmelerine rağmen insanlık statüsünde hiyerarşik yapılar oluşturmuşlardır. İnsandışılaştırma pratiklerini, medeniyet-kültür yoksunluğuna ve ana akım dinlere sahip olmama üzerinden yorumlayan Kant ve Hegel örneklerinde kendi kültür ve medeniyetinin en üstün olduğunun vurgulanmasını beraberinde getirmektedir. Postmodernite her ne kadar insanın biricikliğini yıkmak

misyonu edinse de tarif ettiği tüm canlıların (insan dışı varlıklar da dâhil) teknolojik ve düşünsel gelişmelerine bakılmaksızın değerli olduğuna yönelik düşünceler dahi geçirgen olmakla birlikte belli bir fikri sistematığın kabul edilmesine dayanmaktadır. Bu sistematik yine Batı kökenli kozmopolitliği, insanı da içerecek şekilde diğer canlıların da kutsallaştırılmasını, göreceliliğin teşvik edilmesini ve radikal demokrasinin en üstün yönetim modellerinden biri haline dönüşmesini barındırmaktadır. Bu düşünsel çerçeveleme ve epistemolojik tartışmalar içinde bulunmayan düşünce akımları, kültürler ve etnik grupların tekrardan insan-barbar ikileminde görüldüğü üzere Batılı ve Batılı olmayan ayırımına yol açmaktadır. Bunu günümüz Avrupası'nın öne çıkan kültürel ırkçılık ve insandışılaştırma kesişimselliğinde görmek mümkündür.

İnsandışılaştırmanın, iç grubu dış gruptan yani ötekinden farklı bir yerde konumlandırma çabasının bir ürünü olduğunu söyleyen Bar-Tal, aynı zamanda dış grubu sömürme arzusunun da bir çıktısı olduğunu ifade etmektedir.⁸² İnsandışılaştırmanın felsefi kökenlerinde de her iki yaklaşımın örnekleri bulunmaktadır. “Alt” ırkların hiçbir şekilde beyaz ırkın sahip olduğu insaniyete ulaşamayacağını belirtenler arasında bulunan Kant ve Hume’un görüşlerinde, dış grubu iç gruptan tamamen ayırma arzusunun ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Köle-efendi ilişkisi ya da sömürge faaliyetlerinin aslında dış grupları, “insan” seviyesine ulaştırması bakımından yararlı olduğunu düşündüğünden dolayı Aristoteles ve Hegel insandışılaştırmayı normalleştirmiş, bu normalleştirme de sömürme arzusunun meşrulaştırılması noktasında Aydınlanma filozoflarına düşünsel dayanak sağlama noktasında önemli etki etmiştir.

82 Daniel Bar-Tal, “Causes and Consequences of Delegitimization: Models of Conflict and Ethnocentrism,” *Journal of Social Issues* 46, (1990): 75.

Kaynakça

- Abundez-Guerra, Victor. "How to Deal with Kant's Racism—In and Out of the Classroom in advance." *Teaching Philosophy* 41, no.2 (2018): 117-35.
- Balibar, Etienne ve Wallerstein, Immanuel. *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*. Çev. Melis Ökten. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Bar-Tal, Daniel. "Causes and Consequences of Delegitimization: Models of Conflict and Ethnocentrism." *Journal of Social Issues* 46, (1990): 65-81.
- Bernasconi, Robert. *İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşünce de İrk ve İrkçilik*. Haz. Zeynep Direk. Çev. Zeynep Direk, İsmail Esiner, Tendü Meriç, Nazlı Öktem. İstanbul: Metis Yayınları, 2022.
- Bernier, François. "A New Division of the Earth, according to the Different Species or Races of Men who Inhabit It." *Journal des Scavans* 12, (1684): 148–55.
- Bezci, Bünyamin. "Avrupa'da Göç Politikaları, İslamofobi ve Aşırı Sağın Yükselişi." İçinde *Avrupa'da Göç ve İslamofobi*, ed. Bünyamin Bezci, Soner Tauscher ve Fikret Topal, 1-18. Ankara: Karınca Yayınevi, 2017.
- Campbell, Ian. "Carlyle and the Negro Question Again." *Criticism* 13, no.3 (1971): 279-90.
- Cartledge, Paul. *The Greeks: a portrait of self and others*. New York, NY: Oxford University Press, 2002.
- Diñsoy, Ziya. "Hegel ve İrkçilik Problemi: Bir Efsanenin Reddi." *Sofist* 6, (2023): 83-99.
- Erdem, Ekin. "Kant ve Hegel'in Felsefi Sistemlerinin Siyasal İzdüşümleri." içinde *Al Farabi Journal 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*. Bursa: 1-2 Mayıs 2020.
- Eroglu Sager, Z. Hale. "A Place under the Sun: Chinese Muslim (Hui) Identity and the Constitutional Movement in Republican China." *Modern China* 47, no. 6 (2021): 825-58.

- Eskicioğlu, Yiğit Cem. “İslamofobik Nefret Söylemi Aracı Olarak “Mem”ler.” *TRT Akademi* 7, no. 15 (2022): 704-33.
- Flaig, Egon. “Die systematische Konstruktion des Untermenschen im philosophischen Diskurs.” *İçinde Konstruktionen von Wirklichkeit: Bilder im Griechenland des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.*, ed. Ralf von den Hoff ve Stefan Schmidt, 42-9. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2001.
- Giddings, Franklin Henry. *Principles of Sociology: An Analysis of The Phenomena of Association and of Social Organization*. New York, NY: Macmillan, 1896.
- Haslam, Nick ve Stratemeyer, Michelle. “Recent research on dehumanization.” *Current Opinion in Psychology* 11, (2016): 25-9.
- Haslam, Nick, Loughnan, Stephen, Reynolds, Catherine ve Wilson, Samuel. “Dehumanization: A new perspective.” *Social and Personality Psychology Compass* 1, no.1 (2007): 409-22.
- Haslam, Nick. “Dehumanization: An Integrative Review.” *Personality and Social Psychology Review* 10, no. 3 (2006): 252-64.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *The Philosophy of History*. Çev. J. Sibree, M.A. Kitchener, Ontario: Batoche Books, 2001.
- Hilberg, Raul. *Die Vernichtung der europäischen Juden*. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verlag, 1990.
- Holtz, Peter, Dahinden, Janine ve Wagner, Wolfgang. “German Muslims and the ‘Integration Debate’: Negotiating Identities in the Face of Discrimination.” *Integrative Psychological and Behavioral Science* 47, no. 2 (2013): 231-48.
- Hölscher, Tonio. “Menschenbilder in der altgriechischen Kunst.” *İçinde Menschen-Bilder*, ed. Markus Hilgert ve Michael Wink, no 54, 27-47. Berlin, Heidelberg: Springer, 2012.
- Hume, David. *Essays: Moral, Political, and Literary*. Ed. Eugene F. Miller. Indianapolis: Liberty Fund Inc. 1985.
- Hund, Wulf D. “Dehumanization And Social Death As Fundamentals Of Racism.” *İçinde The Routledge Handbook of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner, 231-45. New York, NY: Routledge, 2021.

Kant, Immanuel. *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime*. Ed. Karl Ameriks ve Desmond M. Clarke. New York, NY: Cambridge University Press, 2011.

Kleingeld, Pauline. "Kant's Second Thoughts On Race." *The Philosophical Quarterly* 57, (2007): 573-92.

Knoll, Manuel. "8. Der Status der Bürger, der Frauen, der Fremden und der Sklaven in Magnesia." İçinde *Platon: Gesetze/Nomoi*, ed. Christoph Horn, 143-64. Münih: Akademie Verlag, 2014.

Kronfeldner, Maria. "Introduction: Mapping Dehumanization Studies." İçinde *The Routledge Handbook Of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner, 1-37. New York, NY: Routledge, 2021.

Kteily, Nour, Bruneau, Emily, Waytz, Adam ve Cotterill, Sarah. "The Ascent of Man: Theoretical and e-Empirical Evidence for Blatant Dehumanization." *Journal of Personality and Social Psychology* 109, no. 5 (2015): 901-31.

Lange, Lynda. "Woman is not a Rational Animal: On Aristotle's Biology of Reproduction." İçinde *Discovering Reality Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*, ed. Sandra Harding ve Merrill B. Hintikka, 1-15. Dordrecht: Springer, 1983.

Leppin, Von Volker. "Politische Sorge und endzeitliche Erwartungen Wahrnehmungen Südosteuropas in Wittenberg." *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 40, (2017).

Leyens, Jacques-Philippe, Demoulin, Stephanie, Vaes, Jeroen, Gaunt, Ruth ve Paladino, Maria Paola. "Infrahumanization: The wall of group difference." *Social Issues and Policy Review* 1, no.1 (2007): 139-72.

Mbembe, Achille. *Zenci Aklın Eleştirisi*. Çev. Özge Arasan Simon ve Volkan Çandar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

McCready-Flora, Ian C. "Aristotle on Reasoning and Rational Animals." *Australasian Journal of Philosophy* 101, no. 2 (2023): 470-85.

Meillassoux, Claude. *Anthropologie der Sklaverei*, Paris., Campus Frankfurt / New York Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1989.

Özkan, Fatih. "Sokrates ve Platon Felsefesinde İnsan Sorunu." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18, (2019): 1-20.

Pagden, Anthony ve Lawrance, Jeremy. *Vitoria: Political Writings*. Cambridge University Press, 2010.

Platon. *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyuboğlu ve M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Platon. *Werke Cilt 8*. Haz. Gunther Eigler, Nomoi, Tomoi 1-12, 778a, Darmstadt: WBG Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011.

Rohrman, Eckhard. *Mythen und Realitäten des Anders-Seins: Gesellschaftliche Konstruktionen seit der frühen Neuzeit*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissen, 2007.

Salter, Jan. "Adam Smith On Slavery." *History of Economic Ideas* 4, no. 1/2 (1996): 225-51.

Schiller, Friedrich. "Was heißt und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?." 1789, <https://www.projekt-gutenberg.org/schiller/universl/universl.html> (erişim tarihi: 07.08.2023).

Schulz, Raimund. *Als Odysseus staunte, Die griechische Sicht des Fremden und das ethnographische Vergleichen von Homer bis Herodot*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2020.

Senemoğlu, Olkan. "Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles." *İnsan ve İnsan* 3, no. 10 (2016): 42-63.

Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations Book 4 (1776)*. ed. Edwin Cannan, Chicago: University of Chicago Press, 1977.

Smith, David Livingstone. "Dehumanization, Essentialism, and Moral Psychology." *Philosophy Compass* 9, (2014): 814-24.

Smith, David Livingstone. *Making Monsters: The Uncanny Power of Dehumanization*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2021.

Smith, David Livingstone. *On Inhumanity Dehumanization And How To Resist It*. New York, NY: Oxford University Press, 2020.

Souček, Jan. "Griechen und Barbaren bei den Griechischen Schriftstellern des 5. Jahrhunderts V. Chr., Acta Universitatis Carolinae." *Philologica 3 / Graecolatina Pragensia XXIV* (2012): 173-84.

Loughnan, Steve, Haslam, Nick ve Kashima, Yoshihisa. "Understanding the Relationship between Attribute-Based and Metaphor-Based Dehumanization." *Group Processes & Intergroup Relations* 12, no. 6 (2009): 747-62.

Stuurman, Siep. "Dehumanization Before the Columbian Exchange." İçinde *The Routledge Handbook of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner, 39-52. New York, NY: Routledge, 2021.

Sypher, Wylie. "Hutcheson and the "Classical" Theory of Slavery." *The Journal of Negro History* 24, no. 3 (1939): 263-80.

Tauscher, Soner. "Almanya'da Irkçılığın Üç Evresi: Antisemitizm - Türkofobi - İslamofobi." İçinde *Almanya'da Kurumsal Irkçılık ve NSU Terör Örgütü*, ed. Enes Bayraklı ve Esra Sağlam, 153-91. İstanbul: TAV Yayınları, 2023.

The International Organization for Migration, "More than 5,000 Deaths Recorded on European Migration Routes since 2021: IOM." Erişim 10 Haziran 2023. <https://www.iom.int/news/more-5000-deaths-recorded-european-migration-routes-2021-iomi>

Toynbee, Arnold. *Tarih Bilinci*. İstanbul: Bateş Yayınları, 1978.

Väyrynen, Tuure ve Laari-Salmela, Sari. "Men, Mammals, or Machines? Dehumanization Embedded in Organizational Practices." *Journal of Business Ethics* 147, no. 1 (2018): 95-113.

Wallerstein, Immanuel. *Tarihsel Kapitalizm*. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 18.02.2024

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 23.07.2024

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Noyan, Yekta K. "Colonialism, German Experience and Reflections on History-South Africa as a Case Study", *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 25, (2024): 107-169.

COLONIALISM, GERMAN EXPERIENCE AND REFLECTIONS ON HISTORY- SOUTH AFRICA AS A CASE STUDY*

Yekta K. NOYAN**

University of Pretoria

Department of Historical and Heritage Studies

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5610-2655>

107

Abstract: *This article investigates the South African colonial experience in the early 20th century, comparing it with the extermination policies during the Wilhelmine and Nazi eras in South West Africa (SWA). Key questions addressed include the conditions under which colonial projects resort to extermination policies and the dominant factors influencing such decisions. The South African case offers a comprehensive examination of the impact of national prestige on the actions of European settlers, particularly the British. By utilizing Meinig's framework for chronological and methodological analysis, this study explores the British colonial presence in South Africa, detailing the transition of control from Dutch to British hands and the resultant socio-political dynamics. The historical context provided sheds light on the broader implications of colonial policies and their lasting effects on the indigenous and settler populations.*

* The views expressed in this study solely represent the author's opinion and assessments./

Çalışma münhasıran yazarın şahsi görüşlerini yansıtmaktadır.

** <https://doi.org/10.54842/ustich.1439106>

Keywords: *Colonialism, Extermination Policies, South Africa, British Colonialism, National Prestige*

SÖMÜRGEÇİLİK, ALMAN DENEYİMİ VE GÜNEY AFRIKA ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN DİĞER SÖMÜRGEÇİLİK DENEYİMLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Öz: Bu makale, 20. yüzyılın başlarındaki Güney Afrika sömürge deneyimini, Güney Batı Afrika'daki (SWA) Wilhelmine ve Nazi dönemlerindeki imha politikaları ile karşılaştırarak incelemektedir. Ele alınan temel sorular arasında sömürgeci projelerin hangi koşullarda imha politikalarına başvurduğu ve bu tür kararları etkileyen baskın faktörler yer almaktadır. Güney Afrika örneği, özellikle Britanyalıların eylemlerinde ulusal prestijin etkisini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Kronolojik ve metodolojik analiz için Meinig'in çerçevesinden yararlanarak, bu çalışma Güney Afrika'daki Britanya sömürge varlığını araştırmakta, kontrolün Hollandalılardan Britanyalılara geçişini ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyo-politik dinamikleri detaylandırmaktadır. Sağlanan tarihsel bağlam, sömürge politikalarının daha geniş etkilerini ve yerli ile yerleşimci nüfuslar üzerindeki kalıcı etkilerini aydınlatmaktadır.

Anahtar Kelime: *Sömürgecilik, İmha Politikaları, Güney Afrika, Britanya Sömürgeciliği, Ulusal Prestij*

In a study that has been published in this journal a decade ago, continuity/discontinuity issues between the Wilhelmine era extermination policies and the Nazi era policies in South West Africa (SWA) have been shared by this author.¹ In this article, South African experience in the beginning of 20th century will be examined and compared against SWA. While doing so, answer to the following questions will be sought after as well:

-When does the imperialistic/colonialist project resort to extermination policies?

-Which factors are dominant when it comes to adopting a policy of extermination?

South African case has provided not only a solid test of how events will unfold once national prestige is tempered with by the white Christian people of European descent but—provide insight to the dominant determinants of the extermination policies. Thus, in the following pages, details of the South African colonial experiences will be examined. Meinig’s framework will once again be utilized for chronological and methodological purposes as in the previous article.²

i. Reconnaissance of the unknown terrain and ii. Gathering of coastal resource

The British are not the original colonizers of South Africa. They arrived in an already colonized terrain; colonized by the other European powers, namely the Portuguese and the Dutch. Therefore, the first two stages of Meinig’s framework can be skipped since earlier colonizers (Dutch) had already completed the reconnaissance of the terrain and gathered the coastal resources. The following paragraphs describe the background to

---

1 Yekta Kamil Noyan, “Colonialism, German Experience and the Reflections on History,” *International Crimes and History*, 14 (2013) :105-137.

2 D.W. Meinig, *Atlantic America, 1492-1800 Vol. I of The Shaping of America: A Geographical Perspective on 500 Years of History* (New Haven: Yale University Press, 1986). In summary, what is referred to as the Meinig framework is the eight stages he asserts take place during a colonial power’s entry into and expansion over in the colonized lands. These stages are reconnaissance of the unknown terrain, gathering of coastal resource, barter with the local population, plunder and initial military actions in the interior, securing of outposts, imperial imposition, implantation of a first group of non-military immigrants and initiation of a self-sustaining colony and development of a complete colonial ruling apparatus.

the British Empire’s acquisition of the Cape Colony and, subsequently, the rest of the lands that we call Republic of South Africa today. Below map indicates the geographical extent of the Dutch colony between 17th and early 19th century.

MAP 1 Cape Colony 1652-1806³

The French Revolution affected the Dutch Republic⁴ (1579-1795), as it did most European countries. As Giliomee et. al. state, “in January 1795, French cavalry entered Amsterdam and Dutch revolutionaries proclaimed the Batavian Republic”⁵ The Republic was now under French control and former ruler Prince of Orange William V fled, took refuge in British Empire, and requested the British to safe keep its colonies, including Cape Colony.⁶

Prince of Orange William V’s above-mentioned requests were conveyed through a series of letters addressed to the Dutch colonial officials. Letters were soon to be referred to as “Kew Letters”⁷ since they were written in William V’s new residence in Kew, England. As Gert Oostindie describes,

3 Eric A., Walker, Historical Atlas of South Africa, (Cape Town: Humphrey Milford Oxford University Press, 1922) <https://archive.org/details/historical>, 41.

4 Today’s Netherlands originated from this entity eventually.

5 Hermann Giliomee, Bernard Mbenga, Bill Nasson, New History of South Africa, (Cape Town: Tafelberg, 2022), 113.

6 Giliomee et. al., 113 and Fransjohan Pretorius ed., A History of South Africa from Distant Past to the Present Day, (Pretoria: Protea Book House, 2022), 65.

7 https://en.wikipedia.org/wiki/Kew_Letters

Upon taking up exile in England, Stadtholder Willem V, in the so-called “Kew Letters,” had instructed the overseas officers to admit the troops and ships that would be sent by the British King... During the wars, the British indeed took “protective possession” of all Dutch colonies, albeit at different intervals.⁸

The following is the original letter addressed to J.G. van Angelbeek:

Noble and Most Honoured Confidant, Our Trusty and Well Beloved,

We have deemed it necessary to address you this communication and to require you to admit into Trincomalee and elsewhere in the Colony under your rule the troops of His Majesty the King of Great Britain which will proceed there, and also to admit into the harbours or such other places where ships might safely anchor the warships, frigates and armed vessels which will be despatched there on behalf of His Majesty of Great Britain; and you are also to consider them as troops and ships belonging to a power that is in friendship and alliance with their High Mightinesses, and who come to prevent the Colony from being invaded by the French.

Wherefore, Noble, etc. we commit you to God’s holy protection and remain,

Your well-wishing friend,

W.PR.V. ORANGE.

Kew, 7th February, 1795⁹

---

8 Gert Oostindie, “Dutch Atlantic Decline during the “the Age of Revolutions,” Dutch Atlantic Connections, 1680-1800: Linking Empires, Bridging Borders, ed. Gert Oostindie and Jessica V. Reitman, (Leiden and Boston: Brill, 2014), 309-335, 320.

9 Percy Colin-Thomé, “Governor Van Angelbeek & The Capitulation Of The Dutch Settlements In Ceylon To The British (1796),” *Journal of the Sri Lanka Branch of the Royal Asiatic Society* 24 (1978–79): 29.

This letter, with a cover-page, was conveyed to other Governors as well.¹⁰

Shortly after, with a similar letter in hand, an extensive British fleet and troops arrived in Simon's Bay.¹¹ The fleet was under the command of Admiral George Keith Elphinstone and the army troops (when on the ground) were under the command of Major General James Craig.¹² A larger force headed by Army Commander, Major-General Alured Clarke and his troops departed from San Salvador (de Bahia in Brazil) on 15 May 1795 and arrived at Simon's Town on 11 June 1795 afternoon.¹³ Thus, in the aftermath of the French Revolution, British forces reached the Cape Colony at the invitation of the Prince of Orange in 1795,¹⁴ whose letter was presented to the Dutch colonial side on 14 June 1795.¹⁵ However, the local Dutch authorities were doubtful of British intentions and negotiations initially broke down.¹⁶ In fact, British intentions were to secure all maritime posts pertinent to India one way or other.¹⁷

Despite the local Assembly's prudent stand against transferring the public authority to the British side, the local administrators and the Dutch military commanders as well as the local militia could not form a unified and capable defense against the British who were able, not only to present an inter-operable army-navy operation, but also to base many military action decisions on reliable intelligence.¹⁸ Consequently, British forces took effective military action, eventually leading to the surrender treaty of the Cape Colony on 16 September 1795.¹⁹ For the next seven years, the British authority tried to maintain the status quo without any drastic changes in the societal order.²⁰ In terms of armed conflicts between the burghers and the indigenous population in the Eastern Cape, namely the Xhosa, British intervention became

---

10 Colin-Thomé, 31.

11 Pretorius, 65.

12 Ibid.

13 Thean Potgieter and Albert Grundlingh, "Admiral Elphinstone and the Conquest and Defence of the Cape of Good Hope, 1795-96," *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies*, 35 (2007): 44-46.

14 Giliomee et. al., loc. cit.

15 Potgieter and Grundlingh, 46.

16 Pretorius, 65.

17 Potgieter and Grundlingh, loc. cit.

18 Potgieter and Grundlingh, loc. cit.

19 Pretorius, 65.

20 Ibid., 66.

necessary. British General T. P. Vandeleur suppressed a Xhosa uprising as early as 1799.²¹

In 1802, the British Empire recognized the new French regime and hostilities halted briefly, thanks to the Treaty of the Amiens. Article 6 of the said Treaty that concerned the Cape Colony is conveyed below:

Article VI.

The port of the Cape of Good Hope remains to the Batavian republic in full sovereignty, in the same manner as it did previous to the war.

The ships of every kind belonging to the other contracting parties, shall be allowed to enter the said ports, and there to purchase what provisions they may stand in need of heretofore, without being liable to pay any other imposts than such as the Batavian republic compels the ships of its own nation to pay.

Article 6.

Le port du Cap de Bonne-Espérance reste à la République batave en toute souveraineté, comme cela avait lieu avant la guerre.

Les bâtiments de toute espèce appartenans aux autres parties contractantes, auront la faculté d'y relâcher et d'y acheter les approvisionnements nécessaires comme auparavant, sans payer d'autres droits que ceux auxquels la République batave assujettit les bâtiments de sa nation.²²

Thus, the Cape Colony was returned to the Dutch; to the Batavian Republic de jure in 1802 and de facto in the first quarter of 1803. Subsequently, Commissioner General J.A. de Mist and Governor Jan Willem Jansens took steps to revitalize the Cape Colony.²³ Alleviations

---

21 "Eastern Cape Wars of Dispossession," South African History Online, 29 June 2018 < <https://www.sahistory.org.za/article/eastern-cape-wars-dispossession-1779-1878> > (7 April 2024).

22 <https://www.napoleon-empire.net/texte-officiel/traite-amiens.php>

23 Pretorius, 66.

regarding the tax system, contributions to the agricultural productivity are a few honorable mentions of the era. However, despite criticism, the institution of slavery remained intact.²⁴ Meanwhile, the Third Frontier War²⁵ ended without a concrete success or loss for that matter.²⁶

However, peace in Europe would not last more than a year. War restarted between Britain and France in May 1803. As the war in Europe began, so did British planning to take over the Cape Colony.²⁷ As Bloom notes,

After the renewed outbreak of war in Europe in May 1803, another British attack was to be expected - as already in 1795 when the Dutch lost the Cape for the first time. This threat meant that the whole Cape society had to be geared towards a state of defence.²⁸

On 8 January 1806, British forces attacked the residual Batavian forces in the Cape Colony and within 10 days, Governor and Commander Jan Willem Jansens surrendered to them.²⁹

In June 1806, the Batavian Republic finally ended as Napoleon Bonaparte's brother Louis assumed the throne of the Kingdom of Holland.³⁰ Armed conflict between the French and the rest of the European countries continued in the years ahead as the later stages of the Napoleonic wars and, finally, the Congress of Vienna (1814-1815) brought peace to the continent and its overseas territories.

24 Ibid., 67.

25 Frontier Wars (also referred as Eastern Cape Wars of Dispossession) are armed conflicts between the European colonizers (such as British and the Dutch) including the Trek Boers (nomadic pastoralists) against the indigenous population, namely Xhosa tribe. Fighting takes place in today's Eastern Cape region and is considered to take place, on and off for about a century (between 1789-1879).

26 Eastern Cape Wars of Dispossession 1779-1878 | South African History Online (sahistory.org.za), loc.cit..

27 Christmas Number 1905, Cape Times, 49-56, 50 downloaded from [bing.com/ck/a?!&&p=a8ed4a5dc12b95a4JmltdHM9MTY5MzM1MzYwMCZpZ3VpZD0zNjYwMmE2NS0xMml2LTY1ZDUtMGVkZi0zOGNmMTM4MTY0YzYmaW5zaWQ9NTMyMA&pptn=3&hsh=3&fclid=36602a65-12b6-65d5-0edf-38cf138164c6&psq=British+plans+to+capture+Cape+&u=a1aHR0cHM6Ly9kaWdpdGFsLmxpYi5zdW4uYWwMuemEvYml0c3RyZWFtL2hhbmRsZS8xMDAxOS4yLzE2OTQ4L0FfaHVuZHZHJlZlF95ZWYyc19hZ22ucGRmP3NlcXVlbmNlPTE&ntb=1](https://www.bing.com/ck/a?!&&p=a8ed4a5dc12b95a4JmltdHM9MTY5MzM1MzYwMCZpZ3VpZD0zNjYwMmE2NS0xMml2LTY1ZDUtMGVkZi0zOGNmMTM4MTY0YzYmaW5zaWQ9NTMyMA&pptn=3&hsh=3&fclid=36602a65-12b6-65d5-0edf-38cf138164c6&psq=British+plans+to+capture+Cape+&u=a1aHR0cHM6Ly9kaWdpdGFsLmxpYi5zdW4uYWwMuemEvYml0c3RyZWFtL2hhbmRsZS8xMDAxOS4yLzE2OTQ4L0FfaHVuZHZHJlZlF95ZWYyc19hZ22ucGRmP3NlcXVlbmNlPTE&ntb=1) and Ingeborg Blom "Defence Of The Cape Colony Under Batavian Rule 1803 – 1806," *Kronos*, 17 (1990): 19-35.

28 Blom, 19-35.

29 Pretorius, 66-67.

30 "Batavian Republic," ESAT, 11 February 2017, <https://esat.sun.ac.za/index.php/Batavian_Republic> (7 April 2024).

Giliomee et.al. also point out that “the Cape’s status as a proper British colony was only formalized in 1814.”³¹ Thus, following the Meinig’s framework, the first two chronological elements (reconnaissance of the unknown terrain, gathering of coastal resource), have been summarized above. In the following sections, the remainder of the said framework; beginning from section 3 (barter with the local population) will be discussed.

iii. Barter with the local population

When the British forces took over the Cape region [de facto in 1806 and de jure in 1814], what they met in terms of population was not just the indigenous population but also anti-revolutionary, pro-Britain, local leading Dutch administrators as well pro-revolutionary and anti-Britain burghers [Dutch speaking colonist farmer citizens].³² As Giliomee points out, “the British ruled the Cape but there was not initially very much that was British about it.”³³ The local population was reported to be consisting of “25.754 slaves, appx. 20.000 colonists, 15.000 Khoe-san and appx 1.700 freed black slaves.”³⁴ The number of indigenous African populations was not documented until the 1820s and others not until the end of the century, however it would be fair to mention that the Khoikhoi and Bastards were in thousands and the Xhosa and San populations was in tens of thousands.³⁵

Shell supplies a profound understanding of society. He states:

Almost from the start, the Cape was a slave society. Bereft of freedom and status, slaves defined the liberties and status of others. They were the colony’s most important source of labour. In Cape Town, the men worked in the market gardens and provided artisan skills; on the farms they worked in the fields and vineyards. The women served as cooks, nannies and wet nurses in the houses. The children were the playmates of their masters’ children. The incorporation of domestic slaves into the colonists’

31 Gillomee et.al., 122 (Anglo-Dutch Treaty signed at London on 13 August 1814 is the formal instrument to this end).

32 Ibid., 113.

33 Ibid., 122.

34 Ibid., 114.

35 Ibid.

“family” laid the basis for the kind of society that developed in the colony.”³⁶

The societal order was found in comparison to the existence of slavery and was further shaped by race status. De Villiers posits that “at the beginning of the nineteenth century, Cape society was characterized by a strictly demarcated class division.”³⁷ According to him, there were mainly six categories within the society

- The autocratic ruling class,
- Wealthy property owners,
- Business associates,
- Free workers (those who were not slaves),
- Contracted labourers and
- Slaves³⁸

116

He, therefore, asserts that, “... race and class influenced the status of individuals and groups” of the period.³⁹ However, it is necessary to include Christian missionaries in the above-mentioned categories as well; especially for the countryside. Moravian Missionaries, RMS (Rhenish Missionary Society from Germany, and the London Missionary Society (LMS) also deserve attention as further elements of the societal order.

Hence, stage three of the Meinig’s framework also requires modification. Instead of bartering extensively with the local population as described in Meinig, what the British did was to keep the social structure intact, allow slavery until 1833, integrate the Cape economy with the British global trading network, and tolerate the local burghers.⁴⁰ The British ban on slave trade ships in 1807 did not affect the presence of slavery, it only

36 Robert Shell, “People of Bondage” in *A History of South Africa from the Distant Past to the Present Day* ed. Pretorius, 68.

37 Johan de Villiers, “Cape Colonial Society under British rule, 1806-1834, *A History of South Africa from the Distant Past to the Present Day* ed. Pretorius”, 79.

38 DeVilliers, 79.

39 Ibid.

40 Giliomee et. al.,115-116.

prevented new incoming slaves into the colony.⁴¹ According to de Villiers, it seems what the British did was more than tolerating the Burghers but rather appeasing them: The appointment of the “pro-British supporters from the burgher population” to key local positions, the facilitation of the postal services, decrease on certain custom duties as well as the initiation of “a travelling circuit court for the outlying districts” were a few examples of such policies.⁴² Bartering, however, did take place mostly in the Frontier lands.

iv. Plunder and initial military actions in the interior

This stage is also different from Meinig’s framework. Despite early reluctance, yet due to the chronic conflicts at the frontier lands between the Xhosa and the Boers, British forces ended up intervening in various clashes ranging from slave insurrections to rebellions.⁴³ Chronologically speaking, below is a list the of the events in which the British forces were deployed to suppress the various dissatisfied groups or push the indigenous population out of the colony.

-1808 Slave uprising

-1811-1813 Fourth Frontier War

-1813 Slagtersnek Rebellion

1814 (Formal annexation of the Cape Colony)

-1818-1819 Fifth Frontier War

The 1808 Slave Uprising:

Slave insurrections were few due to a mix of factors for, as Robert Ross points out,⁴⁴ slaves lacked a common language, religion and culture and they were few in numbers and were dispersed across the country.⁴⁵ Due

---

41 De Villiers, 88-89.

42 Ibid., 81-83.

43 Giliomee et. al., 116-121.

44 Robert Ross, *Cape of Torments: Slavery and Resistance in South Africa*, (London: Routledge and Kegan Paul, 1983).

45 Robert McCormack, review of *Cape of Torments. Slavery and Resistance in South Africa*, by Robert Ross, *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines* 18 (1984): 490.

to these factors and lack of cohesion among them, only two uprisings in two centuries took place, namely in 1808 and 1825.⁴⁶ Robert McCormack further asserts that, while the resistance of the slaves was enduring, “it threatened lone masters, but never the state itself.”⁴⁷ It seems there were not any fear factors compared to the German experience in South West Africa. The British State was not alarmed. The 1808 slave uprising, despite its symbolic significant importance, was crushed decisively in less than two days by the British forces.⁴⁸

The 1813 Slagtersnek Rebellion:

What bothered the British administration more, compared to the said slave uprising, was the fact after the Slagtersnek rebellion, it was challenging to trust the Burghers ([Dutch speaking colonist farmer citizens]).⁴⁹ Burghers were resentful and felt that an indigenous group, namely, Khoekhoen (they were detribalized, serving under British regiments) were treated better by the British administration.⁵⁰ Rebellion was suppressed in less than a month, resulting in the subsequent hanging of five ring leaders on 9 March 1816.⁵¹

Fourth Frontier War (1811-1813) and Fifth Frontier War (1818-1819)

Frontier Wars lasted for decades. According to Giliomee, during this time “instead of concentrating on dislodging the Xhosa and making it impossible for a return, the commandos focused on capturing cattle”⁵² He further reports that:

It was the British military that would try a radical solution: total expulsion by an over-whelming force. To Colonel John Graham, the officer who would conduct the expulsion, the Xhosa were

---

46 McCormack, 490.

47 Ibid., 490.

48 “Louis van Mauritius and the Slave Revolt of 1808,” South African History Online (sahistory.org.za), 28 November 2017, <https://www.sahistory.org.za/article/louis-van-mauritius-and-slave-revolt-1808> (7 April 2024).

49 Giliomee et. al., 113.

50 De Villiers, 98-101 and Giliomee et. al. op. cit., 120-121.

51 De Villiers, 101 and Giliomee et. al., 121.

52 Giliomee et. al., 119.

simply ‘horrid savages. He ordered the pursuit of plundering parties of Xhosa to their settlements where ‘every man K[...]’ who could be found was to be slain. If possible, the chief has to be ‘destroyed.’ All was designed to inspire the Xhosa with ‘a proper degree of terror and respect’ to prevent their return.⁵³

In the last quarter of 1811, a large force of 1.321, consisting of British troops, Khoekhoen soldiers and 450 burgher commandos, was formed, and this force pushed 8.000 Xhosa from their lands in the Zuurveld,⁵⁴ burned the Xhosa’s crops, and destroyed their sustenance farming habitat.⁵⁵

British administrations’ treatment of the Xhosas resembles some of the brutality the German military administration showed in South West Africa (SWA), yet there are significant differences as well. Neither the German administration nor the British colonial apparatus wished to co-habitat with the indigenous population who were engaged in armed conflict. Despite the crushing defeat of such African groups, both colonial administrations wanted to expel their “natives,” respectively. However, when compared to SWA, the Cape Colony had a better labor supply and eventually treated its slaves and some of its indigenous groups better. The German administration in SWA, however, despite its need for labour, seems to have opted for a sustained policy of extermination and transformation of many of its African groups, namely the Herero and the Nama, into slave-labor. Meanwhile, indigenous groups in both South Africa and SWA spent significant energy fighting each other over cattle and yearning for the colonial administration’s favor against each other.⁵⁶

It was not just the projection of extreme might that the British used. British authority took advantage of the rivalry between the African groups which German authority also resorted to in SWA. For the Xhosas, rivalry and the arch enmity between Chief Ngqika and Chief Ndlambe paved the way for British intervention.

---

53 Ibid.

54 According to the Dictionary of South African English (<https://dsae.co.za/entry/zuurveld/e08047>), “The Zuurveld: A name given to the Albany area of the Eastern Cape.” Zuurveld lays in today’s Albany. At the time of the Frontier Wars, it functioned as the buffer zone between the Xhosa lands and the Cape Colony. British authority took measures to populate Zuurveld with British immigrants as part of its war strategy against the Xhosas.

55 Giliomee et. al.,119.

56 Ibid., 116

After fierce fighting at Debe Nek (located in today's Eastern Cape region of Republic of South Africa), resulting in Ngqika's defeat in June 1818, he asked for British military assistance.⁵⁷ For, then, British Governor Somerset, this request could be utilized to stabilize the frontier.⁵⁸ Thus, Lt. Colonel Thomas Brereton was assigned to enter Ndlambe's territory "with a mixed force of regular infantry and mounted volunteers" and the Fifth Frontier War began.⁵⁹

Despite British forces' ability to retrieve thousands of cattle from Chief Ndlambe, he stood his ground.⁶⁰ Furthermore, Ndlambe continued his attacks. Eventually, the attack led by Makhanda Nxele, war-doctor⁶¹ (Chief Ndlambe had patronage over him⁶²), on Grahamstown on 22 April 1819 met with heavy resistance and Nxele's forces ended up retreating, yet 1.000 Xhosa warriors either died or were injured.⁶³ Following the successful defense of Grahamstown, the British counter-offensive began in about two months, resulting in the flight of Ndlambe towards the Kei River and Nxele's surrender on 15 August 1819.⁶⁴ As Ndlambe's fighting capability diminished, the Fifth Frontier War ended.⁶⁵ The following year would be defined by the arrival of new British settlers, as will be shown later. In the next page, a few maps presenting the eastward extension of the colonizers as well as the geographical break down of the 1820 resettlement movement are conveyed. Relevant maps are provided below to display the eastern extension of the colonialist project and the movements of 1820s settlers.

---

57 De Villiers, 95

58 Ibid.

59 Ibid.

60 Ibid., 96.

61 <https://www.sahistory.org.za/people/makhanda-nxele>

62 Gilliomme et. al., 146.

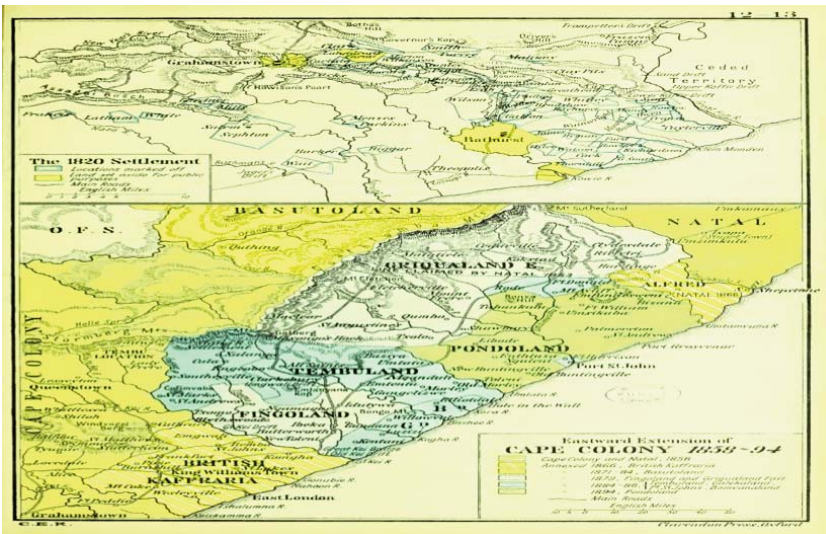
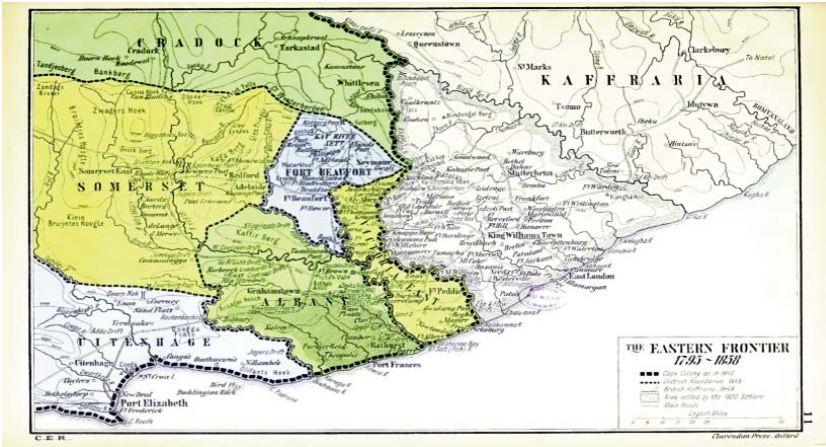
63 De Villiers, 96.

64 Ibid.

65 Ibid.

Colonialism, German Experience and Reflections on History- South Africa as a Case Study

MAP 2&MAP 366

Eastern Frontier 1795-1858 & Eastward Extension of Cape Colony 1858-94

66 Walker, 49 and 51.

v. Securing of outposts

The securing of outposts also differs from the Meinig model. British occupation began in 1795 temporarily and was not formalized until the Congress of Vienna of 1814 which ended the Napoleonic Wars. East of the Cape Colony was the battle ground between the colonists (Dutch and the British) and the Xhosas for about a century. The fighting began long before the British entry into Cape Colony. The British were able to catch up with the fighting at the end of the Third Frontier War. Eventually, the British built more than 22 guard posts in the Eastern Frontier region along with a permanent military and administrative Centre in Grahamstown.⁶⁷ (Grahamstown was founded in 1812 and name after Lieutenant-Colonel John Graham.⁶⁸) The merchants in Grahamstown, benefitting from illegal arms sales and speculative land sales soon became an additional party in the conflicts between white and indigenous farmers in need of “land, labor and cattle” as Giliomee et. al. asserts along with their mouth piece local gazette, “Grahamstown Journal.”⁶⁹

vi. Imperial imposition

According to Giliomee et. al. “for much of the period between 1795 and 1814 governing the Cape was a frustrating affair... There was no clarity about the respective powers of the civilian governor and the chief military officer. Financially, the Cape was in a mess.”⁷⁰

As shown in the previous paragraphs, symbiotic class and race factors had shaped the Cape Colony. By 1808, however, the British imperial control began to reshape the Colony’s future. In 1807 the British Parliament passed the Slave Trade Act and made the slave trade illegal but not the notion of slavery and in 1811 it passed the Slave Trade Felony Act.⁷¹ Slavery was abolished in Britain and the entry of ships carrying slaves were banned in the Colony. Eventually, slavery was abolished in the Colony and Britain decreed a four-year grace period between 1834-

67 De Villiers, 94-95.

68 “Makhanda, South Africa,” Wikipedia, 2017
<https://en.wikipedia.org/wiki/Makhanda,_South_Africa > (7 April 2024)

69 Giliomee et. al., 149.

70 Ibid., 122.

71 The Abolition of Slavery In Britain - Historic UK (historic-uk.com) <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/Abolition-Of-Slavery/>

1838. During that time, soon to be freed slaves would be assigned as apprentices to soon- to- be-former masters.⁷² Eventually, on 1 December 1838, all slaves were emancipated.⁷³ Moreover, the Ordinance 50 of 1828 had also tried to create equal conditions for the people of color in various areas ranging from labor contracts to discriminatory laws and allowed for free people of color to buy and keep land and property ownership.⁷⁴ However, such progress led to the resentment of the white colonialists, especially of Dutch origin. This resentment may have played a significant role in migration of the white population to the South African interior. This population shift not only affected the indigenous peoples, but also sowed the seeds of future conflict between the British authority and the white colonialists. However, contrary to the widespread belief among the white colonialists, emancipation did not result in a long-term decrease in agricultural output. By mid-1840s, production levels had bounced back.⁷⁵

English nationalism and claims of cultural supremacy also contributed to resentment and reactionary nationalism among the white colonialists of mainly Dutch origin.⁷⁶ Changes in the judicial system which made the English the primary language of the courts, led to further resentment.⁷⁷ Dutch colonialists strove to establish their identity and the term “Afrikaner” as a self-definition began to appear in the public sphere and media.⁷⁸ The editor of the main “Afrikaner” newspaper Christoffer Brand criticized the British authority on the grounds that they [British] have taken away Afrikaner land, legislation, slaves and even their mother-tongue.⁷⁹ He further pointed out that despite Afrikaner efforts to integrate with the British society, the British authority insisted on reminding them their Dutch origin.⁸⁰

---

72 Gilliomée et. al.,130.

73 Ibid.

74 Ibid., 126.

75 Ibid., 132.

76 Ibid., 136.

77 Ibid.

78 Ibid., 137.

79 Ibid., 139.

80 Ibid.

vii. Implantation of a first group of non-military immigrants and initiation of a self-sustaining colony

Year 1820 marked the arrival of the first group of non-military immigrants in South Africa. Push and pull factors played roles in this population shift. At the time, British popular opinion was pre-occupied with the surge in urban population and regarded immigration into the colonies as a vital remedy.⁸¹ For the local authority in Cape Colony under Governor Sommerset, incoming British settlers would provide the chance to populate the Zuurveld with an English speaking population and support the frontier line.⁸² Thus, the first British settlers began to move into the said lands (which are known as Albany presently) in 1820, populating Grahamstown, Bathurst, Port Alfred as well as Port Elizabeth, East London and Natal.⁸³

As explained above, British settlers were initially assigned to the frontier zones, to act as a buffer between the Xhosa and the burghers, later on many of the settlers managed to return to the urban areas, to which most of them were more accustomed and applied their trade and craftsmanship skills to their new surroundings.⁸⁴ This type of transaction, in return, culminated in “a new dynamic of colonial expansionism hitherto unknown to the colonial Afrikaners, who sought land for subsistence purposes only.”⁸⁵ These settlers also engaged in bartering with the indigenous population.⁸⁶ Despite lower-than-expected numbers, various settlers remained in frontier lands and contributed to the agricultural progress of the land.⁸⁷

81 Ibid., 123.

82 1820 History - 1820 Settlers South Africa - Correspondence (eggssa.org) <https://www.eggssa.org/1820-settlers/index.php/articles-2/1820-history>

83 <https://www.sahistory.org.za/dated-event/first-1820-british-settlers-arrive-south-africa#:~:text=This%20period%20saw%20one%20of,and%20food%20against%20their%20deposits> and <https://www.eggssa.org/1820-settlers/index.php/articles-2/1820-history>

The arrival of British settlers 200 years ago continues to cast a shadow over South Africa (theconversation.com) <https://theconversation.com/the-arrival-of-british-settlers-200-years-ago-continues-to-cast-a-shadow-over-south-africa-137319>

84 Gilliomee et. al., 122-124.

85 Gilliomee et. al., 124.

86 Ibid.

87 The first 1820 British Settlers arrive in South Africa | South African History Online (sahistory.org.za) <https://www.sahistory.org.za/dated-event/first-1820-british-settlers-arrive-south-africa#:~:text=This%20period%20saw%20one%20of,and%20food%20against%20their%20deposits>

Frontier Wars, however continued. In the 6th Frontier War of 1834-1835, after a hefty loss of lives (almost 600 hundred) among whites and their allies, colonial forces finally pushed the Xhosas eastwards.⁸⁸ Despite initial favours to the white colonists, such as the establishment of the Province of Queen Adelaide by the local authority, Lord Glenelg, the Colonial Secretary in London, reversed the decision and decided that upon display of good behaviour, Xhosas Chiefs could borrow their former lands from the British authority.⁸⁹ Such a decision, however, upset the white frontier farms and prompted their mass migration to the interior of the country, which will be explained in the next section.⁹⁰

viii. Development of a complete colonial ruling apparatus.

It would take mass migrations and armed conflicts, many frontier wars,⁹¹ as well as the South African War of 1898-1902 before the British could finally complete their colonial ruling apparatus. Mass migrations will be unfolded in two categories in the following paragraphs: first movement of the white colonialists will be discussed, and terms like the *trek* and *voortrekker* will be introduced. Subsequently, indigenous population movements and related warfare will be introduced under the heading of the *Mfecane*.

Two types of migrations took place in the Cape Colony between the 1820s and 1830s among the white colonialists.⁹² Subsistence farmers/herders (trekboers) moved in search of better grazing land and, presumably, wealthier members of the white Cape Town colonialists (Voortrekkers) migrated in the face of various political and cultural resentments that the British local authority induced upon them over the years.⁹³ Giliomee et.al. further point out that Voortrekkers mingled with the trekboers and many of them took part in this new exodus (the Great Trek) -towards the regions of Transvaal, Free State and Natal.⁹⁴

Giliomee et. al. summarize the reasons for the Voortrekkers' movement as a result of the "lack of land, labour, and security" as well as lack of

---

88 Gilliomee et. al., 150.

89 Ibid., 152.

90 Ibid., 151-152.

91 War of dispossession website Eastern Cape Wars of Dispossession 1779-1878, loc. cit..

92 Gilliomee et. al., 154.

93 Ibid., 154-162.

94 Ibid., 159.

political representation, Lack of political representation also gave rise to a profound sense of marginalisation.”⁹⁵ Visagie also asserts that “in most cases it was a combination of grievances which made the Voortrekkers decide to leave.”⁹⁶ He further lists the reasons behind the movement under the groupings of economic factors (lack of land, material losses due to the Frontier Wars, abolition of slavery and changes in labour legislations such as the afore-mentioned Ordinance 50, security issues related to vagrant indigenous peoples) and social factors (erosion of the white peoples’ supremacy in the aftermath of the abolition of slavery and changes in labour legislations, as mentioned above, the arrogant behaviour of British army members towards the Afrikaners, as well as new legislation that envisaged military draft from the Afrikaner population, lack of or limited government services in the eastern frontier zones as well as rest of the colony.⁹⁷

As Giliomee et.al. indicate, “in the first wave of the emigration of the Voortrekkers, which ended in 1840, some 6.000 people trekked... (10% colony’s whites). By 1845, some 2.300 families...-accompanied by an estimated 5.000 servants- had left the colony.”⁹⁸ Visagie further asserts that by 1845, it was “...more than 2500 heads of white families [that] took part in the emigration of the Afrikaners from the Cape Colony to the northern and north-eastern parts of South Africa” and he raises the number of participants in the Great Trek at a higher level of 17.000, “... about one fifth of the white population and one third of the Afrikaners in the Cape Colony.”⁹⁹ With the inclusion of an estimated number of African employees of the Afrikaners (presumably ex-slaves), it is estimated that participants in the said exodus reached “at least 23.000.”¹⁰⁰ A map (MAP 4) regarding the Voortrekker routes will be shared in the next page for informative purposes

The nationalistic character of the Voortrekker movement was also discussed in the academic literature. Some historians asserted the movement’s nationalistic character. They asserted that British nationalistic and culturally imposing authority led to the various

95 Ibid., 155.

96 Jan Visagie, “The emigration of the Voortrekkers into the interior,” in A History of South Africa from the Distant Past to the Present Day ed. Fransjohan Pretorius ed, A History of South Africa from Distant Past to the Present Day, (Pretoria: Protea Book House, 2022), 125.

97 Ibid., 126-135.

98 Gilliomee et. al., 159.

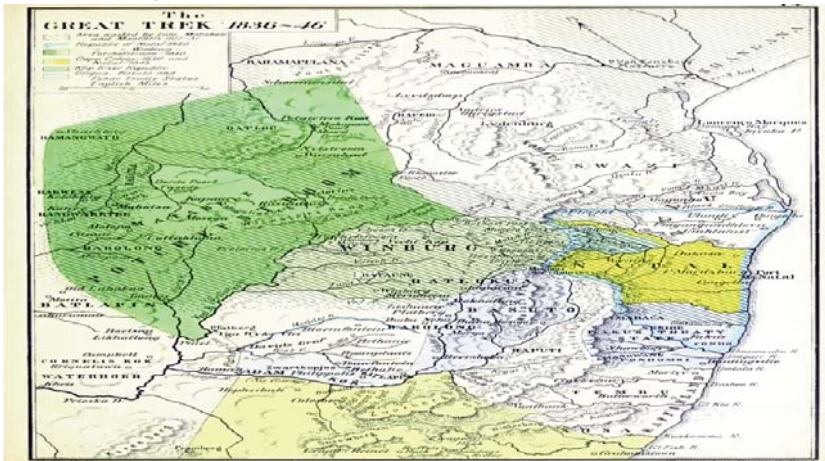
99 Visagie, 125.

100 Ibid.

Colonialism, German Experience and Reflections on History- South Africa as a Case Study

resentments of the white colonialists.¹⁰¹ Others claimed that the need for new land and labour induced the movement and, thus, argued that it was a materialistic drive, rather than a nationalistic urge.¹⁰² Visagie, on the other hand, asserts that despite the latent national feeling and a desire for freedom among Voortrekkers, “[...] nationalism was in fact a result of the Trek rather than one of its causes”.¹⁰³ The truth, perhaps, lies in between the two positions.

There were naturally opponents to the above-mentioned mass migration. The Dutch reformed church was not pleased and did not assign clergymen to the Voortrekkers.¹⁰⁴ Many among the Cape Colony’s urbanites were content with their lives, professions, and the way they were treated by the British authority. More among the members of the Cape Colony’s rural community perceived that they were enduring the most of alienation and eventually decided to become Voortrekkers. Voortrekkers, however, were determined to announce that they were not simply lawless wanderers. One of the leaders of the movement Pieter Retief in a manifesto shared their intentions and how the Voortrekkers were compelled to migrate in local newspaper (Grahamstown Journal) on 2 February 1837.¹⁰⁵

MAP 4 The Great Trek¹⁰⁶

101 Gilliomee et. al., 158.

102 Ibid.

103 Visagie, 135.

104 Gilliomee et. al., 159.

105 Ibid., 162.

106 Walker, 53.

The lands Voortrekkers eventually moved to were not empty spaces and friction with the local population was inevitable. In various locations, they met Indigenous peoples, such as the Zulus and the Ndebeles. Land ownership had different meanings for the Zulus and Voortrekkers. For the Zulus, the land belonged to the community and the Zulu Chief could only distribute lands to the individuals during his tenure.¹⁰⁷ For the Voortrekkers, however, any land agreement meant an ownership modality with no strings attached and it was possible to transfer the land to the next generations. Retief's lack of tactfulness in land negotiations triggered the then Zulu King's fears of elimination by the Voortrekkers and their advanced weapons.¹⁰⁸ These elements, combined with a degree of superstition (King Dingane viewed Retief as a wizard¹⁰⁹), culminated in the massacring of Retief and his men on 6 February 1838.¹¹⁰ Another massacre followed on 17 February 1838.¹¹¹ Nevertheless, a land grant document signed between Retief and King Dingane was recovered from the remains of the former.¹¹²

1838 initially turned out to be a difficult year for the Voortrekkers. Three of their leaders, including Retief as explained above, died and another one decided to opt for a less dangerous location and stopped looking for potentially beneficial areas.¹¹³ Towards the end of the year, however, Voortrekkers under Andries Pretorius' command were able to win a battle against the Zulus at the Battle of Blood River on 16 December 1838.¹¹⁴ However, it would take another nine years before he could establish a governing body north of Vaal River.¹¹⁵

In the aftermath of the developments in 1838, Voortrekkers began to establish their independent authorities. As Visage describes; "after talks

---

107 Visagie, 145.

108 Giliomee et. al., 163-170.

109 Jan Visagie indicates that Voortrekker's easy victory over indigenous peoples, Voortrekkers' horsemanship and marksmanship ability and their smart ways to overcome indigenous groups induced Dingane to view Retief as a wizard. Retief had beaten chief Sekonyela whom Dingane considered a wizard. Accordingly, in line with the Zulu traditional, any one beating a wizard, must be an even more powerful wizard narrates, Visagie.

110 Visagie, 142-144.

111 Ibid., 144.

112 Ibid., 147 According to Visagie, in the aftermath of the Blood River Battle, Pretorius and his forces found the remains of Retief and his men 60 km south-east of the battle field including the leather bag of Retief which contained the said Retief-Dingane grant document.

113 Ibid., 146.

114 Ibid., 146.

115 Giliomee et. al., 209.

in 1839 and 1840, the Voortrekkers were eventually united into one republic on 2 February 1841.”¹¹⁶ However, due to the beginning of the British annexation (British authority was worried that this Republic’s aggression towards indigenous communities might have triggered animosity among the indigenous population in the Eastern Frontier) as early as May 1842, the newly founded Republic of Natalia of 2 February 1841 turned out to be very short-lived and ceased to exist by becoming a British Crown Colony as of 9 August 1843.¹¹⁷ Yet, as Visage asserts, despite its short life, the establishment of the Republic of Natalia, “... was a learning exercise in democracy and a process in which their national realisation developed further.”¹¹⁸

Land assignments in Natal continued under the British authority. Governor Sir Harry Smith, who assumed this position in 1847, distributed two million acres to 360 white speculators.¹¹⁹ In 1859, the Natal Land and Colonisation Company was established and it held rights to 250.000 acres of land and land rights began to be exchanged in London Stock Exchange.¹²⁰ According to Giliomee, “thus was Natal colonised on paper before it was colonised on the ground.”¹²¹ During the 1847-1851 period, 5.000 settlers arrived in Natal from England and Ireland.¹²²

Meanwhile another mass migration and armed conflict took place among the Indigenous people in South Africa, known as the *Mfecane*. (Zulu language) mainly between the 1810s and the 1840s. According to Giliomee et. al., “for most African societies in South Africa, the hallmarks of the nineteenth century were difficulty, dislocation, reorganization and finally subjugation.”¹²³ The history of SWA in Chapter 4 also is in line with such an assertion. The historiography of the *Mfecane* varies according to the period pieces. Whereas pre-1970s studies point out to the Zulu Kingdom’s expansion as the main reason behind the death of large numbers of indigenous peoples and dislocation;

---

116 Visage, 148.

117 Visage, 149 and Giliomee et. al., 203.

118 Visage, 149.

119 Giliomee et. al., 203.

120 Ibid.

121 Ibid.

122 Ibid., 204-205.

123 Ibid., 174.

post-1990s works include modifications to this theory.¹²⁴ Giliomee et. al. point out that “ it is now accepted that the Zulu were by no means the only ones responsible for the warfare that spread through the southeast African coastal and the inland regions.”¹²⁵ Moreover, thanks to the studies of anthropologists, it was proved that indigenous African peoples had begun to inhabit the interior lands of South Africa long before, (roughly around 350 AD-600 AD) the Voortrekkers set foot on the land.¹²⁶

By the late 1840s, under Andries Pretorius, a proto state began to emerge. In 1849, a people’s assembly (Volksraad) was formed under his leadership “for the entire Transvaal region” and he was, thus, given a mandate to negotiate with the British colonial authority.¹²⁷ At the time, the British colonial authority was in a position to outsource the settlement of border disputes with the indigenous peoples of the region, their (indigenous population) subjugation “into a labour force” and establishment of “commercial relations with the British colonies”¹²⁸ Consequently, the British authority allowed this entity to govern itself in due course. Thus, the Sand River Convention of 17 January 1852 led to the creation of the *Zuid-Afrikanansche Republiek (ZAR)*,¹²⁹ the South-African Republic. Eventually, the Bloemfontein Convention of 23 February 1854 further led to the creation Orange Free State (OFS). As Giliomee et.al. explain, 35.000 people, excluding Indigenous population, were then present in the ZAR and OFS, between the Vaal and the Orange Rivers.¹³⁰

The discovery of mineral wealth, namely diamonds¹³¹, cursed the newly founded local Republics as well as the fate of Indigenous peoples. Until such a discovery, financially problematic and land-locked local Republics did not concern the British authority.¹³² As Giliomee et.al. indicate, “imperial intervention in the diamond fields marked a decisive

124 Ibid., 174.

125 Ibid., 174-5.

126 Ibid., 178.

127 Ibid., 209.

128 Ibid., 209.

129 Ibid., 211.

130 Ibid., 210.

131 As early as 1867, diamond was discovered in Orange River, later on thousands of people looked for diamonds by the Vaal River and subsequently in De Beers brothers’ farms. This farm land eventually constituted the basis of the extensive diamond mines in Orange Free State, (Kimberly) in 1871.

132 Giliomee, 210.

shift in the balance of power between British colonies, trekker republics and independent African kingdoms”¹³³ The discovery of diamonds in 1867 not only led to a rush of an unprecedented number of people, regardless of race, ranging from the white miners to indigenous peoples of various lands, into Kimberly but also enticed or induced (depending on the historical interpretation) British intervention. According Giliomee et.al., “it also raised levels of direct military conflict to an unprecedented level, caused the destruction of independent African states and set the Boers and the British on a collision course.”¹³⁴ The diamond discoveries led to an uncontrollable population movement which British authority found risky.¹³⁵ Moreover, the ZAR and the Portuguese authority in Mozambique were perceived as threats to the British economic potential in the region.¹³⁶

Moreover, the British colonial authority regarded “independent Afrikaner republics and independent African kingdoms as political anachronisms retarding economic development.¹³⁷ For instance, the Zulus were training their children as warriors rather than a labour force as the British authority and the ZAR were adopting legislation or unilateral measures to limit movement of labour and were grabbing land, which triggered armed clashes with the indigenous peoples, such as the Pedi Kingdom.¹³⁸ As witnessed in SWA at the hands of the German colonial forces against the indigenous peoples of the Herero and the Nama, the fate of various indigenous peoples in South Africa was determined in this case by the British colonial authority. In the last 30 years of the 19th century, for instance, the Zulu Kingdom and the Pedi Kingdom, as well as the Hlubi and Venda Chiefdoms, were destroyed.¹³⁹ The indigenous people were induced, for instance, by a “hut tax” to become labourers for the emerging new economic landscape.¹⁴⁰ Consequently, British “native ordinances” (for instance Zulu Kingdom was divided into 13 districts under puppet local chiefs. The British authority on the other hand began to divide the Zulus and rule the them

---

133 Ibid., 172.

134 Ibid., 172-173.

135 Ibid., 229.

136 Ibid., 229.

137 Ibid., 230.

138 Ibid., 230.

139 Ibid., 231-258.

140 Ibid., 238, British colonial authority demanded tax for every hut Zulus had, regardless of habitation and thus taxed every wife a Zulu man may have.

indirectly, furthermore a hut tax was imposed as explained below)¹⁴¹ were being solidified, enabling the breaking of the old socio-economic conditions and paving the way for the indigenous peoples to work in the diamond and soon to be discovered gold mines.¹⁴² Such a subjugation policy eventually comprised of banning or registration of guns, extermination of cattle, taxation, restrictions on freedom of movement and habitat, including ‘native reserves’. This trajectory, despite slight differences in sectors, is quite similar to the German colonial experience in SWA narrated in Chapter 4. The above-mentioned destruction by the British colonial authority, however, also received varying degrees of unintentional facilitation of the Boers.¹⁴³ For instance, after the London Convention of 1884 (peace treaty between the Great Britain and the ZAR following the military success of the ZAR forces. The treaty allowed limited but a strong self-rule for the ZAR and a nominal authority to the Great Britain over the ZAR), the ZAR was given authority to implement the “native policy.”¹⁴⁴

At the outset, in 1874 the new British Colonial Secretary Lord Camarvon tried to create a confederation among the Cape Colony, the ZAR and OFS following his previous success in the creation of the confederation between the French and English districts in Canada in 1867.¹⁴⁵ He hoped such an endeavour would overcome the political and economic anachronisms described in the previous paragraph. His offer was declined by the ZAR, however the unwillingness of the white settlers did not stop him from scheming (based upon a false report on indigenous people’s impending attack on the white settlers) annexation of the ZAR in April 1877.¹⁴⁶ Meanwhile, the diamond fields had already been annexed by Governor Sir Henry Barkly in October 1871.¹⁴⁷ The ZAR was politically divided and its finances were not even allow it to pay the salaries of its civil servants: under such circumstances the ZAR could not resist the annexation by the British at the time.¹⁴⁸ It would take three years for the local white population to favour regaining its

---

141 Ibid., 232.

142 Ibid., 232-236.

143 Ibid., 236-238. For their support during Zulu internal rivalry, Transvaal Boers were promised vast tracks of land. Pedi-Boer clashes assisted, in terms of providing context for the British annexation of the ZAR.

144 Ibid., 245.

145 Ibid., 230.

146 Ibid.

147 Ibid., 222.

148 Ibid., 278.

independence. Following the rejection of their initial pleas from the British Crown to regain independence,¹⁴⁹ a declaration of independence was announced on 11 December 1880 and former ZAR's proto nation finally took up arms in the late 1880 and early 1881.¹⁵⁰

Despite its limited duration, a mere 10 weeks, and participation of a limited number of troops from both sides, the clashes came to be named the First Boer War/First War of Independence.¹⁵¹ With the first shots fired on 16 December 1880 in Potchefstroom, the war began and the British forces could not suppress the ZAR forces.¹⁵² The ZAR began to inflict decisive assaults and victories upon the British forces starting from 20 December 1880 in Bronkhorstspuit (east of Pretoria) and continuing on with the Battle of Laingsneck on 28 January 1881, as well as the Battle of Schuinshoogte on 8 February 1881 and, finally, Victory of Majaba of 27 February 1881.¹⁵³ Following an armistice on 6 March 1881, an initial peace treaty was signed on 23 March and later that year, the Pretoria Convention, as a final document, was then signed on 3 August 1881 and eventually ratified by the ZAR Parliament on 25 October 1881. The final arrangement was that in exchange for recognizing the nominal authority of the British Empire, ZAR was granted self-rule except in the areas of foreign affairs and the issues related to the indigenous people.¹⁵⁴ The arrangement had seemed to stop the hostilities and achieved peace. The British Government under William Edward Gladstone had avoided a costly war, and the Empire was able to save face by keeping a nominal authority over the ZAR; the ZAR, on the other hand, was still self-governing and continued its endeavours to gain full independence. However, as Pakenham indicates, "the Queen was pleased. The Tories were suspicious. But there was nothing that either could do for the moment to stop Gladstone making a humiliating peace ('peace under defeat') under with the Boer rebels."¹⁵⁵ Soon enough; full independence and self-government with limited authority on foreign relations were to be reached by the signing of the London Convention on 27 February 1884.¹⁵⁶

---

149 Jackie Grobler, *State Formation and Strife: 1850-1900* in Giliomee et. al., 176.

150 Giliomee et. al., 278.

151 Grobler, 176.

152 Ibid., 177.

153 Ibid., 177-178.

154 Giliomee et. al., 279.

155 Thomas Pakenham, *The Scramble For Africa*, (London: Abacus, 1991), 101.

156 Giliomee et. al., 278.

However, once again, the discovery of other mineral sources sealed the fate of the country. Gold was discovered in a nearby (almost 50 kilometres away) location of the ZAR capital Pretoria in 1886, namely, the Witwatersrand. On one hand, the new economy created enhanced the ZAR finances tremendously. Once a bankrupt proto State, ZAR was finally becoming a wealthy entity that could build up military arsenal (7 mm Mauser rifles, 155 mm Creusot guns (Long Toms), automatic machine guns (pom-poms)¹⁵⁷ and impressive government buildings.¹⁵⁸ On the other hand, the influx of foreigners (Uitlanders, mostly English speakers) destined to benefit from the gold mining one way or another began to shift the demography of the ZAR and created a political headache for the ZAR President Paul Kruger.¹⁵⁹ Meanwhile, the British Empire had been showing great interest in the wealth opportunities due to the discovery of the gold fields in Witwatersrand, which made the ZAR side even more suspicious.

President Kruger regarded Uitlanders “as money-grabbing materialists” as Grobler described and denied them political rights such as voting.¹⁶⁰ By 1894, the Uitlander population reached 75.000 and alarmed President Kruger.¹⁶¹ Kruger thought, once Uitlanders were given the right to vote, they would overthrow the government and hand the ZAR to the British Empire.¹⁶²

A decade later, Cecil Rhodes, Prime Minister of the Cape Colony, who was also one of the richest man in the country, thanks to his mines in Witwatersrand, tried to overthrow the ZAR Government.¹⁶³ Rhodes was a staunch believer in a British take-over of the gold fields in the Witwatersrand, however, President Kruger and his government would not give up easily and voluntarily, on this newly acquired path of wealth and perhaps the trail towards a totally sovereign nation.¹⁶⁴ Rhodes, on the other hand, along with tacit support from British Secretary of State for the Colonies, Joseph Chamberlain, was adamant regarding his desire to replace Kruger even by force and place the gold fields under the British

---

157 Grobler, 186.

158 Ibid.,184-185.

159 Ibid.,185.

160 Ibid.

161 Ibid.

162 Ibid.

163 Ibid.

164 Ibid.

rule.¹⁶⁵ He hoped that, in the event of a coup d'état, Uitlanders would join the revolt.¹⁶⁶ However, the coup attempt organized by a close friend of Rhodes, namely Leander Starr Jameson, failed.¹⁶⁷ The attempt was later coined as the Jameson Raid, after its organiser. Jameson's premature raid on 29 December 1895 with his 500-600 men-strong force was checked and Jameson and his men surrendered on 2 January 1896.¹⁶⁸

The fate of the Jameson Raid had also humiliated the British Empire.¹⁶⁹ German Kaiser Wilhelm II sent a congratulatory message to the ZAR President Kruger, which made Queen Elizabeth furious.¹⁷⁰ How could his grandson, the German Kaiser interfere with British lands under her suzerainty, asked the Queen to her Prime Minister, Lord Salisbury.¹⁷¹ Lord Salisbury explained the German interference as an act of overt support by the German Reich and a deliberate act to induce the British Empire to join the Triple Alliance (forged by the German Reich with Austria and Italy against the Russia Empire) against Russia at the time.¹⁷² Such an act could have harmed the 'perfect isolation', the foreign policy towards maintenance of European balance of power (meaning no one nation becomes too strong in the continental Europe and that Britain could play continental states to sustain such a status quo) that has been in practice for such a long time Salisbury had thought.¹⁷³

In the aftermath of the Jameson Raid, almost a year and half later, a new Governor of the Cape Colony and the High Commissioner for Southern Africa was appointed by the British, namely, Sir Alfred Milner.¹⁷⁴ Milner, assumed his duties in May 1907 and began utilizing the Uitlander issue. Consequently, Milner escalated the said issue to further pressure the ZAR and, as Grobler indicated, "made it his mission to end ZAR's independence."¹⁷⁵

---

165 Ibid.

166 Tinus Le Roux, *The Boer War in Colour Vol. 1: Conventional War, 1899-1900*, (Johannesburg: Jonathan Ball Publishers, 2022), 13.

167 Grobler, 185.

168 Grobler, 186 and Le Roux, 25.

169 Grobler, 186.

170 Thomas Pakenham, *The Scramble for Africa*, (London: Abacus, 1991), 504.

171 Ibid., 504-505.

172 Ibid., 505.

173 Ibid., 504-505.

174 Grobler, 186-7.

175 Ibid., 186.

In 1897 the ZAR and OFS forged an alliance. The OFS' population mostly consisted of wealthy farmers, and it had been administered financially more prudently and differed from the ZAR in many aspects. However, it seemed at the time that British intervention was imminent. President Kruger, as described by Pretorius, "... was fully aware of Millner's plans [and ...] for this reason, he signed an offensive and defensive agreement with President M.T. Steyn of Orange Free State in 1897..."¹⁷⁶ Consequently, the ZAR and the OFS "would support each other if the survival of either states was under threat", points out Pretorius.¹⁷⁷ Meanwhile as touched upon above, the ZAR began to arm itself with weapons from Germany and France.¹⁷⁸ President Kruger further started the construction of forts in Pretoria and Johannesburg in defence against an impending British assault.¹⁷⁹

Against the backdrop of the Jameson Raid, demographic changes due to the Uitlanders as well as the British overt interest in the region which was also displayed by troop build-up in the region drew British Empire and the ZAR and the OFS closer to war day by day. Kruger, however, tried to negotiate with Milner on 11 May 1899.¹⁸⁰ Despite Kruger's willingness to comply with some of the Milner's demands, Milner was adamant to secure Uitlanders voting rights (after five years of residence).¹⁸¹ Milner, ultimately, believed that Uitlanders were destined to overthrow the ZAR Government this time by elections.¹⁸² Kruger, at some point during the negotiations, is known to have said "You don't want the franchise [voting rights for the Uitlanders]; you want my country."¹⁸³

Compliances the ZAR side provided during the negotiations were not sufficient enough for Milner; consequently, the transfer of more imperial troops to South Africa begun.¹⁸⁴ In 1899, the British Empire was finally given an ultimatum to stay away from the ZAR. Rejection by the British ignited the South African War (Second Boer War). The war lasted for three years.

---

176 Pretorius, 186.

177 Ibid.

178 Ibid.

179 Ibid.

180 Ibid., 187.

181 Ibid., 187.

182 Ibid.

183 Ibid.

184 Ibid.

Despite the legend, when David meets Goliath, historically it is usually the underdog who loses the war. The South African War was not so different either. The British Empire eventually amassed a military force 10 times larger than the combined forces of the ZAR, OFS and a few thousand international volunteers. By the end of the war, it was estimated that one fifth of the Boer elements had also defected to the British side.¹⁸⁵ Boer military strategy depended on attacking the British garrisons first and capturing vital locations, railways and then maintaining a defensive war until the end with the anticipation of a decisive victory or the intervention of other European powers.¹⁸⁶

In the first phase of the war up to 1900, this strategy was successful. The state of the art weapons that have been acquired from the French and Germans for a few years such as 7 mm Mauser rifles, 155 mm Creusot guns (Long Toms), automatic machine guns (pom-poms were helpful. However, eventually, the British had a come-back and proved their military superiority.¹⁸⁷ British forces entered Johannesburg and Pretoria on 31 May 1900 and 5 June 1900 respectively and. The fall of the ZAR capital Pretoria induced the British side to assume war was about to be finalized, however, they were mistaken. Boer forces resorted heavily to guerilla tactics.¹⁸⁸ They knew the land, they were excellent horse-riders and marksmen and armed with machine guns and explosives, they proved to be formidable against the might British army. Furthermore, Boer lives depended on hitting the British and running. The Boer side, much like the Namas a few years later in SWA, was able to main its guerilla force until the end of the war and pose a threat to the regular army units.

As the Boer army,¹⁸⁹ consisting of mounted citizen soldiers, known as commandos, were able put up a resilient fight against the British forces,

---

185 Giliomee et. al., 307.

186 Giliomee et. al., 301-302 and Le Roux, 14-19.

187 Le Roux, 16-18.

188 Ibid.,18-19.

189 A force of more 50.000 consisting of 20.000 men for OFS and 30.000 from ZUR along with 100 Northern European Boer sympathiser is mentioned in BeverlyRoos-Muller, *Bullet in the Heart: Four Brothers ride to war 1899-1902*, (Johannesburg-Cape Town: Jonathan Ball Publishers, 2023), 8 and 231. Furthermore, Pakenham presents a higher number of Boers culminating in 87.365 in which 2.120 foreign volunteers and 13.300 Afrikaners from the Cape and Natal are included. Over 7.000 Boers presumably died in fighting. Another 7.000 to 12.000 + indigenous supporters of the Boers perished as well. Number of indigenous casualties among the British are unknown. Several million animals (cattle, horses and sheep) are believed to perish as well. Refer Thomas Pakenham, *The Illustrated Boer War: Abridged Edition* (Johannesburg: Jonathan Ball Publishers, 2014), 287.

the colonial administration adopted an infamous way of burning the Boer farms, destroying their earthly belongings, and interning them in the so-called camps. As Grobler indicates, “by September 1900, Field Marshall Lord Roberts issued proclamations as British Commander-in-chief stating that inhabitants of the Republics were henceforth British citizens.”¹⁹⁰ He further asked the Boers to lay down arms and if his request to be denied, he threatened to destruct their and slaughter livestock.¹⁹¹ ZAR and OFS were determined to stand by their cause and declined the British demand which consequently gave excuse for the British military administration under Lord Roberts and his Chief of Staff, Baron Kitchener (later he would become his successor as well after November 1900) at a more strict format to carry out its “scorched earth policy.”¹⁹²

Despite the earlier British stipulations that the civilian population would not be impacted, events unfolded differently. After the above-mentioned British proclamations by Field Marshall Lord Roberts, the families whose men refused to lay down arms were subjected to deportation in cattle trucks, however, their destination would be to join their men.¹⁹³ Following decisive victories and the occupation of the strategic Boer cities, a hand-over of military command took place. Roberts left for London for good and Kitchener became the new head of the military campaign in November 1900. Newly promoted General Kitchener would even take more forceful measures on the ground.¹⁹⁴ For Kitchener burning of the farms and tormenting Boer families at their farms or their forced relocation to concentration camps were seen as other war instruments to break the fighting will of the Boer armies, shorten the war and decrease related expenses.¹⁹⁵ The camps were initially called protection camps for those men and their families who laid their arms and stopped fighting;¹⁹⁶ however, the British local administration made sure that this would not be the case. General Kitchener and his predecessor Lord Roberts considered these camps as an instrument to torment the indigenous population so that the fighting will of the Boer army would be broken.

---

190 Gobler, 218.

191 Ibid.

192 Ibid.

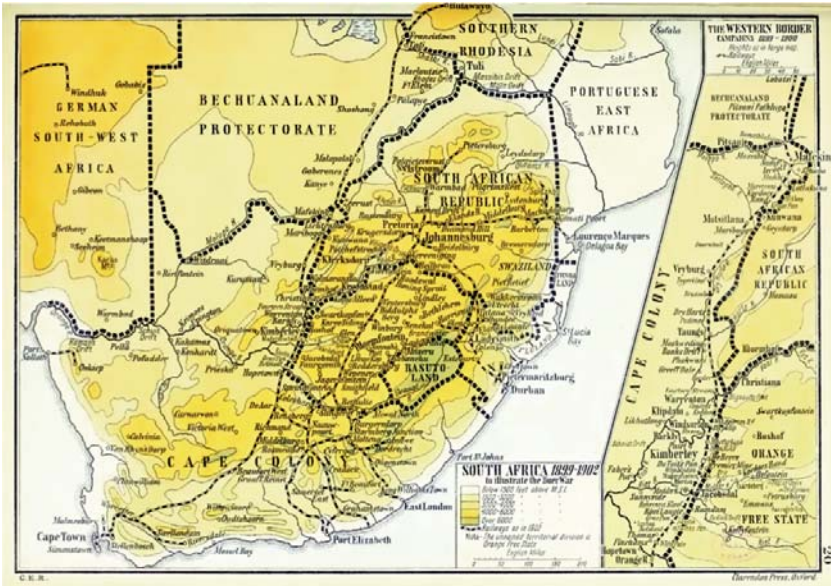
193 Thomas, Pakenham The Illustrated Boer War: Abridged Edition, (Johannesburg: Jonathan Ball Publishers, 2014), 229.

194 Pakenham, 229.

195 Ibid., 250.

196 Beverly Roos-Muller, Bullet in the Heart: Four Brothers ride to war 1899-1902, (Johannesburg-Cape Town: Jonathan Ball Publishers, 2023), 102.

Colonialism, German Experience and Reflections on History- South Africa as a Case Study

MAP 5 1899-1902¹⁹⁷

However, some Boer civilians escaped, and British army could not force them off to the concentration camps. The conditions of these camps will be narrated in the following pages. However, the conditions for the fleeing civilians were not easier either. As Grobler indicates, “some Boer women avoided being sent to the concentration camps by hiding in caves and mountains”¹⁹⁸ A cave in today’s Meiringskloof Nature Reserve had offered natural shelter to the desperate Boer women as well as caves in the Barnardskoppe, Mpumalanga. At the end of the war, it was estimated that 10.000 women and children were hiding in the open terrain (veld), the casualties in the terrain, however, never made it to the war casualty list.¹⁹⁹ Others, such as General De La Rey’s family, escaped from one location to other in the western regions of Transvaal for more than a year and half.²⁰⁰ During such dangerous travels, women ran into fighting areas as well. At least one such incident has been recorded. In this incident, a fleeing Boer woman, Miss Anna Susanna Sonnekus, died due

¹⁹⁷ Walker, 63.

¹⁹⁸ Jackie Grobler, *Anglo-Boer War (South African War) 1899-1902: Historical Guide to Memorials and Sites in South Africa*, (Pinetown, KwaZulu-Natal: Pinetown Printers, 2018), 24.

¹⁹⁹ Roos-Muller, 13

²⁰⁰ Gobler, 240.

to the enemy fire²⁰¹ Her memory is eternally cherished with a memorial in old town cemetery in Amalia, Northwest.²⁰²

Roos-Muller narrates below the story of such a fleeing woman along with her two children and sister from OFS:

For a while after her husband rode to war, Nelie stayed on their farm in the Ladybrand district, with no security... She, and many of the eastern Free State women moved around a great deal during the war to avoid the kakies²⁰³ [British forces] ...

But far worse than losing her possessions was the fear that she and her children would be captured and forcibly taken to the dreaded camps... To be ordered out of your own home and to see it destroyed in front of your eyes is one thing; to be hauled off with your children to imprisonment under the heavy hand of a foreign enemy, without access to loved ones, proper food, or sanitation, was entirely another.²⁰⁴

Later, Roos-Muller allows the diary of the hapless woman, Nelie to speak for itself:

After the English took all our livestock, I had to work out how to manage, as long as we didn't end up in the camps. We were hounded from one place to another...

Then we were on the run again and there were many days when we did not eat, and just cried...²⁰⁵

Eventually, after finding shelter under the protection of local chiefs in Basutoland, Nelie and her immediate family were able to survive the war; however, some of her younger relatives (age 5 and 10) perished at the infamous Bethulie Concentration camp in 1901.²⁰⁶

---

201 Ibid.

202 Ibid.

203 In the previous Anglo-Boer War, the official uniform colours of the British forces made easier targets for the able Boer marksmen. Having received a dreadful lesson, British forces adopted more neutral coloured uniform in khaki which inspired the Boers to call with the same name/ Refer to Gobler, 11

204 Roos-Muller, 102-103.

205 Ibid., 104.

206 Ibid., 104.

There was also various prisoner of war (POW) camps for Boer soldiers in South Africa. These POW would eventually be sent to destinations such as India and Ceylon (today's Sri Lanka. News of their family members being captured and their eventual detainment in the concentration camps had various effect on POWs: Some doubled their efforts for the production of craftwork, which would be sold in the Netherlands to raise funds for the civilians in the concentration camps, others however displayed their anger overtly.²⁰⁷ When the surviving POWs eventually returned home; however, they were shocked at the scene of burnt down farm-houses decimated fields and more importantly at no sight of their families. The poet Jan FE Celiers described that traumatic feeling in Afrikaans superbly and the English translation of the last stanzas are conveyed below:

An exile came home from over the sea.

A grave in the grass, a tear breaking free.

That is all!²⁰⁸

As Grobler summarizes, “by 1901, about 120.000 Boers, mostly women and children had been taken to concentration camps. By the end of the war, a total of 50 concentration camps for whites had been established.”²⁰⁹ The concentration camps had dire conditions. The European press had labelled the camps as “death camps.”²¹⁰ Roos-Muller points out that the conditions were “especially so [appalling] for the families of the Boers who continued to fight. No meat, and only half-rations, were given to families in concentration camps if their men, were still commando.”²¹¹ Concentration camps housing the black civilians had even more difficult conditions; rations were less and medical assistance was minimal.²¹² There were, at least, 64 (or 65) black civilian camps with a population of more than 110.000 (According to the source the number fluctuates between 115.000 and 140.514).²¹³ The death rate

---

207 Ibid., 169-170.

208 Ibid., 217.

209 Grobler, 221.

210 Ibid.

211 Roos-Muller, 103

212 Ibid.

213 Roos-Muller, 103, Grobler, 217 and <http://dac.gov.za/content/women-and-children-who-perished-concentration-camps-south-african-war-honoured>

in these camps were higher than the Boer camps; “380 per thousand” and in the OFS regions “436 per thousand” death rates were recorded.²¹⁴ According to the Department of Arts and Culture, figures as of 2014, “approximately 24.000 of the 140.000 Black women and children” perished in these infamous camps,²¹⁵ 27.000 white civilians were recorded dead in the British records.²¹⁶

The women in the concentration camps were resolute to support the Boer independence cause despite all perils. As Roos-Muller claims, “one defiant woman announced: I can get another husband, but not another Free State.”²¹⁷ However, the death rate among the infants was extremely high and premature death of the children had devastating effects on the surviving parents. Roos-Muller explains that “The vast of majority of the fatalities in the camps were the very young-at least 20.000 Boer children perished in them. To be captured [as a] Boer infant was an effect a death sentence- very few under the age of a year survived.”²¹⁸ According to a secret letter prepared by the “Chief of Special Services of the South African Republic in the Veld”, addressed to “the State President”, the conditions that the Boer women were in was described as “...pitiful and wretched...”. The addressee was being informed of the “numerous deaths” as well as the sad news on ... farms, houses, and veld [being] torched and demolished.²¹⁹ However, the letter continued and pointed to the will to resist the British authority; “even though our numbers have dwindled, we are still fighting gallantly for our cause and costing England [Britain] lives for their unjust and unholy cause.”²²⁰

When it comes finding data regarding concentration camps, this study has certain advantages and disadvantages. There were sufficient and available data such as official declarations indicating the intent to exterminate the indigenous population in Southwest Africa under German colonial regime, as well as diaries and photos of the German troops depicting the cruelty inflicted upon the Hereros and the Namas by

214 Roos-Muller, 103.

215 <http://dac.gov.za/content/women-and-children-who-perished-concentration-camps-south-african-war-honoured>

216 Grobler, 221. Pakenham asserts that there is not an official number for the dead, but rather an estimate that fluctuates between 18.000-28.000.

217 Roos-Muller, 170.

218 Ibid., 103.

219 Johanna Brandt, *The War Diary of Johanna Brandt*, ed.by Jackie Grobler, (Pretoria: Protea Book House, 2007), 347.

220 Brandt, 347.

these troops. However, the loss of the military archival materials (which had been sent to Berlin from Windhoek) after loss of the colony during WWII presents a challenge for any study. In the next chapter, Italian colonial experience in Libya would be discussed, however this is the most challenging part for the students of history for two reasons: It seems Italy tried to hide the account of its genocidal activities in Libya and any attempts to collect samples of oral history from the indigenous population were met with suspicion and if not fear of from the Libyan autocrat Muammar al-Qaddafi regime until his demise in 2011. In terms of data, South African chapter was luckier. There was ample evidence such as, data of the concentration camps, diaries of both camp survivors and the POWs and photographs of all sorts depicting the war and the concentration camp life. In the following paragraphs, excerpts from diaries of South Africans would be provided.

The War Diary of Johanna Brandt provides great insight to the perils of living and for that matter dying in Irene Concentration Camp near Pretoria.²²¹ British occupation in Pretoria began on 5 June 1900; British forces occupied Klapperkop and Schanskop forts and the railway stations and raised their flag at the seat of ZAR Government in Church Street.²²² Six months later the Mayor of Pretoria, namely J.K. Loveday, seeking to decrease the British pressure on Pretoria suggested construction of a camp for those who had laid down their arms and ceased hostilities and their families.²²³ Meanwhile, the British colonial administration had begun its “scorched earth policy”, resulting in hauling off thousands of civilians to camps such as Irene.²²⁴

The Irene Camp (the remnants of which is close to the author’s current residence) was one of the better administered and gradually improved concentration camps. Whereas there was a British public push to ameliorate the conditions of the concentration camps in South Africa, German colonial authority would in a few years later choose to exterminate the Hereros and the Namas by neglect under harsh weather conditions and lack of food and hygienic conditions. Furthermore, Italian colonial administration between 1920 and 1930s in Libya would cover tracks of its 15 to 16 concentration camps. According to estimates, at its

---

221 Johanna Brandt, *The War Diary of Johanna Brandt*, ed. by Jackie Grobler, (Pretoria: Protea Book House, 2007).

222 P.J. Greyling, *Pretoria and the Anglo-Boer War*, (Pretoria: Protea Book House, 2000), 16.

223 Greyling, 104.

224 *Ibid.*

peak, Irene camp hosted somewhere between 5452 to 5641 people. Despite being one of the better camps, still there was a loss of 1.149 people due to diseases such as measles, pneumonia, bronchitis, enteric fever, diarrhoea, and malnutrition until its closure on 7 February 1903.²²⁵ Excerpts from Brandt's diary, testifying to the above-mentioned conditions, will be provided below:²²⁶

FIRST IMPRESSIONS AND DIRE SITUATION OF THE CAMPS

May 12th, 1901

...

The camp is enormous. There are about 5.000 people in it, and I believe quite 1.000 cases of sickness. On an average three deaths daily. Dr. Hamilton told us this evening that there have been 28 deaths since May 2nd.²²⁷

...

May 13th, 1901, The eventful first day is over and has been rather a success from one point of view- I can do more than good than I expected but that is sad, for it means that there is more need than I thought. Alas, things are a thousand times worse in the camp than I ever imagined.²²⁸

... The chemists will bless me. They are two second-class Hollanders, who snub the people and treat them badly and are all sweetness when we come there, so we have no chance of complaining, but I shall be even with them yet....²²⁹

... The tents are thin and draughty and very few people have bedsteads, and some have not even mattresses and sleep on the

---

225 Brandt, 106.

226 Texts are produced in full meaning along with the contributions of Jackie Grobler. Section heads are created by this author. Content of the bracketed sections are probable names found by Jackie Grobler and inserted as footnotes. Dates in the original dairy were not inserted in a uniform format which I followed suit in this section. Brandt sometimes wrote twice daily into her diary. To keep the authenticity intact, dates and times of her entries were kept in its original format.

227 Brandt, 198.

228 Ibid., 199.

229 Ibid., 200.

bare ground. Consequently, they suffer more from cold than from anything else and in every tent, there is croup or influenza or sore throat. There is an awful amount of diarrhoea and dysentery caused of course by the abominations they have to eat and drink in the shape of rotten meal, tough meat, black sugar, and the stuff called coffee-no one knows what it really is....²³⁰

May 14th, 1901, 4 p.m.

... When I think that Irene is the best camp, that there are others in Potchefstroom, Vereeniging, Volktrust, etc-cold districts- where no soul ever goes to relieve the misery; where there is no dispensary, no hospitals, no doctors, no nurses; where the people live on their rations, bad meat and flour sugar and coffee and nothing else- it is enough to drive me mad...²³¹

... In one of my tents there are six children bad with it [diarrhoea] and the poor mother is up all night without a scrap of candle- has to do every mortal thing for them in the dark and I could not give her a candle! The English do not supply them with soap either-two most necessary articles in sickness-and what they have been getting was through our nurses, who collected for them...²³²

Tuesday night.

... What is to become of all these people when they are sent back to desolate farms? Very few of them will have a roof over their heads- not a stick of furniture, no money...²³³

---

230 Ibid., 201.

231 Ibid., 202-203.

232 Ibid., 203.

233 Ibid., 204.

DEATHS/INFANT DEATHS

May 17th, 1901

...I am so sorry for a poor old woman here, a Coetzee. Her son died in camp yesterday and she did not even know he was here - only when she heard that a Coetzee was dead and made inquiries, she found it was her son...²³⁴

May 20th, 1901, Monday night

There has been a visitor in my camp tonight- the Angel of Death- the first time since my arrival. On my rounds this morning I found one of my patients- a boy of 12 looking very bad.... The worst of it is that the poor boy has not a single relative here. He was with his father in the field some weeks ago, looking after cattle, and there was a fight somewhere near them and they ran hard to get away, but they were captured, he and his father and grandfather. The two men were sent to Bombay, and he was brought here and was taken into an already over-crowded tent, by kind friends. His mother is in Pietersburg. His name is Gert Bezuidenhout.... My luck is turning now. I expect to hear tomorrow that little Susara is gone- she was all but gone when I was there late this afternoon.²³⁵

...My poor little Susara [M. Pretorius] was dead when I arrived there yesterday morning-she coughed her last little breath out at 8 o'clock the night before, just after Gert Bezuidenhout died...²³⁶

...

We then went for a walk to a little graveyard I noticed yesterday- a new one it seems. It is fenced in all rounds and the graves are in neat rows- over 100 of them, I counted. This day has been all death and the grave, and one needs a strong heart to sleep alone like this on such a dreary night.²³⁷

...

---

234 Ibid., 209-210.

235 Ibid., 217-218.

236 Ibid., 220.

237 Ibid., 218.

May 27th, 1901, Monday night

... There have been more deaths than usual in the camp-some very sad cases. A woman called Ruttenburg lost two children [Antonie B. Ruitenbergh, 7 years old and Albertus Ruitenbergh, 3 years old] this morning (measles) and one is dying. The first died a week ago and the fifth is also ill. Her husband is still fighting and knows nothing of the terrible news that is awaiting him. A Mrs. Snyman [Cornelia S. Snyman] died today, a young woman (25) leaving three little children, whose father is also still in the field. The sad part of the story is that her Mrs. Oosthuizen [Johanna Helena Fredrica Oosthuizen], a girl of twenty, died last week, leaving a six month old baby.²³⁸

Graves of the Ruitenbergs could be found in Irene Concentration Camp cemetery.

Photo 1: Grave Stones of the infant Ruitenbergs²³⁹

238 Ibid., 230-231.

239 Photo taken by the author at the Irene Concentration Camp Cemetery and National Monument on 4.11.2023. All copy rights reserved.

Photo 2 Entrance of the Irene Concentration Camp and Cemetery and National Monument²⁴⁰

148

... We have had lovely weather the last two days, but the nights are terribly cold and consequently there is much sickness in the camp. Hessie found two children dead with measles in one of her tents yesterday and the third is dying Prinsloos form [Doorndraai, Waterberg] Just too fancy to lose three children [Anna Louisa Prinsloo (1 year old), Stephanus J. Prinsloo (5 years old) and Gertruida J. Prinsloo] in two days!²⁴¹

...

June 15th, 1901

...The first thing I heard was that one of my children [Barendina Fredrika Nel (2 years old) had died during the night quite suddenly. I went to the tent once and was terribly cut up to find that it was a little thing of two years, which has been suffering from fever and the worst of it is that the mother, Mrs. Nel has lost a girl of 16 [Alleta Nel] last week. Her husband and two sons have been captured and she does not even know where they are, and four of her children are down with measles, one very bad.²⁴²

...

²⁴⁰ Photo taken by the author at the Irene Concentration Camp Cemetery and National Monument on 4.11.2023. All copy rights reserved.

²⁴¹ Brandt, 236.

²⁴² Ibid., 255.

June 18th, 1901

... This morning, I went through about 70 tents. In one of them I found a baby just dying -there was a terrible scene. The poor mother lost all control over herself, and her wails brought all the neighbours flocking in.²⁴³

June 2th, 1901

... My poor little ones are dying off in dozens. There were no less than 10 deaths in the camp last night and tonight a great many are expected to take place.²⁴⁴

8 July 1901

When I started working this morning, I was told that our beloved Betsy had passed away last night. I immediately visited the poor, bereaved mother.²⁴⁵

...

9 July 1901

... This morning a lovely child of two months in my ward passed away. The little corpse seemed so clean and white that I felt nothing of the fear that usually fills me when I see a dead body.²⁴⁶

...

There were times of desperation for young Miss Brandt as well. She uttered, "...children can't understand why they should be made to suffer. It is cruel and it breaks my heart when I can do so little to relieve them" and continued later on "there are many trials in the camp life of ours and the worst is that with all our work we can do so little to relieve the distress around us. That is what I feel so much-my utter helplessness."

---

243 Ibid., 260.

244 Ibid., 271.

245 Ibid., 278.

246 Ibid., 278.

Suffering, however, did not cease due to the ongoing war and the perils of the infamous camp life. As she got more experienced in the camp, soothing her patients became a challenging part of the job as well. In her words, “it was a terrible work trying to soothe the broken-hearted woman [after the news of her husband and one son passing away in the war] and I sat there sobbing with her, by the bedside of her dying child. I have not felt so utterly unnerved for a long time.”²⁴⁷

There is ample evidence that the torment the Boer civilians and their supportive African staff suffered at the hands of the British colonial authority was done intentionally. The following remarks of the British Member of Parliament (future Prime Minister) Lloyd George testify to this end: “The remnants of the Boer army who are sacrificing everything for their idea of independence are to be tortured by the spectacle of their starving children into betraying their cause.”²⁴⁸ Another MP (future Primer Minister as well) quite contrary to the former, Sir Henry Campbell-Bannermann however, acknowledged the barbaric nature of such an interment and destruction policy by the British.²⁴⁹ Furthermore, in the Boer perception, the British “had been prepared to oversee the deaths of their [Boer] women and children [in order to win the war]”²⁵⁰ Roos-Muller further asserts that “in the years immediately after the war, empty classrooms testified to a whole generation that had been lost”²⁵¹ and consequently points out that the Boer Republics having “at least a sixth of their population died in the war”²⁵² came “to the edge of deliberate annihilation” due to the British atrocities.²⁵³ British Governor Milner’s letter of 20 April 1898 also displays his deliberate intent to exterminate the Boers, whose existence “was too great a curse” according to him.²⁵⁴ As Roos-Muller elucidates Milner believed in a total war including decimation of the Boer forces which would have ill-intended effects against the civilians as well.²⁵⁵

Moreover, the detention of civilians against their own will in their own country in the absence of a court trial was not in conformity with the

---

247 Ibid., 212, 237 and 242-243.

248 Roos-Muller, 103.

249 Ibid., 218.

250 Ibid., 217.

251 Ibid., 217.

252 Ibid., 219.

253 Ibid., 219.

254 Ibid., 234.

255 Ibid.

principles of universal law.²⁵⁶ However, the suffering of that era had not been vocalized to the extent it rightfully deserved. There might have been a tendency to allow the British historians to narrate the war history, who naturally could not necessarily know Afrikaans and lend an ear to the Boer side of the story.²⁵⁷ However, Roos-Muller further referred to Professor Pumla Gobodo-Madikizela (recorder of apartheid atrocities), who sought an answer to his following question “ without any attempt to compare the evil of the British concentration camps to the evil of the Nazi camps in Germany and Poland, I wonder why this atrocity on South African soil has not been addressed with equal force?”.

Cultural annihilation and emotional traumas might also have occurred as, for instance, British forces chopped off and burned the beloved pianos of the Boer households, so dear that only mothers are allowed to dust it.²⁵⁸ In the aftermath of the war, the British administration also forced English to be used in the schools. If the students reverted to their native language, as Roos-Muller described, “a ‘Dutch plank’ on string was hung around their [students’] their necks, which had to be worn along with a cap with long-donkey like ears as punishment.”²⁵⁹ Such regulations also scarred young people for life. The aftereffects of the war lasted permanently for many; resulting in “a deep mistrust of others, leading to both mental and emotional isolation” as well as economic perils due to loss of most, if not all, earthly possessions.²⁶⁰

Pakenham asserts that “in South Africa today, ‘the concentration camp’ is to Afrikaners, a symbol of deliberate genocide.”²⁶¹ Brandt witnessed effects of brutalism and grave atrocities essentially almost half a century before the term genocide was coined. She described in accordance with the available vocabulary then as such: “My feelings were almost too much for me, for this goes on day after day and it is terrible to think of the wholesale extermination of our race, not only on the battle-field, but in camps, where women and children die of neglect and exposure”²⁶² She further added that “[British authority] punish helpless women and children because they cannot get hold of the fighting men!”²⁶³ For her,

---

256 Ibid., 103.

257 Ibid., ix.

258 Ibid., 218-219.

259 Ibid., 222.

260 Ibid., 219.

261 Pakenham, 250.

262 Brandt, 257.

263 Ibid., 359.

all that was happening was “too cruel and inhuman” and “filled [her] whole soul with contempt and loathing unspeakable”.²⁶⁴ Hobhouse, on the other hand shared that “the ruin of most is now complete but let all who have friends or means left go. May they stay the order to bring in more and yet more” and posed the following question: Since Old Testament days was ever a whole nation carried captive?²⁶⁵

Pakenham further acknowledges that Kitchener “did not desire the death of women and children in camps” and further surmises that “what he [Kitchener] wanted passionately, was to win the war quickly”²⁶⁶ regardless of the human toll. Presumably, according to this logic, Kitchener saw the passing away of thousands of people at perilous condition as collateral damage. However, there were British acknowledgements, remarks, and speeches as well as the concrete military actions which testified to the torturous and barbaric nature of the British colonial authority. Essentially, there were also other factors that pushed the colonial authority to continue its wretched policies until the mineral riches of the ZAR and the OSF were under its and perhaps its cronies’ control.²⁶⁷

152 All the factors listed above are very much similar to the German colonial interests and instruments available to its colonial authority. However, whereas the British were contending with tormenting the indigenous population, regardless of race and colour until its demands were met, the German colonial authority in SWA, did not stop until a full-fledged extermination took place. The reasons behind such a policy will be investigated. However, perhaps it is essential to underline the British public support²⁶⁸ towards alleviation of the conditions in the camps and calls to close the camps as well as the scrutiny of the British Parliament over the whole situation in South Africa. For the Parliament, the policies adopted so far had created only a blunder at a cost of

---

264 Ibid.

265 Emily Hobhouse, Report of a Visit to the Camp of Women and Children in the Cape and Orange River Colonies, (London, The Friars Printing Association Limited, 1901), 14.

266 Pakenham, 250.

267 Ibid.

268 Emily Hobhouse prepared reports on the conditions of the camps. Also, a ladies-only commission under the name of the Fawcett Commission was established which verified Hobhouse’s points. The Fawcett Commission recommended sending of more nurses to the camps, improvement of the rail transport to the camps, rather than using other methods of transportation, increased support in terms of food and fuel, if needed wood and coal and remedies in the field of hygiene and nutrition. These developments eventually decreased the fatality rate from %6.9 to %2 Refer to Pakenham, 255.

financial ruin.²⁶⁹ The British parliament, as well as the government, after a while began to question the policy implantation on the ground as the camp visits by the relief organizations such as the South Africa Conciliation Committee and Committee of the Distress Fund for South African Women and Children provided relevant data. Emily Hobhouse's efforts are very valuable in this regard in addition to her relief work on the ground in South Africa at the time. Despite being unable to get all of her recommendations for the concentration camps compiled in her report prepared for the Committee of the Distress Fund for South African Women and Children approved²⁷⁰, the data compiled by her led to the establishment of the all-women, the investigative Fawcett Commission. Eventually, as Brandt's diary acknowledged at least improvements in the conditions of the Irene Camp did indeed take place.²⁷¹ Below are some significant excerpts from the said report:

I call this camp system a wholesale cruelty. It can never be wiped out of the memories of the people. It presses hardest on the children. They drop in the terrible heat, and with the insufficient, unsuitable food; whatever you do, whatever the authorities do, and they are, I believe, doing their best with very limited means, it is all only a miserable patch upon a great ill. Thousands, physically unfit, are placed in conditions of life which they have not strength to endure. In front of them is blank ruin. There are cases, too, in which whole families are severed and scattered, they don't know where.

Will you try, somehow, to make the British public understand the position, and force it to ask itself what is going to be done with these people? There must be full 15,000* [in the footnote she indicates that "Of course the numbers are now largely increased. over 20,000 in Orange River Colony alone; 25,000 in Transvaal camps, besides the Colony and Natal] of them; I should not wonder if there are not more. Some few have means, but more are ruined, and have not a present penny. In one of two ways must the British public support them, either by taxation through the authorities, or else by voluntary charity.

---

269 Pakenham, 253.

270 Emily Hobhouse, Report of a Visit to the Camp of Women and Children in the Cape and Orange River Colonies, (London, The Friars Printing Association Limited, 1901).

271 Brandt, 454.

If the people at home want to save their purses (you see, I appeal to low motives), why not allow those who can maintain themselves to go to friends and relatives in the Colony? Many wish ardently to do so. That would be some relief. If only the English people would try to exercise a little imagination-picture the whole miserable scene. Entire villages and districts rooted up and dumped in a strange, bare place.

To keep these Camps going is murder to the children. Still, of course, by more judicious management they could be improved; but do what you will, you can't undo the thing itself.²⁷²

A brief summary of death and despair tones in Hobhouse's report is conveyed below:²⁷³

If only the camp had remained the size, they were even six weeks ago, I saw some chance of getting them well in hand, organizing and dealing with the distress. But this sudden influx of hundreds and thousands has upset everything and reduced us all to a state bordering on despair.

More and more are coming in. A new sweeping movement has begun, resulting in hundreds and thousands of these unfortunate people either crowding into already crowded camps or else being dumped down to form a new one where nothing is at hand to shelter them.

...

No wonder sickness abounds. Since I left here six weeks ago there have been 62 deaths in camp, and the doctor himself is down with enteric: Two of the Boer girls who had been trained as nurses, and who were doing good work, are dead, too. One of them, Poppy Naude, was a universal favourite. She did not know where her mother was. Her father was in Norvals Pout, and there had been some talk of my taking her to join him; but in the end she thought she was doing useful work where she was, earning- 2s. a day, and she had better stay and nurse the people in Bloemfontein. I come 'back to find her dead. The doctor, the nurse, and all had said, "We can't spare Poppy."

...

---

²⁷² Hobhouse, 4.

²⁷³ Ibid., 12-13.

Hobhouse also acknowledged the existence of and the substantial extent of the camps for the black people in her report. She pointed out that “The Committee should notice the existence also of large Camps of natives, and in some at least of these sickness and death abound.”²⁷⁴ However, she seems to have inherent racial prejudices as she conveyed as a recommendation that Africans should not be hold any power.”²⁷⁵ For her, “considering the growing impertinence of the [black people]²⁷⁶, seeing the white women thus humiliated, every care shall be taken not to put them in places of authority.”²⁷⁷

Hobhouse pointed out in essence to a dozen of issues. The 12th and the last one, was indicated above and points more to the racial divisions in the country than the actual difficulties of the concentration camps in general. The rest of the issues, however, were meticulously compiled and presented as lack of fuel, lack of beds and mattresses, inadequate food, lack of water, lack of warm clothing, lack of regular clothing and shoes, lack of blankets, lack of sanitary accommodation and overcrowding.²⁷⁸ The report singled them out as the problematic elements²⁷⁹ that required immediate remedy and also touched upon limited progress regarding hospitals and education for the children.²⁸⁰

Yet, as presented in the earlier paragraphs, Hobhouse questioned the existence of the concentration camps in the first place. As a summary, she underlined that “there is no doubt that the general discomfort; could be vastly alleviated by attention to the points mentioned, but it should be clearly understood that they are suggested only by way of amelioration. The main thing is to let them go.”²⁸¹ She believed prudence of the British people would prevail and induce an end to the infamous concentration camp system as she asserted that “above all one would hope that the good sense, if not the mercy, of the English people will cry out against the further development of this cruel system which falls with such crushing effect upon the old, the weak, and the children.”²⁸² Below a

---

274 Ibid., 13.

275 Ibid., 15.

276 Derogatory term (K...) of the original text is omitted by this author.

277 Hobhouse, 15.

278 Ibid., 14-15.

279 Ibid., 14.

280 Ibid., 15.

281 Ibid., 14.

282 Ibid.

few sample photos of the concentration camps are provided to give an idea to the reader regarding the physical subject matter.²⁸³

Photo 3 Kroonstad Concentration Camp²⁸⁴

Photo 4 Bloemfontein Concentration Camp²⁸⁵

283 It is also noteworthy that despite their status as captives at the concentration camps, when there was a photography shooting, these inmates would dress up to the occasion and unfortunately, the photographic data available for this study fall short of the horrors described in the diaries of the survivors.

284 Courtesy of Voortreeker Museum, 3.11.8.1.K, F 15/2588.

285 Courtesy of Voortreeker Museum, 3.11.7.1.K, F 15/2560.

Photo 5 Potchefstroom Concentration Camp²⁸⁶

286 Courtesy of Voortreker Museum, 3.11.10.2K Display of schooling for the Boer children.

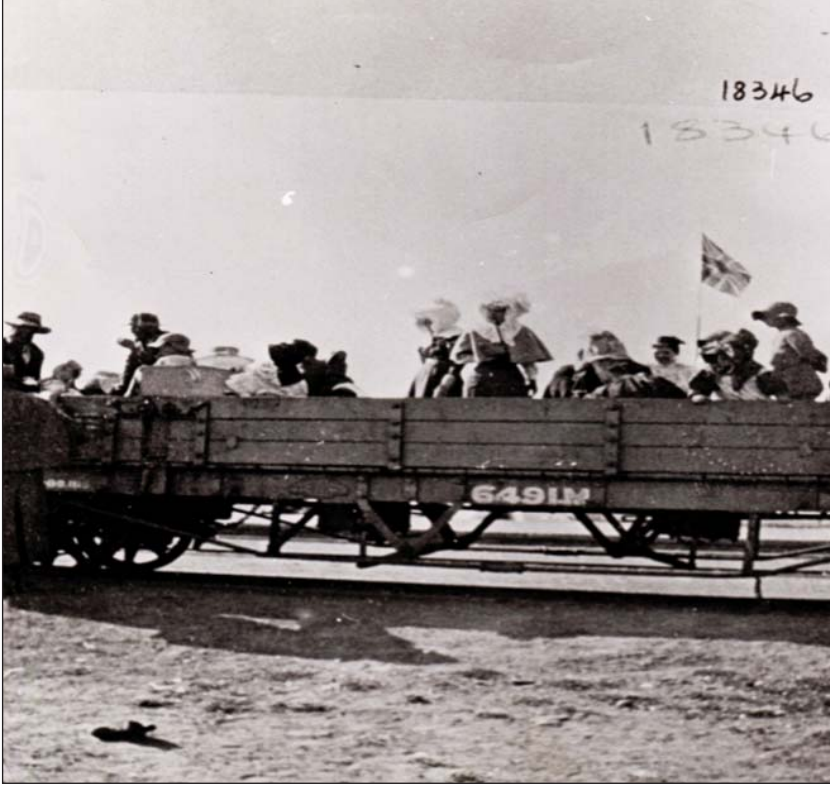

Photo 6 Unidentified Concentration Camp²⁸⁷

²⁸⁷ Courtesy of Voortreeker Museum, 3.11. 10.2.5 K. It displays a sample of mode of transportation.

Colonialism, German Experience and Reflections on
History- South Africa as a Case Study

Photo 7 Unidentified Concentration Camp²⁸⁸

Photo 8 Irene Concentration Camp and Cemetery Displa²⁸⁹

Despite the limited insight photos provide, the sheer amount of the tents testifies to the vast number of inmates that had been held in these concentration camps.

²⁸⁸ Courtesy of Voortreker Museum, 3.11.2.8 K

²⁸⁹ Photo taken by the author at Irene Concentration Camp and cemetery.

However, the fighting will of the Indigenous people could not be broken altogether despite the suffering of the civilians and dire situation their armed forces were facing. This was also the case in the later (1904-1908) executed German atrocities against the Hereros and the Namas in South West Africa. By the spring of 1902, “no more than around 17.000 commandos” were still ready to fight the British to ‘the bitter end’.²⁹⁰ However, the gruesome brutalities, perhaps genocidal acts towards the civilians, would eventually have forced the Boer forces and their leaders to reconsider their priorities.²⁹¹ Similar patterns were also present in the Herero and Nama decision making. While there were indigenous forces that would seek to continue fighting, others believed in the German propaganda campaign and opted for ending of armed conflict and ended up perishing in the German concentration camps instead. British authority on the other hand followed a slightly different trajectory as summarized below.

Whereas the British led a war with femicidal and infanticidal repercussions, victory was unwinnable and very much of a Pyric nature at best for the ultimate victor. Peace came with the Treaty of Vereeniging Treaty.²⁹² Treaty was signed on 31 May 1902.²⁹³ Self-governing status for the Boer Republics, recognition of the Dutch language at courts and in schools and a limited material compensation were secured for the Boer side. The new peace seems to have lasted until the dissolution of the British Empire after the WWII. Formers foes, the Boer men and their descendants fought for the British Empire in both World Wars. An alliance and finally a complete colonial ruling apparatus was, thus, completed.

The above-mentioned cruelties of the Second Anglo Boer War (the South African War), termination of food supplies as well as the destruction of the ability to produce them in addition to the forced civilian residence and eventual death (of the Boer women and children as well as the African population siding with them) in the concentration/internment camps run by the British authority present adequate comparative examples for the research areas of this study.

---

290 Giliomee et. al., 307.

291 Le Roux,19.

292 Ibid.

293 Ibid.

CONCLUSION

This study is part of an attempt to examine any continuity/discontinuity between the Wilhelmine era extermination policies and the Nazi era policies. It compares other imperialistic/colonialist enterprises against the German rule in South West Africa to this end. As stated at the beginning, this study also intended to investigate the following questions.

- When does the imperialistic/colonialist project resort to extermination policies?

- Which factors are dominant when it comes to adopting a policy of extermination?

When national prestige is threatened as in German state or masses need to be mobilized according to aspirations of the supreme leader as well as preserving the national image of the country as in the case of Italy (which would be discussed in a future article), states did not hesitate to resort brutal and at times genocidal acts. British Empire, too, and even before the German atrocities, took punitive measures against the innocent civilians. An answer to the first question, therefore, constitutes of the following: When national prestige was of concern and lack of it created international humiliation, colonial states did not hesitate to utilize atrocities and resort to genocidal acts.

European heritage of the 19th and early 20th century is inherently racist (and anti-Semitic). The racist attitudes were further amplified during armed conflicts in Africa. In German and Italian cases, development of the nation-building and the imperialistic/colonialist project seems to have intertwined at times. However, this does not mean that there is a direct link of causality between the Wilhelmine atrocities and the Nazi era Holocaust. It seems even fascist Italy had provided a more relevant example for the Nazi Germany to adopt when it comes to setting up concentration camps and annihilate the innocent civilians. Within this context, South African experience provide an important example to isolate the relative determinants in colonial extermination policies.

In terms of factors that are dominant when it comes to adopting a policy of extermination (the answer to the second question), the issue of race and religion emerges: It seems the shared race and to a limited degree religion with the British prevented the total annihilation of the Boer

civilians. Whereas the public opinion in Germany and Italy opted for brutal policies and condone genocidal acts against the indigenous peoples in their respective colonies, -thanks to the British public opinion, albeit after a hefty loss-, conditions at the South African concentration camps were improved. It might as well be asserted that British colonial/imperialistic approach was eventually transformed to a more lenient state when their own brethren (and fellow Christians) were concerned.

BIBLIOGRAPHY

Historical newspapers and other primary sources

Christmas Number 1905, Cape Times, 49-56, downloaded from bing.com/ck/a?!&&p=a8ed4a5dc12b95a4JmltdHM9MTY5MzM1MzYwMCZpZ3VpZD0zNjYwMmE2NS0xMmI2LTY1ZDUtMGVkZi0zOGNmMTM4MTY0YzYmaW5zaWQ9NTMyMA&pptn=3&hsh=3&fclid=36602a65-12b6-65d5-0edf-38cf138164c6&psq=British+plans+to+capture+Cape+&u=a1aHR0cHM6Ly9kaWdpdGFsLmxpYi5zdW4uYWUuemEvYml0c3RyZWFlL2hhbmRsZS8xMDAxOS4yLzE2OTQ4L0FfaHVuZHZlZjF95ZWYyc19hZ28ucGRmP3NlcXVlbnNIPTE&ntb=1

Map, Walker, Eric A., Historical Atlas of South Africa, (Cape Town: Humphrey Milford Oxford University Press, 1922)
<https://archive.org/details/historical> .

Photo-Courtesy of Voortreeker Museum, 3.11.8.1.K, F 15/2588.

Photo-Courtesy of Voortreeker Museum, 3.11.7.1.K, F 15/2560.

Photo-Courtesy of Voortreeker Museum, 3.11.10.2K.

Photo-Courtesy of Voortreeker Museum, 3.11. 10.2.5 K.

Photo-Courtesy of Voortreeker Museum, 3.11.2.8 K.

Primary Sources

Armstrong, Henrietta E. C. Armstrong (Henrietta Esther Carolina). Camp diary of Henrietta E.C. Armstrong: experiences of a Boer nurse in the Irene Concentration Camp, 6 April-11 October 1901. Pretoria, Human Sciences Research Council, 1980.
<https://UnivofPretoria.on.worldcat.org/oclc/8170813>.

Brandt, Johanna. The War Diary of Johanna Brandt. ed.by Grobler, Jackie. Pretoria: Protea Book House, 2007.

Hobhouse, Emily, Report of a Visit to the Camps of Women and Children in the Cape and Orange Rover Colonies, London. Friars Printing Association Limited, 1902.

Secondary Sources/Books/Articles

Beale, C.O. "Copper in South Africa Part I," *J.S. Afr. Inst. Min. Metall.* 85 (1985): 73-80.

< www.turtlesa.com/copper.html > 7 April 2024.

Blom, Ingeborg. "Defence Of The Cape Colony Under Batavian Rule 1803 – 1806," *Kronos* 17 (1990): 19-35.

Brain, Jessica. "The Abolition of Slavery in Britain," *Historic UK: The History and Heritage Accommodation Guide*. 12 June 2019 <<https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofBritain/Abolition-Of-Slavery/>> (9 April 2024).

Cammack, Diana. "The Politics of Discontent: The Grievances of the Uitlander Refugees, 1899-1902," *Journal of Southern African Studies* 8 (1982): 243–70.

Colin-Thomé, Percy. "Governor Van Angelbeek & The Capitulation Of The Dutch Settlements In Ceylon To The British - (1796)," *Journal of the Sri Lanka Branch of the Royal Asiatic Society*, 24 (1978–79): 20-48.

Cosser, Michael, F. "The story of an African giant," ed. Vasu Redy, Narnia Bohler-Muller, Gregory Houston, Maxi Schoeman, Heather Thuynsma, *The Fabric of Dissent: Public Intellectuals in South Africa*, Cape Town: HCRC Press BestRed, (2020): 158-162.

Cooper, Frederic. *Colonialism in Question: Theory, Knowledge, History*. Los Angeles: University of California Press, 2005.

de Villiers, Johan. "Cape Colonial Society under British rule, 1806-1834," in *A History of South Africa from the Distant Past to the Present Day*. ed. Pretorius, Fransjohan, Pretoria: Protea Book House, 2022.

Erichsen, Casper W. "Concentration camps were used by the Germans in South West Africa," *The Mail&Guardian*, 23 August 2001. <<http://www.raceandhistory.com>> (18 November 2001).

Fleminger, David. "1846 South Africa's First Commercial Mine," 15 September 2023. <<https://southafrica.co.za/1846-south-africas-first-commercial-mine.html> > (7 April 2024).

— “1854 Namaqualand Copper Fever,” <<https://southafrica.co.za/1854-namaqualand-copper-fever.html>> (7 April 2024).

Giliomee, Hermann, Mbenga, Bill, Nasson, Bernard. *New History of South Africa*. Cape Town: Tafelberg, 2022.

Greyling, P.J. *Pretoria and the Anglo-Boer War*. Pretoria: Protea Book House, 2000.

Grobler, Jackie, *State Formation and Strife:1850-1900* in Giliomee et. al.

— *Anglo-Boer War (South African War) 1899-1902: Historical Guide to Memorials and Sites in South Africa*. Pinetown, KwaZulu-Natal: Pinetown Printers, 2018.

Heywood A. and Maasdorp, E. (eds). *The Hendrik Witbooi Papers*. Windhoek: National Archives of Namibia, 1995.

King, Tessa. “The Story of the 1820 Settlers,” *The 1820 Settler Correspondence* 27 October 2010. <<https://www.eggsa.org/1820-settlers/index.php/articles-2/1820-history>> (9 April 2024).

Le Roux, Tinus. *The Boer War in Colour, Vol I Conventional War, 1899-1900*. Johannesburg: Jonathan Ball Publishers, 2022.

McCormack, Robert. “Review Essay: Cape of Torments. Slavery and Resistance in South Africa.” *Canadian Journal of African Studies / Revue Canadienne des Études Africaines* 18 (1984): 489-491.

Meinig, D.W. *Atlantic America, 1492-1800 Vol. I of The Shaping of America: A Geographical Perspective on 500 Years of History*. New Haven: Yale University Press, 1986.

> (8 April 2024).

Mossolow, Dr. N., second revised edition translated by P. Reiner. *OTJIKANGO or GROSS BARMEN: The history of the First Rhenish Herero Mission Station in South West Africa 1844-1904*. Windhoek: John Meinert (Pty) Ltd, 1993.

Nasson. B.. “Civilians in the Anglo-Boer War 1899-1902,” in Laband, J. (ed.) *Civilians in Wartime in Africa: From Slavery Days to Rwandan Genocide*. London, Westport: Connecticut, 2007.

— The South African War 1899-1902, London, Hodder Education Publishers, 1999.

Oostindie, Gert. “Dutch Atlantic Decline during the “the Age of Revolutions.” Dutch Atlantic Connections, 1680-1800: Linking Empires, Bridging Borders, ed. Oostindie, Gert and Reitman, Jessica V. (Leiden and Boston: Brill, 2014), 309-335.

Pakenham, Thomas. The Scramble for Africa. London: Abacus, 1992.

— The Illustrated Boer War: Abridged Edition. Johannesburg: Jonathan Ball Publishers, 2014.

Pretorius, Fransjohan, The A to Z of the Anglo-Boer War, Lanham, Maryland, The Scarecrow Press, 2010.

— ed., A History of South Africa from Distant Past to the Present Day. Pretoria: Protea Book House, 2022.

Peires, J.. The Dead Will Arise: Nongqawuse and the Great Cattle Killing of 1856-7 2nd ed. Johannesburg: Ravan Press, 2003.

Potgieter, Thean and Grundlingh, Albert. “Admiral Elphinstone and the Conquest and Defence of the Cape of Good Hope, 1795-96,” *Scientia Militaria*, South African Journal of Military Studies 35 (2007): 39-67.

Ross, Robert. Cape of Torments: Slavery and Resistance in South Africa. London: Routledge and Kegan Paul, 1983.

Roos-Muller, Beverly. Bullet in the Heart: Four Brothers ride to war 1899-1902. Johannesburg-Cape Town: Jonathan Ball Publishers, 2023.

Shell, Robert. “People of Bondage” in A History of South Africa from the Distant Past to the Present Day in A History of South Africa from the Distant Past to the Present Day, ed. Fransjohan Pretorius, Pretoria: Protea Book House, 2022.

Smalberger, John. “Aspects of the History of Copper Mining in Namaqualand.” M.A. Dissertation University of Cape Town, 1969.

Tinus, Le Roux. The Boer War in Colour Vol. 1: Conventional War, 1899-1900. Johannesburg: Jonathan Ball Publishers, 2022.

Vedder, Heindrich. South West Africa in Early Times Reprinted version. London: Thomas Nelson Printers Ltd, 2016.

Visagie, Jan. "The emigration of the Voortrekkers into the interior," in A History of South Africa from the Distant Past to the Present Day, ed. Fransjohan Pretorius, Pretoria: Protea Book House, 2022.

Witchell, Nicholas. "Queen's regret over Boer War," 10 November 1999. <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/514608.stm>> (9 April 2024).

— From Windhoek to Auschwitz: On the relationship between Colonialism and the Holocaust, Routledge Studies in Modern European History. E-book: Routledge, 2024.

WEBSITES

Dictionary of South African English <<https://dsae.co.za/entry/zuurveld/e08047>>

<<http://dac.gov.za/content/women-and-children-who-perished-concentration-camps-south-african-war-honoured>>

<https://en.wikipedia.org/wiki/3rd_Chamber_of_Deputies_of_the_Ottoman_Empire>

<https://en.wikipedia.org/wiki/Kew_Letters>

"Kew Letters," Wikipedia. 22 June 2023 <https://en.wikipedia.org/wiki/Kew_Letters> (7 April 2024)

<https://en.wikipedia.org/wiki/Makhanda,_South_Africa>

"Makhanda, South Africa," Wikipedia. 2017. <https://en.wikipedia.org/wiki/Makhanda,_South_Africa> (7 April 2024).

<https://en.wikipedia.org/wiki/Lizzie_van_Zyl>

"Lizzie van Zyl," Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Lizzie_van_Zyl> May 2021. (7 April 2024). <https://esat.sun.ac.za//index.php/Batavian_Republic>

“Batavian Republic,” ESAT. 11 February 2017.
<https://esat.sun.ac.za//index.php/Batavian_Republic > (7 April 2024).

<<https://www.sahistory.org.za/article/eastern-cape-wars-dispossession-1779-1878>>

“Eastern Cape Wars of Dispossession,” South African History Online. 29 June 2018. < <https://www.sahistory.org.za/article/eastern-cape-wars-dispossession-1779-1878> > (7 April 2024).

<<https://www.sahistory.org.za/article/louis-van-mauritius-and-slave-revolt-1808>>

“Louis van Mauritius and the Slave Revolt of 1808,” South African History Online 28 November 2017.
<<https://www.sahistory.org.za/article/louis-van-mauritius-and-slave-revolt-1808> > (7 April 2024).

<https://www.sahistory.org.za/people/makhanda-nxele>

“Makhanda Nxele,” www.sahistory.org.za. 23 August 2019.

< <https://www.sahistory.org.za/people/makhanda-nxele>> (10 April 2024).

<<https://www.sahistory.org.za/dated-event/first-1820-british-settlers-arrive-south-africa#:~:text=This%20period%20saw%20one%20of,and%20food%20against%20their%20deposits>>

“The First 1820 British Settlers Arrive in South Africa,” www.sahistory.org.za. 6 September 2022.

<<https://www.sahistory.org.za/dated-event/first-1820-british-settlers-arrive-south-africa#:~:text=This%20period%20saw%20one%20of,and%20food%20against%20their%20deposits>> (10 April 2024).

<https://www.marsad.ly/wp-content/uploads/sites/2/2017/07/Map_of_traditional_provinces_of_Libye-en.svg.png

Map_of_traditional_provinces_of_Libye-en.svg.png (2000×1917) (marsad.ly)>

<<https://www.napoleon-empire.net/texte-officiel/traite-amiens.php>

**Colonialism, German Experience and Reflections on
History- South Africa as a Case Study**

>“Treaty of Amiens,” Napoléon & Empire, 3 August 2023,<
<https://www.napoleon-empire.net/texte-officiel/traite-amiens.php>> (7
April 2024).

<<https://theconversation.com/the-arrival-of-british-settlers-200-years-ago-continues-to-cast-a-shadow-over-south-africa-137319>>

“The arrival of British settlers 200 years ago,” The Conversation 15 May 2020. <<https://theconversation.com/the-arrival-of-british-settlers-200-years-ago-continues-to-cast-a-shadow-over-south-africa-137319>> (9 Nisan 2024)

[www. turtlesa.com/copper.html](http://www.turtlesa.com/copper.html)

Turtle SA, “History of Copper in South Africa,” History of Copper, 8 June 2023, <[www. turtlesa.com/copper.html](http://www.turtlesa.com/copper.html)> (7 April 2024).

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 09.09.2023

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 16.04.2024

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Calip, Yusuf Halil. "Tarihsel Süreç İçerisinde Ayrık Hong-Kong Kimliğinin Gelişimi ve Nedenleri". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 25, (2024): 171-195.

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE AYRIKSI HONG-KONG KİMLİĞİNİN GELİŞİMİ VE NEDENLERİ

Yusuf Halil CALİP*

Ankara Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID id: <https://orcid.org/0009-0004-1651-3430>

171

Öz: 19. yüzyıl sonlarında Çin tarafından Birleşik Krallık'a kiralanmış olan Hong-Kong'un, 20. yüzyılın sonlarında kira anlaşmasının son bulmasıyla Çin Halk Cumhuriyeti'ne tekrar dönüş süreci başlamıştır. Hong-Kong, Makao ile birlikte "Özel Yönetim Bölgesi" adıyla Çin'in bugün dolaylı olarak yönettiği iki bölgeden biri olma özelliğini taşımaktadır. ÇHC'nin uzun yıllar yönetim biçimi olan "sosyalizm" anlayışından özel yasa ve antlaşmalarla bağımsız olarak ayrı bir tarihi gelişim çizen ülkede¹, Hong-Kong kimliğinin gelişmesine neden olan tarihsel bir inceleme çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Çalışmada; Hong-Kong kimliğinin oluşmasında, tarihsel kırılmalar neticesinde Hong-Kong ile Çin anakarasında yaşayan insanların ayrı sosyal etkileşimlere girerek birbirinden ayrılmakta olduğu önermesinden hareketle, ÇHC - Hong-Kong ilişkilerini olumsuz etkileyen bu durumun nedenleri sorunsallaştırılmaktadır. Bugünün gündemi olan Hong-Kong'un ÇHC'ye dönüşü anlamında, "yeniden entegrasyon," bu görününlerin arka planını incelemekle anlam

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1357622>

1 Seriya Sezen, *Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü* (Ankara, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2016), 196-197.

kazanmaktadır. Literatürdeki çalışmalar, “yeniden entegrasyon” sürecinin sosyokültürel, siyasi, hukuki ve ekonomik boyutlarını inceleyerek ÇHC ile Hong-Kong ilişkilerinin olumsuz gidişatını açıklama eğilimindedir. Çalışmayla literatüre kazandırılmaya çalışılan katkı ise tüm bu gelişmelerin bir tarih okuması kapsamında değerlendirilip her dönemin kendi gidişatının oluşmasına uygun zemini yaratmış olan uluslararası sistemin genel yapısını meselenin bir parçası haline getirebilmektir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Birleşik Krallık, Çin, Hong-Kong, Kimlik, Yeniden Entegrasyon.

EVOLUTION AND REASONS OF THE DISTINCT HONG-KONG IDENTITY IN THE HISTORICAL PROCESS

Abstract: Hong Kong, which was leased to the United Kingdom by China in the late 19th century, began its return to the People’s Republic of China (PRC) with the end of the lease agreement in the late 20th century. Hong-Kong, along with Macau, is one of the two regions that China indirectly governs today under the name of “Special Administrative Region”. The main subject of the study is a historical analysis that led to the development of the Hong-Kong identity in the country, which has drawn a separate historical development, immune from the “socialism” approach, which was the PRC’s management style for many years, with special laws and treaties. In this study, the reasons for this situation that negatively affects PRC Hong-Kong relations are problematized, based on the proposition that, as a result of historical breaks in the formation of the Hong-Kong identity, people living in Hong-Kong and mainland China are separating from each other by entering into separate social interactions. Today’s agenda, “reintegration” in the sense of Hong Kong’s return to the PRC, gains meaning by examining what is behind these appearances. Studies in the literature tend to explain the negative course of PRC-Hong-Kong relations by examining the sociocultural, political, legal and economic dimensions of the “reintegration” process. The contribution that this study aims to bring to the literature is to evaluate all these developments within the scope of a historical reading and to make the structure of the international system, which has created the appropriate ground for each period to develop its own course, a part of the issue.

Keywords: USA, UK, China, Hong-Kong, Identity, Reintegration.

Giriş

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), 1997’den 2021’e değin Gayri Safi Yurt İçi Hasılasını 961.6 Milyar dolardan 17.73 Trilyon dolar seviyesine çıkarmış,² savunma harcamalarını ise aynı dönem içerisinde 15.7 Milyar dolardan 293.35 Milyar dolar seviyesine ulaştırmayı başarmıştır.³ 1997 senesi, Hong-Kong’un Birleşik Krallık tarafından 99 yıllık kira süresinin dolduğu yıla isabet etmesi açısından çalışma için önemli bir başlangıç noktasıdır. Birleşik Krallık ile ÇHC arasındaki anlaşmaya göre bu tarihten itibaren Hong-Kong bölgesinin ÇHC’ye 50 yıl ile öngörülen geri dönüş süreci başlamış olmaktadır. Bu süre içerisinde Hong-Kong’un, “SAR” (Special Administrative Region-Özel Yönetim Bölgesi) adı verilen yüksek ayrıcalıklara sahip bir özerk bölge olarak var olacağı taahhüt edilmektedir. Söz konusu geçiş, kısaca “tek ülke, iki sistem” olarak da adlandırılmaktadır.⁴ Fakat günümüzde geline nokta, ÇHC ile Hong-Kong ilişkilerinin beklenen iyimserlik içinde olmadığını, hatta artan protestolarla birlikte sömürge döneminden dahi kötü seyrettiğini söylemek mümkündür.⁵ Tam da bu noktada, çalışmanın kuramsal çerçevesi, ana akım teorilerin siyasi aktörleri (devletler de dahil olmak üzere) rasyonel varlıklar olarak tanımlaması olgusunun⁶, Hong-Kong’un ÇHC ilişkilerini açıklamada yetersiz kalması üzerine bir anlam arayışı ile başlamaktadır. Zira, başta da belirtildiği üzere ÇHC’nin bu süreç içerisinde ekonomik yükselişi Liberalizm, askeri yükselişiyse Realizm çerçevesinden bakıldığında; anakaranın Hong-Kong ile entegrasyonunu kolaylaştırması ve birleşmeye karşı toplumsal direnci giderek kırması sonucuna doğru ilerlemelidir. Oysaki gerçek, bunun tam tersi olmuştur. Bu bağlamda şu hususun altının çizilmesi gerekir:

“Rasyonalistler aktörlerin çıkarlarının harici olarak belirlendiğini, yani ister birey isterse de devlet olsun, aktörlerin

2 “GDP (current US\$), China”, The World Bank, erişim 24 Nisan 2023, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN>.

3 “Military Expenditure (current US\$), China”, The World Bank, erişim 24 Nisan 2023, <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=CN>.

4 Alvin Y. So, “One Country, Two Systems’ and Hong Kong-China National Integration: A Crisis-Transformation Perspective”, *Journal of Contemporary Asia*, Cilt 41, No 1, (Şubat 2011): 99.

5 John M. Carrol, *The Hong-Kong China Nexus*, (United Kingdom: Cambridge University Press, 2022), 61.

6 Christian Reus-Simit, “Konstruktivizm”, içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Scott Burchill et al. (der.), Çev. Muhammet Ağcan ve Ali Aslan, (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 289.

tercihlerinin birbirleriyle etkileşime geçmeden önce belirlenmiş durumda olduğunu iddia etmektedirler ... Konstrüktivistler ise ... aktörlerin çıkarlarını nasıl şekillendirdiğini anlamanın uluslararası siyasi olguları açıklamak için oldukça önemli olduğunu belirtmektedir.”⁷

Bu bağlamdan hareketle çalışma; Hong-Kong toplumunun çıkarlarını oluşturan sosyal etkileşimleri, tarihsel bir okumayla incelemeyi amaçlamaktadır. ÇHC'nin ulusal birlik kurma çabalarına rağmen Hong-Kong kimliğinin inşa edilme sürecini, gerek Hong-Kong toplumunun iç dinamiklerini ele alarak incelemekte, gerekse bu dinamikleri meydana getiren sebep ve olguları açıklamaya çalışmaktadır.

Kimi İnşacı yaklaşımlar tarihsel gidişat içerisinde asıl olanın süreklilik olduğuna dikkat çekerler. Aktörler, durumlara doğrudan cevap vermek yerine yönelimleri vasıtasıyla cevap verme eğilimindedirler. *Eylem Yönelimleri* genel bir durumdur ve sürekliliği sağlamaktadır. Aktörlerin eylem yönelimine sahip olmaması düzensiz, tutarsız davranışlarda bulunmalarına neden olacaktır ki bu, çalışmanın sorunsalı olan rasyonalitenin gerçekleşmemesini açıklamaktadır.⁸ Kuramsal çerçeve içinde, süreklilik sübutunun yanında; yaşanan kırılma ve süreksizlikleri de bir anomali, sapma olarak mercek altına almak, bize bugün 1997'deki beklentinin çok uzağında kalınmasının nedenlerini anlamlandıracaktır.

Kuramsal çerçeve içerisindeki önemli bir diğer konu ise yönelimsel değişkenlik değerlendirmesidir. Bu, kısaca, yönelimlerin koşullara göre değişkenlik özelliği gösterdiği anlamına gelir. Tam da bu noktada bir sapma olarak görülen ve sürekliliğin karşısına konumlandırılan değişim mefhumu, aracı değişkenlerin yani koşulların irdelenmesiyle incelenabilmektedir.⁹ Çalışmada, toplumun değişen yönelimlerinin nedenleri sorgulanırken her dönemin kendine has koşulları olduğu bilinciyle, bu koşulların tarihsel incelemesi yapılmaya çalışılmaktadır. Burada tarihsel koşullarla kastedilen, tıpkı aktörler gibi değişim mefhumuna içkin olan yapılarıdır ki bu sayede mümkün olan en gerçekçi incelemenin yapılması amaçlanmaktadır.

7 Ibid., s. 295.

8 Harry Eckstein, “A Culturalist Theory of Political Change”, *The American Political Science Review*, Cilt 82, No 3, (Eylül 1988): 790.

9 Ibid., s. 791.

İnşacılar'a göre, "yapılar sadece sınırlama getirmez. Aynı zamanda aktörlerin kimliğini oluştururlar."¹⁰ Keza bu yapılar, aktörler tarafından değiştirilme veya yeniden üretilme potansiyeline de sahiptir.¹¹ Dolayısıyla, Hong-Kong toplumunun kendi kimliğinin zaman içerisinde anakara Çinlilerinden nasıl ayrıklaştığını incelerken kimlik inşa sürecinin daimi bir devinim içinde olduğunun kabulü ile başlamak gerekir. Bu sebeple, çalışmada hem tarihsel akış içinde yapıların nasıl dönüştüğüne hem de dönüşen yapıların Hong-Kong bölgesinde yaşayan insanların kimlik algısına nasıl etki ettiğine vurgu yapılmaktadır.

Kolonyal Geçmişten Yakın Tarihe Hong-Kong

17. yüzyıldan sonra Batı Avrupalıların dikkatlerini fazlasıyla cezbetmeye başlayan Çin pazarı,¹² güneydoğu sahilleri dışında pek keşfedilmiş değildir. Çin pazarına hakim olmak isteyen İngilizler, 1793-1794 yıllarında ilk diplomatik girişimini başlatarak, buraya bir elçi atama girişiminde bulunmuşlardır. O yıllarda Batı ile Doğu'nun birbirinden oldukça farklı devlet yönetimi anlayışına sahip olmaları nedeniyle bu girişim İngilizlere istenilen kazanımları sağlamamış olsa da¹³ bu, sonraki girişimler için kapı aralaması bakımından önemli bir başlangıç olmuştur. Nitekim, devam eden diplomatik girişimlerin 1834'teki temsilcisi Naiper, o dönem kalabalıklardan uzak bir kıyı yerleşkesi olan Hong-Kong'un önemli bir liman kenti olabileceğini keşfeden ilk kişi olmuştur.¹⁴

İngilizler istedikleri ticari pazara bir noktada ulaşmış olsalar da Avrupa'nın, Çin mallarına olan talebine karşılık Çinlilerin, Avrupa ürünlerine fazla ilgi göstermemesi nedeniyle Birleşik Krallık, meydana gelen ticari açığı kapatma yolları arayışına girişmiştir. Birleşik Krallık'ın, Hindistan üzerinden ürettiği afyonu Çin'e satarak bu çıkmazı aşmaya çalışması, Çin toplumunda afyon bağımlılığı yaratmış; bu da Çin yönetiminin söz konusu ticaretin önünü kesmeye çalışmasına sebebiyet vermiştir. Böylece, Birleşik Krallık ile Çin arasında başlayan ve süreç içinde Fransa'nın da dahil olduğu, Afyon Savaşları'nın

10 K. M. Fierke, "İnşacılık", içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Tim Dunne et al. (der.), Çev. Musa Ceylan, (Ankara, Felix Kitap, 2021), 231.

11 Faruk Yalvaç, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama" *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 24, (2010): 15.

12 Henry Kissinger, *Çin*, Çev. Nalan Işık Çeper, (İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2014), s. 60.

13 Ibid., s. 62.

14 Ibid., s. 72.

ikincisini sonlandıran Pekin Konvansiyonunun ikincisinin ardından İngilizler, 1898 yılında Hong-Kong’u 99 yıllığına kiralama hakkı elde etmiştir.¹⁵ 1898 yılı, Hong-Kong’daki İngiliz hakimiyetinin başlaması anlamında önemli bir yıl olsa da Hong-Kong toplumunun anakaradakilerden ayrı bir kimlik inşa etme süreçleri, esasında 1949 ve 1951 yıllarında yaşanan önemli iki kırılmayla başlamıştır.

Uzun yıllar Birleşik Krallık kolonisi olma özelliğini sürdüren Hong-Kong, başlangıçta Çin anakarasından sosyal anlamda tam bir kopuşa sahip değildir. Anakara halkı sıklıkla buraya göç etmiş, birikim elde ettikten veya emekli olduktan sonraysa geri dönmüştür. Fakat 1949 Çin Komünist Devrimi’nden sonra çok daha fazlası göç etmiş ve pek çoğu geri dönmemiştir. Bunun üzerine, önceleri geçiş için herhangi bir zorluk yaşanmayan Hong-Kong sınırına çitler inşa edilmeye ve serbest geçiş engellenmeye başlanmıştır. Kısacası, Komünist Çin, kendini kapitalist Hong-Kong’a giderek kapatmaya başlamıştır. Bu, Hong-Kongluların anakaradakilerle yaşadığı sosyal kopuşun başlangıcıdır. Bu yıllarla birlikte Hong-Kong, Çin pazarına ulaşma görevinin ötesinde bir misyon edinmeye de başlamıştır. Artık ihracat odaklı bir bakış açısıyla dünya pazarına açılma politikası izlemektedir. Hong-Kong yönetimi bunu bilinçli bir şekilde yapmıştır ve böylece Hong-Kong toplumu için bir tür millisizleşmenin yolunu açmıştır. İkinci bir kırılma ise, 1951 itibarıyla Kore Savaşı sonrası Batı tarafından Çin’e ambargo uygulanmasıdır ki bu, Hong-Kong ekonomisini adeta tarumar etmiştir. Fakat bu sorun, Hong-Kong’un dünya pazarına açılmasının da tetikleyicisi olması bakımından önemlidir. Özetle, anakarayla yaşanan kopuşun hemen ardından dış dünyayla arasında hızlı bir sosyal etkileşim süreci başlamıştır. Bundan sonraki dönemde Hong-Kong SAR yönetimi, komünist uygulamalara karşı sert bir tutum takınırken, ikinci kuşak Hong-Konglular da öğrenilmiş yönelimleri doğrultusunda kendi kimliklerini anakara insanlarından ayrı inşa etmeye başlamıştır.¹⁶ Dahası, “1970’lerde Hong Kong artık İngiltere’nin denizasını taşımacılığına depoluk eden bir kent değil, dünya ticaretinde yeri olan”¹⁷ bir birim olarak varlığı tüm dünyayı ilgilendiren bir meseleye dönüşmeye başlamıştır.

15 Özlem Zerrin KEYVAN, “Hong Kong’un Siyasi Dönüşümü Krizinde ABD ve Çin’in Rolü” *APAM ÇİN ÇALIŞMALAR-I*, No 674, (2021): 109.

16 Alvin Y. So, “One Country, Two Systems”, s. 101.

17 Mustafa Balbay, *Çin’in Uzun Yürüyüşü*, 6. bs (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2014), 215.

Yeniden Entegrasyon

1980'ler, kira süresi bitmeye yaklaştığı için Hong-Kong'un yatırım bulmakta zorlandığı yıllar olmuştur. ÇHC ile Birleşik Krallık arasındaki müzakerelerde görünen, ÇHC'nin yeni kira anlaşması yapmamanın ötesinde, bölgeyi geri alma niyetinde olduğudur. 1970'lerden sonra ÇHC'nin Kapitalist ekonomiye eklemlemeye başladığı hesaba katıldığında, kendisi için Hong-Kong'un özel statüsünün eskisi kadar cezbedici olmadığı ortadadır. Müzakerelerin yaşandığı 1980'lerde SAR yönetiminin ciddi ekonomik sıkıntılar içinde olduğunu söylemek mümkündür. Bankacılık krizi ve yüksek enflasyon, başı çeken sorunlardan olmuştur. Dahası, ekonomik sorunlar kimi siyasi ve toplumsal krizleri de tetiklemiştir.¹⁸

Nihayetinde Çin ve Birleşik Krallık'ın görüşleri birbirinden çok farklı olduğu için kiralama anlaşması yenilenmemiş ve Hong-Kong'un Çin anararasına dönüş süreci başlamıştır. Gerek ÇHC'nin gerekse Birleşik Krallık'ın, Hong-Kong'daki sorunlar konusunda birbirini suçlaması ilgi çekicidir. Birleşik Krallık, ÇHC'yi uluslararası anlaşmayı ihlal etmekle suçlarken, ÇHC de Birleşik Krallık'ı sömürgecilikle itham etmiştir.¹⁹

Kısaca, Hong-Kong'un ÇHC'de kaldığı bir sisteme geçilmesi kararlaştırılmış ancak geçiş süreci, Hong-Kong medyası ve kamuoyunun çekinceleri dolayısıyla özel olarak biçimlendirilmiştir. ÇHC'nin, "tek ülke, iki sistem" olarak taahhüt ettiği geçiş süreci, Hong-Kong'un kapitalist yönetim biçimine karışılmaması anlamına gelmektedir. Bu, yalnız SAR hükümetinin yönetim biçimi için değil, halkın kapitalist alışkanlıkları için de verilen bir taahhüttür. 50 yıl olarak öngörülen geçiş sürecinin önemli bir diğer özelliği ise Hong-Kong'u, Hong-Kongluların yöneteceği kabulüyle, halkın seçimiyle işbaşına gelmesi öngörülen SAR yönetimine yüksek siyasi özerklikler tanımış olmasıdır. 1984'te varılan bu anlaşmayla ÇHC, yeniden entegrasyon sürecine dair Hong-Kongluların kaygılarını azaltmayı başarmakla kalmamış, Birleşik Krallık'a karşı toplumun desteğini de arkasına almıştır.²⁰ İngilizlere karşı Hong-Kong halkının desteğini alma düşüncesiyle SAR yönetimine tanınan bu yüksek özerkliğin, Hong-Kong kimliğinin gelişmesine uygun zemini yaratacak yapıyı oluşturduğunun ÇHC tarafından öngörülüp öngörülemediği olduğu

18 Alvin Y. So, "One Country, Two Systems", s. 102-103.

19 Ibid., s. 103.

20 Ibid., s. 104.

söylemek ise oldukça zordur. Yine de bugün, yeniden entegrasyon konusunda Hong-Kong’la gelinen noktada ÇHC’nin rasyonel olmayan kimi adımlarının etkisi olduğu aşikardır.

Anlaşmanın akabinde hızlı bir entegrasyon gerçekleşmeye başlamıştır. Üstelik bu entegrasyon, ÇHC’in olduğu kadar Hong-Kong’un da yararına olmuştur. Böylelikle hem Pekin yönetiminin anti-kapitalist tutumunun yarattığı zorluklar aşılmaya başlanmış, hem de Hong-Kong’un ucuz emek talebi karşılanmıştır. Entegrasyon gerçekleştirilirken iki toplum arasındaki akrabalık ve dil bağının bürokratik engellerin aşılmasını da kolaylaştırdığı görülmüştür. Fakat yine de 1980’lerdeki hızlı ilerleyen entegrasyonun kimi sorunları beraberinde getirmiş olduğunun da altının çizilmesi gerekmektedir. Hong-Kong’daki yüksek enflasyonun, bölgeye göç edenlerin hayatını zorlaştırması bir yana; yerel halk, artan kaçakçılık ve soygun gibi suçlardan az eğitilmiş olarak gördüğü anakaralı göçmenleri sorumlu tutma eğilimi geliştirmiştir.²¹ Diğer taraftan, ÇHC ve SAR hükümetinin Hong-Kongluları, bu entegrasyon sürecinin yeni bir kolonyal süreç olmadığına da ikna etmekte zorlandığını söylemek mümkündür. Toplum, sosyal eşitsizlik arttıkça sömürüldüğüne olan inancını da arttırmaya başlamıştır. Hatta buna, “kolonizasyonlaşma” (sömürgeleşme) yerine “mainlandizasyonlaşma” (anakaralaşma) adını vermişlerdir.²² Başka bir ifadeyle, ÇHC’nin, anlaşma gereği tanıdığı yüksek özerklik Hong-Kong’ta “demokrasiye dair umutları” korurken, “demokrasinin ne zaman ve nasıl uygulanacağına dair son sözü” ÇHC’ye bırakmıştır.²³

Tiananmen Olayı

1980’lerdeki hızlı entegrasyonun toplumda yarattığı kimi sorunların zirve yaptığı nokta şüphesiz ki 1989’daki *Tiananmen* olayıdır. Tiananmen meydanında çok sayıda öğrenci demokratik haklar için protestoda bulunmuştur. Olayı ÇHC hükümetinin kaba güç kullanarak bastırması, entegrasyon süreci içerisinde, iki toplum arasında oluşturulmaya çalışılan yakınlaşmaya büyük zarar vermiştir. Bu olayın Hong-Konglular nezdinde anlamı ise Çin’in yasal haklara saygı

21 Ibid., s. 105-106.

22 Carrol, *The Hong-Kong China Nexus*, s. 60.

23 Arif Dirlik, “Minik fare kükredi: Hong Kong’un Demokrasi Hareketi”, erişim 3 Haziran 2023, <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/8174/minik-fare-kukredi-hong-kongun-demokrasihareketi>. 06 Ekim 2014.

göstermeyebileceği ve istediğinde sert güç kullanabileceği olmuştur. Yaşanan bu tecrübe, SAR yönetimine tanınan özerkliğe dair hakların da Pekin tarafından çiğnenebileceği endişesini yaratmıştır.²⁴

Bu hadise, pek çok yeni protestoyu tetiklemiş ve gelecek karışıklıkların fitilini ateşlemiştir. Toplumun yönelimleri bağlamında düşünüldüğünde; demokrasi yanlılarının 1990'larda kendilerine epey taraftar toplaması, hatta birkaç yıl içinde demokrasi söylemleri muhalif bir partinin seçimi kazanması ve toplumun önemli bir kesiminin Çin karşıtlığında birleşmesi bunun bir kırılma olduğuna işaret etmektedir.²⁵ Daha önce 1949 ve 1951'de görülen Hong-Kong kimliğinin inşası, Tiananmen olayıyla birlikte yeni bir boyut kazanmış ve yeniden entegrasyon süreciyle oluşturulmaya çalışılan ortak değerler ile Çin aidiyeti anlayışını geri dönülemez biçimde zora sokmuştur.

1989'daki ÇHC ile Hong-Konglu muhalifler arasındaki büyük gerilime rağmen Çin, 1997'ye kadar Hong-Kong'daki demokratlara fazla karışmayarak, "bir ülke, iki sistem" sözünü büyük ölçüde tutmuştur. Yeni SAR hükümetinin anti-komünist protestolarına izin verilirken bölgedeki basın ve medyaya da büyük ölçüde sansür uygulanmamış olduğu söylenebilir. Kırılmanın ardından yaşanan siyasi kötümserlik beklentisi doğru çıkmadığı gibi entegrasyon sürecinin belki de en büyük faydası olan ekonomik iyimserlik konusunda da beklenenin aksi yaşanmıştır. Ekonomik iyimserlik de uzun sürmemiştir zira Hong-Kong ekonomisi bu süreçte Asya krizlerinden etkilenmiştir.²⁶

Tiananmen olayını meydana getiren koşulları, yalnız Çin ve Hong-Kong'un iç dinamiklerine bakarak anlamaya çalışmak ise oldukça sığ bir açıklama getirme tehlikesi taşımaktadır. 1980'lerle birlikte ABD ile ilişkilerinde silah satın alacak kadar iyileşmeye sahip olan ÇHC için,²⁷ Tiananmen olayının yaşandığı yıl Rus lider Gorbaçov'un Soğuk Savaş'ın bittiğini ilan etmesi, uluslararası ortamda da yeni bir kırılmaya işaret etmektedir. Çöküş halindeki Sovyetlerin güdümünde olan Doğu Bloğu ülkelerinde de aynı dönemde özgürlük taleplerinin üst noktada olduğu söylenebilmektedir.²⁸ Özgürlük istemi dolayısıyla diğer ülkelerde yaşanan hareketlenmelerle benzer bir çıkış noktasına sahip

24 Alvin Y. So, "One Country, Two Systems", s. 106-107.

25 Ibid., s. 107-108.

26 Ibid., s. 108-109.

27 Erel Tellal, "SSCB'nin Dağılıma Sürecine İlişkin Bazı Saptamalar", *Prof. Dr. Ömür Sezgin'e Armağan Siyasal'da Bir Ömür*, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı, (2014): 423.

28 Ibid., s. 425-426.

olan Tiananmen olayını, SSCB'nin etkinliğinin azalmasıyla Çin'in kaba gücünü gösterme fırsatı bulduğu bir gerilim olarak da kabaca izah etmek mümkündür. Muhakkak ki bu, Tiananmen olayının, 21. Yüzyıl protestolarının aksine niçin süreklilik göstermediğini ve yeniden entegrasyon anlayışını sekteye uğratmadığını açıklamakta göz önünde bulundurulması gereken bir durumdur. Zira, Doğu Bloğundaki diğer meselelerinin aksine özgürlük yanlılarının Batı'dan destek bulabilmesi için dönemin ÇHC-ABD ilişkileri fazla iyi seyretmektedir.

1980'lerde ÇHC ile Birleşik Krallık arasındaki müzakereler ve 1989'daki Tiananmen olayı, Hong-Kong'u kaybetme korkusundaki ÇHC'nin buradaki sermayeyle işbirliğini başlatması anlamında da önemli bir dönüm noktası olmuştur. İşbirliği karşılığında, geçiş dönemi içerisinde kendilerine önemli mevki ve makamlar verilen Hong-Kong elitleri, Yeniden Entegrasyonun başlatıldığı 1997 sonrası siyasi düzenin önemli bir parçası haline getirilmiş olmaktadır.²⁹ 1980'lerde ÇHC'nin, Hong-Kong hakkındaki açıklamaları ve 1997'de bitecek kira anlaşması üzerine yürütülen pazarlıklar sebebiyle Hong-Kong bu dönemde hem sermaye çıkışı hem de göç verme sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Buna karşın ÇHC, Hong-Kong'un ekonomik istikrarını sağlamak ve içerideki demokrasi hareketlerini bastırabilmek adına Hong-Kong elitleriyle işbirliği yapma yoluna gitmiştir. Kuşkusuz bu, en az Hong-Kong kadar Pekin'i de memnun eden bir işbirliği olmuştur. ÇHC'nin Hong-Kong'daki iş çevreleriyle yakın ilişkiler kurması hem daha geniş çevreye hitap edebilmesini sağlamış hem de kendisine, kendi istediği kamu politikalarını meşrulaştıracak kaynaklar yaratmıştır. Söz konusu işbirliğine Pekin kadar, aralarında İngiliz sömürge hükümetine yakın olanlar da olmak üzere Hong-Kong elitlerinin olumlu karşılık vermiş olması dikkate değerdir. Geçiş döneminde Hong-Kong elitleri önemli siyasi görevlere getirilerek, Pekin hükümetiyle Hong-Kong yönetimi arasındaki bağlantıyı kurmaları sağlanmıştır. Böylece, Hong-Kong'daki bir kısım devlet kadroları dekolonizasyon öncesinde atamayla işbaşına gelinecek şekilde biçimlendirilmiş olmaktadır.³⁰ Dolayısıyla, sonraki süreçte yaşananlar için Hong-Kong SAR yönetiminin, kendi siyasi kurumsal yapısındaki tıkanıklık nedeniyle halkın taleplerini karşılayamamış olduğu sonucuna ulaşılması güç değildir. Hong-Kong'un, olağan seyrin dışında gerçekleşen dekolonizasyon süreci,

29 Mathew Y. H. Wong ve Ying-ho Kwong, "One formula, different trajectories: China's coalition-building and elite dynamics in Hong Kong and Macau", *Critical Asian Studies*, Cilt 52, No 1, (2020): 2.

30 Ibid., s. 4-5.

görünenin aksine Hong-Kong toplumunun siyasi temsilini oldukça kısıtlı tutmuş ve böylece siyasi çatışmaların hemen her biri sonraki yıllarda birer toplumsal başkaldırıya dönüşmüştür. Hong-Kong kimlik inşasının giderek pekişmesinin yapısal nedenlerini buradan okumak mümkündür.

Değişimin İleri Aşaması: 21. Yüzyıl'da Hong-Kong

20. yüzyılın sonuyla birlikte Hong-Kong'un Çin anakarasına yeniden dönüş süreci resmen başlamış olmasına karşın, Pekin'in beklediğinin aksine bu geçiş Hong-Konglular tarafından bir sömürgeci kurtuluş olarak algılanmamıştır. Dönemin kamuoyu araştırmalarına göre yerel halk, Hong-Kong'un statüsü konusunda bir uzlaşmaya varılmış olmasından memnun olmakla birlikte İngiliz yönetimini Pekin'e tercih etmektedir. ÇHC'nin bu gidişata karşı tavrı ise hem SAR yönetimine yüksek özerklik tanımak hem de Hong-Kong sermayesiyle güçlü ilişkiler kurmak olmuştur.³¹ ÇHC'nin Hong-Kong'a sağladığı özerkliğin boyutlarını anlamak açısından SAR yönetimine, "yasama, yürütme ve bağımsız yargı" yetisinin verilmiş olduğunu belirtmek önemlidir. Buna karşın, SAR yönetiminin egemenlik hakkına sahip olmaması, bu birimin ayrı bir devlet olarak var olmadığı anlamına gelmektedir.³²

21. Yüzyıl, Hong-Kong'un yeniden entegrasyonu için oldukça sancılı gelişmelerle başlamıştır. 2003'te Sars Virüsü ortaya çıktıktan sonra, SAR hükümeti bu sorunla tek başına başa çıkmakta zorlanmıştır. Turizm durma noktasına gelmiş, ekonomi ciddi yara almıştır. Bu süreçte SAR hükümetinin ÇHC'den yardım istememesi de halkta tepki görmüştür.³³ Hong-Kongluların, SAR hükümetinin Pekin'den yardım talep etmeyişine tepki göstermesi önemlidir. Zira bu dönem, ayrık bir Hong-Kong kimliğinden ziyade Çinli veya Çinli Hong-Konglu kimliğine dönüş yaşandığı yıllardır. Bunun başlıca sebebi ise önceki alt başlıkta incelenen, Pekin hükümetinin Tiananmen vakasından sonra Hong-Kong'un siyasi özerkliğine karışmama konusunda titizlik göstermiş olmasıdır.

31 Carrol, *The Hong-Kong China Nexus*, s. 54.

32 Sezen, *Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü*, s. 197.

33 Özlem Zerrin KEYVAN, "Hong Kong'un Siyasi Dönüşümü Krizinde" s. 114.

SARS virüsü krizinin yaşattığı sorunlardan kısa süre sonra 23. madde krizi olarak adlandırılan tartışmalar da yaşanınca, SAR hükümetine olan güven iyice azalmıştır. Bunun üzerine protestolar patlak vermiştir. ÇHC, siyasi istikrasızlık ortamını lehine çevirerek SAR hükümeti ile CEPA adı verilen bir serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Buradaki esas amaç, Hong-Kong'un ekonomisini toparlamak gibi görünse de elbette ki anlaşmanın ÇHC'ye de faydaları olmuştur. Hong-Kong ekonomisinin SARS öncesi durumuna gelmeye başlamış olmasına karşın, bundan sonra ÇHC'ye daha bağımlı kılınmış olduğunun da altının çizilmesi gerekir. Özellikle, anakaradan Hong-Kong'a geçişlerin kolaylaştırılmış olması önemlidir.³⁴ Zira, bu durum; uzun süre sınır geçişlerinin zorluğu sebebiyle birbirinden ayrı toplumsal etkileşimlere girmiş olan iki toplumun, anakaralılarının Hong-Kong'a daha sık gelmeye başlamasıyla birlikte ne denli heterojen bir hale büründüğünü gün yüzüne çıkarmıştır.

SARS virüsü ve 23. madde krizi Pekin hükümetine duyulan güvenin sarsıldığı önemli dönüm noktalarıdır. Pekin'in SARS'tan etkilenenlerin hesaplandığı gerçek rakamları gizlediği ve virüsün anakaradan geldiğini açıklayan raporları reddettiği iddiaları da tartışmalara konu olmuştur. ÇHC'nin iddiası, virüsün merkez üssünün Hong-Kong olduğu yönündedir.³⁵ SARS krizi içerisinde yalnız Pekin'e değil, SAR hükümetine de duyulan güven azalmıştır. Kısa zaman sonra beş yüz binden fazla insanın SAR hükümetini güvenlik yasa tasarısını geri çekmeye zorlaması bunun kanıtı niteliğindedir. 23. madde krizi olarak da bilinen bu krizle gün yüzüne çıkan bir başka husus, toplumsal hareketin, başlangıç amacının ötesine geçerek Hong-Kongluların pek çok siyasi talebini Pekin hükümetine karşı açıkça ifade etmeye başlamasıdır.³⁶ Bu, Hong-Kongluların ÇHC'ye karşı Hong-Konglu kimlikleriyle var olduklarının açıkça görüldüğü örnek olması bakımından yüksek önem arz etmektedir. Tiananmen olayı da dahil olmak üzere pek çok kırılma, onları anakaradaki insanlardan farklı bir sosyal etkileşim sürecine dahil etmiş olsa da, artık 21. yüzyıla gelinmesiyle sahne, ikinci kuşak Hong-Kongluların olmuştur. Bundan sonraki protesto ve tepkiler, ana temaları ne olursa olsun, gerilimlerin hemen her birinde açıkça bir kimlik çatışmasına varacaktır.

34 Ibid., s. 115.

35 Carrol, *The Hong-Kong China Nexus*, s. 63.

36 Ibid., s. 64.

SARS'ın yarattığı ekonomik sorunları aşabilmek için Çin ile SAR hükümeti arasında imzalan anlaşmayla (CEPA) entegrasyon süreci kuşkusuz yeni bir ivme kazanmıştır. Fakat madalyonun öbür yüzü aynı iyimserliği yansıtmamaktadır; entegrasyon sürecinin hızlanması anakaradan Hong-Kong'a sermaye akışını hızlandırmıştır ki bu husus, olumlu getirilerinin yanında kimi sorunları da beraberinde getirmiştir. Yüksek sermaye akışının hayat pahalılığını arttırdığı Hong-Kong'da, yalnızca iş için değil; bireysel anlamda da seyahatlerin kolaylaştırılmasıyla anakaradan gelenlere karşı kızgınlık iyice pekişmiştir. Esasında bu durumun, makro düzeyde Hong-Kong ekonomisine olumlu etki yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat, söz konusu durum aynı zamanda maliyetleri ve yaşam koşullarını değiştirdiği için toplum tabanında yaratabileceği etki düşünüldüğünde insanların tepkisi daha kolay anlaşılacaktır. Örneğin, yerel halka uygulanan kimi yasakların turistlere karşı serbest bırakılması başlı başına protestolara neden olan unsurlardan biri olmuştur.³⁷ Bireysel ziyaret serbestliğinin bir sorunu da pek çok ziyaretçinin Hong-Kong pazarından ucuza aldıklarını sınırın öte tarafında pahalıya satması olmuştur ki bu hem enflasyonu daha da yükseltmiş hem de ürün stoklarında sıkıntılar yaratmıştır. “Parallel Trading” olarak adlandırılan bu sorunu aşabilmek için hükümet, sınırdan geçirilebilecek mallara sınırlama getirme yoluna gitmiştir. Fakat halkın beklentisi sınırdan geçecek kişi sayısının düzenlenmesi gerektiği yönünde olduğundan, bu uygulama da yükselen muhalefeti dizginleyememiştir. Hızlı entegrasyonun toplumda yarattığı bir başka gerginlik ise doğum turizmi hakkındadır. Daha iyi şartlar dolayısıyla anakaradan Hong-Kong'a doğum yapmaya giden ÇHC vatandaşları azımsanamayacak derecededir. Bu da Hong-Kong'daki hastaneleri doldurmuş ve hükümetin bir başka düzenleme yapmasını gerektirmiştir. Çeşitli düzenlemelerle doğum turizmi meselesi de kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.³⁸ Burada altı çizilmesi gereken husus, sözü edilen protestolarının nesnesinin en az SAR ve Pekin hükümeti olduğu kadar artık anakaradan gelen “yabancılar” olduğudur. Toplumun hassasiyetinin bu denli yüksek olması ise, Hong-Kong'da halkın kendini yönetecek kimseleri kendi seçmesi anlayışı olmasına rağmen; SAR siyasi oluşumunun çapraşık yapısal özelliği nedeniyle, atamayla işbaşına gelen kadroların çıkarlarıyla toplumun talepleri arasındaki çelişkidir kaynaklanmaktadır. Bu yapı, Hong-Kong toplumunun

37 Ibid., s. 64.

38 Ibid., s. 65.

kendini siyasi ortamda temsil etmesini zorlaştırmakta, böylece toplumsal krizlerin hemen her biri yeni bir protestoya dönüşmektedir.³⁹

Tüm krizlere ve protestolara rağmen 2000’li yıllar yeniden entegrasyon sürecinin ilerleme kaydettiği yıllardır. 2000 yılında kendini Çinli olarak tanımlayan Hong-Kong sakinlerinin oranı yalnızca 18,3’ken 2012 yılına gelindiğinde bu oranın yüzde 38,6’ya yükselmesi dikkate alınması gereken bir veridir.⁴⁰ Bu gelişmenin sebeplerinden biri hiç şüphesiz, önceleri anakaraya geçme eğilimine sahip olan Hong-Kong’daki küçük işletmecilerin gidişattan memnun olmasıdır. Zira; turizm, eğitim gibi sektörlerle Çin’den Hong-Kong’a ziyaretlerin artması bu grubun çıkarına olmuştur. Bir diğer sebep, imalat sektörünün kalemlerinin genişletilmesidir. Sonuncu ana etken ise önceleri birleşmenin etkisini yalnızca büyük burjuva sınıfı hissederken, bu etkinin orta sınıfa yayılmaya başlamasıdır. Bu, orta sınıf demokratlarının siyasi anlamda Pekin’e karşı bakışının yumuşamasına olanak vermiştir. Fakat her şeye rağmen genel hatlarıyla olumlu seyreden birleşme adımları ve ekonomik gidişatın daima çeşitli sorunlar barındırdığını göz ardı etmemekte fayda vardır. Bu dönemde, Hong-Kong’daki ucuz emek arayan işletmelerin anakaraya taşınması, kalanların teknolojik ilerleme kaydedememesi gibi sorunlar bunlardan başlıcalarıdır. Özellikle Hong-Konglu vasıfsız işçilerin iş bulmakta sorun yaşaması, bölgede 2000’lerdeki yüksek aktivizmi tetikleyen bir başka etken olmuştur.⁴¹ Özetle, kronik sorunların ve yeni fırsatların yarattığı kazançların git gelleri arasındaki Hong-Kong halkının bu dönemde kendini Çinli veya Hong-Kong Çinlisi olarak görme eğilimi artmıştır. Bu gelişmede, Pekin hükümetinin kültürel çabaları ve sınırlardan geçişin artmasıyla zamanla orta sınıf arasında kurulan aile, akrabalık bağları da etkili olmuştur. Bu dönemdeki sosyokültürel değişimin etkisi Hong-Kong medyasında ve meclisinde de hissedilmiştir.⁴²

Şemsiye Hareketi

“2014 yılında Danıştay Danışma Ofisi, Hong Kong Özel İdare Bölgesi’nde ‘Tek Ülke, İki Sistem Politikasının Uygulanmasına İlişkin

39 Mathew Y. H. Wong ve Ying-ho Kwong, “One formula, different trajectories”, s. 5.

40 Ibid., s. 3.

41 Alvin Y. So, “One Country, Two Systems”, s. 111.

42 Ibid., s. 111-112.

Beyaz Kitap'ı yayınlamıştır. Hong Kong'un yüksek derecede özerkliğinin kurumsal bir garantisinin olmadığı belirtilmiş ve bu konuda takdir yetkisinin Çin'de olduğu vurgulanmıştır.”⁴³ Çin'in 2017'deki SAR seçimlerine kendi çıkardığı adaylar arasından seçim yapılmasını istemesinin ardından, seçimin yapılış usulüne ilişkin protestolar baş göstermiştir.⁴⁴ Tepki, Pekin'in bu isteğinin SAR yasalarını ihlal ettiği yönündedir. Yaşanan gösteriler esnasında kolluk kuvvetlerince Hong-Konglu demokratlara karşı aşırı güç kullanımı yaşanması gerilimi daha da alevlendirmiştir. Nitekim, Şemsiye adı da muhaliflerin, biber gazına karşı şemsiyeleri kendilerine siper etmelerinden gelmektedir. Bu olayın önemi, Çin ortak kimliği ile Çinsizlik arasında git gel yaşayan Hong-Kong halkının açıkça iki kutba bölündüğünü gözler önüne sermiş olmasıdır. Olayların ardından Pekin hükümetinin medyaya ciddi şekilde sansür getirmesi Hong-Kong'daki basın özgürlüğü konusunda büyük tartışmalara yol açmıştır. Protestolara karşı kolluk güçlerinin sert müdahalelerine karşın, Hong-Konglu demokratlar kendi kimlikleriyle özdeşleştirdiği değerleri gündeme getirmekte ısrar etmişlerdir.⁴⁵ Protestolar boyunca pek çok tutuklama yaşanırken; Pekin, yaşanan krizin sorumlusu olarak yabancı güçleri hedef göstermiştir. Yine, bu protestolarda da kimliksel söylemler oldukça ön plana çıkmıştır. “Geleceğimizi Geri Al” ve “Sevdiğin ve Ait Olduğun Yer İçin Savaş” gibi sloganlar, Hong-Kong'un muhalifler tarafından ÇHC'den ayrı bir birim olarak algılandığını göstermektedir. Elbette ki yaşananlar, toplumdaki kutuplaşmayı derinleştirmiştir. Hareketin özellikle genç kuşak arasında cereyan etmesi önemlidir. Zira bu, anakaradan ayrı bir Hong-Kong kimliğinin ikinci kuşak Hong-Konglular arasında daha güçlü var olduğu tezini destekleyici bir unsurdur. “Hong Kong Indigenous,” “Youngspiration” ve “Hong Kong National Party” gibi örgütlenme biçimleri, bu söylemleri en üst perdede taşıyarak bağımsızlık talebine varan istek ve arzularını gündeme getirmeye başlamıştır.⁴⁶

Pekin'in niçin 2014'te Hong-Kong'daki seçimlere müdahil olacak bir hamle yaptığının arka planında ise bölgedeki sermayeyle kurmuş olduğu ilişkinin 2012 seçimlerinde zarar görmesi yatmaktadır. Yarışan üç aday arasından ÇHC, sermayenin de desteklediği adayın kazanmasını beklerken seçimlere yakın bir dönemde söz konusu aday

43 Özlem Zerrin KEYVAN, “Hong Kong'un Siyasi Dönüşümü Krizinde” s. 117.

44 Carrol, *The Hong-Kong China Nexus*, s. 65.

45 Özlem Zerrin KEYVAN, “Hong Kong'un Siyasi Dönüşümü Krizinde” s. 117-118.

46 Carrol, *The Hong-Kong China Nexus*, s. 66.

hakkında ortaya atılan usulsüzlük iddiaları beklentileri tersine çevirmiştir. Böyle bir gelişmenin ardından Demokratların kazanmasından endişelenen Pekin, toplumcu söylemlere sahip ve olağan siyasi bağlarının dışında yeni bir adayı desteklemeye başlamıştır. Böylece, Pekin'in Hong-Kong üzerinde sermaye grupları vasıtasıyla inşa ettiği siyasi otoritesi ciddi yara almıştır.⁴⁷ Nihayetinde, ÇHC'nin Hong-Kong üzerinde sermaye gruplarıyla kurmaya çalıştığı nüfuz, yine sermaye gruplarıyla yaşadığı kopukluk nedeniyle siyasi bir krize dönüşmüş ve bu durum tekrar bir kimlik çatışması olarak Hong-Kong demokratlarıyla ÇHC yanlıları arasında tezahür etmiştir. Bu hususlar dikkate alındığında, soyut bir gerçekliği bulunan ve sürekli olarak yeniden inşa edilen kimlik meselesinin, maddi birtakım gerçekliklerin yarattığı yapısal durum neticesinde çatışmaya dönüşebildiği çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır.

Kaçak Suçluların İadesi Meselesi

2019 yılına gelindiğinde bir başka büyük sorun, SAR yönetiminin suçluların iadesi konusunda yönetmelikte değişikliğe gitmesiyle patlak vermiş ve halk tekrar meydanlara dökülmüştür. Tepkilerin ardından SAR hükümeti geri adım atarak tasarımı askıya almışsa da söz konusu tasarının tamamen geri çekilmediği gerekçesiyle halk tekrar meydanları doldurmaya başlamıştır. Temelinde yargı bağımsızlığını savunma gerekçesi olan söz konusu eylemlerin, çoğu üniversite öğrencisi veya mezunu olan göstericiler tarafından sahiplenilmesi dikkat çekicidir.⁴⁸ Özellikle 20. yüzyıldakiyle karşılaştırıldığında, 21. yüzyıl entegrasyon karşıtlığının eğitilmiş ve genç, ikinci kuşak Hong-Konglular arasında çıkması; meselenin niçin son yıllardaki gösterilerin ardından daha yüksek sesle ve sorunun çıkış noktasından oldukça uzak biçimde ayrıksı bir Hong-Kong anlayışına dayandığını açıklar niteliktedir. Zaman, Çin ve Çinsizlik arasında git gel yaşayan Hong-Kong toplumunun inşa etmekte olduğu kendi ayrıksı kimliğinin, alt kuşakları tarafından yönelimsel olarak edinilmiş olduğunu açık biçimde gözler önüne sermiştir.

Protestoların sürdüğü 2019 yılı yerel seçimlerinde protestocuların desteklediği muhalifler, 18 bölgenin 17'sini kazanarak Hong-Kong

47 Ceren Ergenç, "Hong Kong'un Şemsiye Hareketi'nde Sınıflar ve Kalabalıkların Siyaseti", *SBF Dergisi*, Cilt 69, No 4, (2014): 930.

48 Özlem Zerrin KEYVAN, "Hong Kong'un Siyasi Dönüşümü Krizinde" s. 119-120.

SAR yönetiminde önemli güç elde etmişlerdir. SAR hükümeti, söz konusu yasayı 2019 Eylül ayında tamamen geri çektiğini beyan etse de bu adım, protestoları sonlandırmak için yeterli olmamıştır.⁴⁹ Bu, bir anlamda, toplumsal tepkinin yalnızca protestonun patlak verdiği konuyla sınırlı olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Nitekim 2000 yılında yüzde 18,3 ile Çin kimliğini benimseyenlerin oranı, daha önce de değinildiği üzere, 2012’de yüzde 38’i aşmış olsa da, 2019’a gelindiğinde Hong-Kong’da yaşayanların kendini Çinli olarak tanımlama oranı yüzde 10,8’e kadar düşmüştür. Özetle, yeniden entegrasyon süreci içerisinde ÇHC’nin istediği ortak ulusal kimlik anlayışı 2000’lerden 2010’lara gelirken belirli bir başarılı yakalamış olsa da, bu gidişat 2010’larda tam tersine dönmüştür.⁵⁰ 2010’lardaki beklenen iyimserlik içinde, Çin ankarasından Hong-Kong’daki yüksek öğretim kurumlarına okumaya gelen öğrencilerin sayısında dokuz kat artış olmuştur. Fakat, aynı dönemde artmakta olan anakara karşıtlığı sebebiyle bu öğrencilerin Hong-Kong toplumunca olumlu karşılanmış olduğu söylenemez.⁵¹ Öyle ki, söz konusu oranlar bize günümüzde Hong-Kong halkıyla Pekin hükümeti arasındaki ilişkinin, yeniden entegrasyon sürecinin henüz başladığı yıllardan dahi kötü olduğu izlenimini vermektedir.

Hong-Kong Diasporası ve ABD’nin Meseleye Yaklaşımı

Hong-Kong, tarihsel rolü gereği Çin’den dışarıya göç vermede daima önemli bir rol oynamıştır. Özellikle 1950’lerdeki tarımsal kriz ve 1960’ların sonu ile 1970’lerin başındaki Kültür Devrimi dönemlerinde civar bölge dışarıya yoğun göç vermiştir. Bu iki grup göçmenler arasında da sınıfsal farklar bulunmaktadır. İlk krizin ardından gidenler genellikle köylü sınıfından oluşmakta ve vasıfsız işlerde çalışmaktayken ikinci grubu teşkil edenler daha çok öğrenciler olmuştur. İlk göçmen grubu Birleşik Krallık’a gitmeyi tercih etmiş, ikinci grup ise ABD’de yüksek öğrenim görerek kendi ayrık kimliklerini pekiştirmiştir. ABD’deki Hong-Kongluların yalnızca

49 Emre ÇALIŞKAN et al., “Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği’nin 2019 Hong Kong Protestolarına Yaklaşımları”, *International Journal of Politics and Security*, Cilt 2, No 4, (2020): s. 253.

50 Mathew Y. H. Wong ve Ying-ho Kwong, “One formula, different trajectories”, s. 3.

51 Cora Lingling Xu, “When the Hong Kong Dream Meets the Anti-Mainlandisation Discourse: Mainland Chinese Students in Hong Kong”, *Journal of Current Chinese Affairs*, Cilt 44, No 3, (2015): 16.

anakaralılardan değil, kendi aralarında da sınıfsal olarak ayrışmaları tek tip bir Hong-Konglu üst kimliğini inşa eden ortamı anlamak açısından önemlidir. Çin anakarasından ABD'ye göç ise ABD'nin Çin ile Soğuk Savaş dönemi ilişkilerinden dolayı 1979'a kadar oldukça sınırlı gerçekleşmiştir. Özellikle 1960 ve 1970'lerdeki göç dönemi, Hong-Kong kimliğinin inşa edilmeye başlandığı yıllar olması açısından da önemlidir. Yine bu yıllar, Çin anakarasının siyasi ve ekonomik sorunlarla boğuştuğu, Hong-Kong'un ise çarpıcı bir ekonomik yükseliş gerçekleştirdiği yıllardır. Söz konusu dönemde iki toplum arasında açılan sosyo-ekonomik makas, Hong-Kong'daki İngiliz Sömürge Hükümetinin anakaradan gelen göçlere karşı kısıtlama önlemleri alması sonucunu doğurmuştur ki bu durum, iki toplum arasındaki ayrımı iyice pekiştirmiştir. 1970'lerle birlikte artık Hong-Kongluların anakaradan gelenleri kendilerinden daha aşağı görmeye başladıklarını söylemek mümkündür.⁵² Kısaca, nasıl ki Çin anakarası ve Hong-Kong arasında tarihsel sürecin pekiştirdiği ekonomik farklılıklar ve sınır geçişindeki zorluklar, iki toplumun kimliklerini ayrı inşa etmelerine neden olmuşsa; her iki toplumun ABD'ye göç ettiği yıllar ve göç verdiği kitleler arasındaki fark, aynı kimlik ayrımını dış dünyada da pekiştirmiştir.

Yine de ABD'deki Hong-Kongluların kendilerini Çin kültüründen hepten soyutlamış olduğunu söylemek kolay değildir. Kendileri, Çin diasporasının bir parçası olduklarını kabul etmekte, fakat anakaradan gelen göçmenlerden de farklı oldukları inancıyla bir tür heterojen diaspora içinde olduklarını düşünmektedirler.⁵³ İki toplumun ABD'deki sosyal etkileşimlerinin farklı seyrettiğini söylemek mümkündür. 20. yüzyılın sonlarında göç sayıları artan anakaralılar, genellikle taşra mahallelerinde yaşayan ve eğitimsiz insanlar olarak bilinmektedir. Diğer taraftan, ABD'de yaşayan Hong-Konglular için Hong-Kong kimliği genellikle yüksek eğitim ve sosyal statüye denk düşmektedir. Anakaradan gelenlerle yakın ilişkiler geliştirme eğiliminde olan Hong-Kongluların genelde işçi sınıfından oluşması,⁵⁴ iki toplum arasındaki alt ve üst kimlik ayrımını iyice belirginleştirmiştir. Buradan, sermaye sahibi Hong-Kong diasporasının Hong-Kong kimliğine daha yüksek aidiyet besleyebileceği sonucuna varmak uzak bir çıkarım olmayacaktır.

52 Shanshan Lan, "Negotiating multiple boundaries: diasporic Hong Kong identities in the United States", *Identities: Global Studies in Culture and Power*, Cilt 19, No 6, (2012): 712.

53 Ibid., s. 714.

54 Ibid., s. 715.

Hong-Konglu ayrık kimliğinin somutlaştığı ve anakaralılar ile Hong-Kongluların içerisinde bulunduğu sosyal tabakalaşmanın ABD'deki en büyük örneklerinden biri, 1978 yılında Chicago Üniversitesi'nden bir grup öğrenci tarafından kurulmuş bir sivil toplum örgütü olan CACC'dır (Chinese American Cultural Center). Bu kurumun amacı, ABD'nin Chicago eyaletindeki Çinli göçmenlere sosyal hizmet sağlamaktır. Fakat, yönetim kademelerini sıklıkla Hong-Kongluların oluşturduğu CACC'ın, anakaralılara karşı Hong-Kong üst kimliğini pekiştirme işlevine sahip olduğu inancı eleştiri konusu olmuştur.⁵⁵ Böylece, ABD'deki Hong-Konglu ile anakaralılar arasındaki ayrımın ortak bir diaspora içinde kurumsallaştığını, fakat bu kurumsallığın da sınıfsal bir yapıda olup Çin'deki kimlik ayrımının bir benzerini Amerika'da kurmuş olduğunu söylemek mümkündür. Tüm bunlar, ABD'nin ÇHC'ye yönelik dış politikasını incelemede ve Hong-Kong meselesine yaklaşımını anlamada dikkate alınması gereken parametrelerdir.

ABD'nin Hong-Kong meselesine yaklaşımı, önceleri kendi ticari faydasını önleme yönüyleyken sonraları durum daha karmaşık bir ilişkiler ağına bürünmüştür. Bu noktada, Çin'in yükselişi ABD dış politikasının seyri açısından önemlidir. Bugün için Hint-Pasifik'in ABD açısından ayrıca önem taşıması, Hong-Kong meselesini de ayrıca önemli kılmaktadır. Donald Trump döneminde Çin'e uygulanan yüksek tarifeler Hong-Kong'a uygulanmamıştır. ABD, 2019'daki olayların akabinde "Hong-Kong İnsan Hakları ve Demokrasi Yasası" çıkartmış, ÇHC ise bunu iç işlerine karışmak olarak yorumlamıştır. Özellikle protestolar esnasında göstericilerin ABD'ye çağırılar yapmış olması ve ABD bayrakları sallaması, Çin yanlılarının dış güçleri hedef alan yorumlarına dayanak noktası olmuştur.⁵⁶ 2019 protestolarının ardından Donald Trump'ın, ÇHC yönetiminin Hong-Kong politikasını eleştiren açıklamaları akabinde; ABD'nin ÇHC'den gerçekleştirdiği ithal mallara yönelik vergi arttırımı karşısında ÇHC, ABD'yi Hong-Kong meselesine dair "ekonomik şantaj" yapmakla itham etmiştir. Dahası, Trump'ın Hong-Kong'un varlığının kendisine bağlı olduğunu beyan ettiği bir açıklaması da bulunmaktadır ki bu, ABD başkanının Hong-Kong meselesine ne denli taraf olduğunu göstermektedir. Siyasi söylemler düzeyinde ABD'nin Hong-Kong üzerinden Çin ile karşı karşıya gelişini yalnız Trump ile de sınırlı değildir. ABD Temsilciler Meclisi Başkanı

55 Ibid., s. 717.

56 Özlem Zerrin KEYVAN, "Hong Kong'un Siyasi Dönüşümü Krizinde", s. 122-123.

Nancy Pelosi de Hong-Kong'daki protestolara yapılan müdahalenin şiddet eylemi niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. ÇHC ise tüm bunları kendi iç işleri olarak görerek tepkisini açıkça ortaya koymaktadır.⁵⁷ Özetle, çok daha geniş bir araştırma konusu olan ABD-ÇHC rekabeti, Hong-Kong üzerinden de yürümekte ve böylece Hong-Kong'daki kronik toplumsal çatışmalar ABD'nin Hong-Kong yanlısı bir tutum takınmasıyla iyice düğümlenmektedir. ABD'nin Hong-Kong meselesine yaklaşımını değerlendirirken yalnızca dış politikasında ÇHC ile rekabet ediyor oluşunu değil, içerideki Çin ortak diasporası içindeki anakaralı v. Hong-Konglu çatışmasının oynadığı rolü de bilmek meseleyi etraflıca anlamak için gereklidir.

Eklenmesi mühim olan son bir husus, 2010 yılında Washington'un ÇHC'ye yönelik bakışıdır. ABD'nin söz konusu bakışı, Tayvan odaklı insan hakları konusunu ayrı tutmak pahasına, ÇHC'nin askeri yükselişini dikkatle takip edip ekonomik yükselişini pragmatik bir işbirliğine dönüştürme yönünde görünürken,⁵⁸ 2017'ye gelindiğinde ÇHC'nin rakip olarak görüldüğü açıkça ifade edilmiştir.⁵⁹ Çin'in yükselişinin beklenilenin aksine onu liberal değerlere yaklaştırmadığı da altı çizilmiş olup, ÇHC tıpkı Rusya gibi revizyonist bir devlet olarak nitelendirilmiştir.⁶⁰ Nitekim 2022 yılına gelindiğinde, bu anlayış yeni bir boyuta evrilerek “ÇHC, hem uluslararası düzeni yeniden şekillendirme niyeti hem de bunu yapacak ekonomik, diplomatik, askeri ve teknolojik gücü giderek artan tek rakip” olarak beyan edilmiştir.⁶¹ Tüm bu gidişat, 2012'ye gelindiğinde Hong-Kong'da Çin kimliğini benimsetme konusunda belirli bir başarı elde etmiş olan ÇHC'nin, bundan sonra ayrı bir Hong-Kong anlayışının önüne geçmekte niçin zorlandığının yapısal uluslararası koşullar altındaki izahıdır. Zira Hong-Kong'daki olaylara somut bir müdahalesi olsun ya da olmasın “öteki” olarak görülen “ABD”nin, ortak bir Çin anlayışından koparak “ötekileşmek” isteyen Hong-Konglularla aynı paydada buluşmaması akla aykırı düşmektedir.

57 Emre Çalışkan et al., “Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin”, s. 254-255.

58 *National Security Strategy*, (Washington: White House, 2010): 43.

59 *National Security Strategy*, (Washington: White House, 2017): 2.

60 *Ibid.*, s. 25.

61 *National Security Strategy*, (Washington: White House, 2022): 23.

Sonuç

19. yüzyıl sonlarında, Birleşik Krallık tarafından Afyon savaşları sonucunda Çin'den 99 yıllığına kiralanmış Hong-Kong, bu süre içinde kapitalist dünyaya eklenmiş ve bu sayede büyük ekonomik atılım gerçekleştirerek artan nüfusu ve refah düzeyiyle yeni bir birim olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Kiralama anlaşmasının son yıllarında, ÇHC ile Birleşik Krallık arasındaki müzakereler sonucunda, Hong-Kong'un kira sözleşmesi uzatılmamış ve böylece anakaraya geri dönüşünün öngörüldüğü bir geçiş süreci başlamıştır. 50 yıl ile öngörülen bu geçiş süreci için Hong-Kong SAR yönetimine yüksek ayrıcalıklar tanınmış olup bu sisteme, "tek devlet, iki sistem" adı verilmiştir. Sürecin tarihsel arka planında, 1949 yılında Çin Komünist Devrimi'ni takip eden hadiseler sonucu sınırdan geçişlerin zorlaştırılmış olmasının, anakara ve Hong-Kong toplumunun sosyal etkileşimlerini birbirinden ayırmış olması vardır. Bundan yalnızca 3 yıl sonra, Kore Savaşı nedeniyle Batı'nın ÇHC'ye ambargo uygulaması sonucu Hong-Kong'un Batı'ya açılışı ise anakarayla arasına duvar örülen Hong-Kong halkının Batı'ya yönelmesine ve buradaki toplumla etkileşime girmesine neden olmuştur. Nitekim, 1989'deki Tiananmen protestoları yaşandığında, Hong-Kong'un artık Batı kimliğine yaklaşmakta ve Çin kimliğinden giderek uzaklaşmakta olduğunu söylemek mümkündür. Yine de bu tarihten kira anlaşmasının bittiği ve Hong-Kong'un, ÇHC ile yeniden entegrasyonun başladığı 1997 tarihine kadar, Hong-Kong ile ÇHC ilişkilerinin daimi olumsuz seyrettiğini söylemek doğru değildir. Bunun başlıca nedenleri arasında; Tiananmen olayının, Sovyetler Birliği'nin dağıldığı bir uluslararası konjonktürde gerçekleşmesi ve bu dönemde ABD-ÇHC ilişkilerinin 21. yüzyılın ikinci on yılına göre daha olumlu seyretmesi vardır. Diğer bir nedeni ise ÇHC'nin, sorunsuz biçimde rızasını almaya çalıştığı Hong-Konglulara yüksek siyasi özerklik hakları verirken oradaki elitlerle ve sermayeyle işbirliği yapmış olmasıdır. Özellikle, kira sözleşme süresinin dolmaya yaklaşması nedeniyle son dönemlerinde İngiliz yönetimi altında yatırım bulmakta zorlanan Hong-Kong'a, ÇHC'nin ekonomik anlamda nefes aldırması önemli olmuştur. Fakat 1990'ların sonundaki Asya mali krizleri ve 2003'teki SARS virüsü vakası Hong-Kong ekonomisini oldukça yıpratmış, bu da toplumda huzursuzluk meydana getirmiştir. Özellikle, Pekin hükümetinin SARS krizindeki tutumu ve kısa süre sonra gerçekleşen 23. madde kriziyle beraber Hong-Konglular, ÇHC ile Tiananmen olayından sonraki en büyük karşı karşıya gelişlerini yaşamışlardır. Yaşanan olayların ardından ekonomik olarak zaten zor durumda olan SAR hükümetiyle yaptığı ikili ticaret anlaşması

sayesinde ÇHC, krizi fırsata çevirmiş ve gerek Hong-Kong'u ekonomik olarak kendine bağımlı kılmayı başarmış, gerekse sağladığı sıcak para akışı ve refah ile Hong-Kong halkındaki olumsuz imajını tersine çevirmeyi başarmıştır. Eğitim ve ortak değerler üzerinden bütünleşik bir Çin milli kimliği yaratmaya çalışan ÇHC'nin bu çabası, 2010'lara gelinirken gözle görülür bir ilerleme kaydetmiştir. Fakat artan yaşam pahalılığıyla açılan sosyoekonomik makas, ve ayrıca sınır geçişlerinin artmasıyla uzun yıllar birbirinden farklı sosyal etkileşimlere girerek kendi kimliklerini inşa etmekte olan iki toplumun birbirine uyum gösterememesi, Hong-Kong'daki Çin sempatisinin tersine dönmesine neden olacak ilk fitilini 2014'te ateşlemiştir. Burada unutulmaması gereken, aynı dönemde Çin-ABD rekabetinin de giderek kızışmakta olduğudur. Bu, uluslararası sistemin, Hong-Kong'daki anakara aleyhtarlarının isteyebileceği türden bir rekabete sahne olduğu anlamına gelmektedir. Bununla beraber, Pekin'in talepleri SAR'daki seçimlere ve dolayısıyla Hong-Kong'un iç işlerine karışmak olarak algılanmış ve halk, “Şemsiye Hareketi” olarak bilinen protestolarla tepki göstermiştir. Bu krizde, Pekin'in Hong-Kong ile bağlarını sağlayan siyasilerin içine düştüğü krizler nedeniyle ÇHC'nin, SAR yönetimine yeni yollarla nüfuz etmeyi amaçlaması dikkat çekicidir. Zira, Hong-Kong SAR yönetimi için 1997'de başlayan yeniden entegrasyon anlaşmasının meydana getirdiği meclis yapılanmasının, Hong-Kong toplumunu temsil gücünün düşük olduğunu ifade etmek mümkündür. Krizlerin hemen her birinin halkın sokağa dökülmesiyle sonuçlanması, toplumun istek ve arzularını siyasi arenaya koyamadığını ortaya çıkaran bir başka gerekçedir. Gösterilerin bir başka özelliği, çıkış noktasının çok ötesinde söylemlere varmasıdır ki bunların arasında bağımsızlık söylemleri de vardır. Özellikle, Hong-Kong kimliğinin Çin kimliğine karşı Hong-Kong demokratları tarafından sıklıkla kullanıldığı görülmüş ve mesele yalnız seçim usulüyle ilgili bir mesele olmaktan çıkarak bir “Çin v. Hong-Kong” meselesi halini almıştır. Yine 2019'a gelindiğinde, Hong-Kong meclisinin gündemine gelen, suçluların ÇHC'ye iadesini öngören yönetmelik değişikliği tasarısı da aynı şekilde halkı sokağa dökmüş ve çatışmalar bir kimlik meselesi olarak görülme özelliğini sürdürmüştür. 2019'daki protestoların büyük çoğunluğunun genç ve eğitimli sınıftan tarafından gerçekleştirilmesi ve aynı yıl anketlerde halkın büyük çoğunluğunun kendini Çinli yerine Hong-Konglu görme eğiliminde olması, hem ayrıksı bir Hong-Kong kimliğinin yeni nesil tarafından daha sıkı benimsendiğini göstermekte hem de ÇHC'nin yeniden entegrasyon sürecindeki politikalarının başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Hong-Kong'un giderek Çin'den ayrı bir kimlik inşa etmesi konusunun uzun bir tarihsel sürece dayanmasına karşın,

Tarihsel Süreç İçerisinde Ayrık Hong-Kong Kimliğinin Gelişimi ve Nedenleri

2010'larda bu denli yükselişe geçmiş olmasının bir diğer nedeni ise ABD'nin ÇHC ile rekabeti dolayısıyla Hong-Kong'a karşı tutumunun bu dönemde iyice belirginleşmesidir. Son olarak, ABD'nin muhalif Hong-Konglulara destek olmasına el veren koşulların, ÇHC ile giriştiği uluslararası rekabet kadar kendi iç dinamiklerindeki Çinli/Hong-Konglu ayrışmasının, heterojen ve Hong-Kongluların baskın olduğu bir kimlik çatışması içinde mümkün olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- “GDP (current US\$) China”. The World Bank, Erişim 24 Nisan 2023. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN>.
- “Military Expenditure (current USD\$) China”. The World Bank, Erişim 24 Nisan 2023. <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=CN>.
- Balbay, Mustafa. *Çin'in Uzun Yürüyüşü*. 6. bs. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2014.
- Çalışkan, Emre et al. “Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin 2019 Hong Kong Protestolarına Yaklaşımları”, *International Journal of Politics and Security*, Cilt 2, No 4, (2020): 246-266.
- Dirlik, Arif. “Minik fare kükredi: Hong Kong'un Demokrasi Hareketi”, Erişim 3 Haziran 2023. <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/8174/minik-fare-kukredi-hong-kongun-demokrasihareketi>, 06 Ekim 2014.
- Eckstein, Harry. “A Culturalist Theory of Political Change”, *The American Political Science Review*, Cilt 82, No 3, (1988): 789-804.
- Ergenç, Ceren. “Hong Kong'un Şemsiye Hareketi'nde Sınıflar ve Kalabalıkların Siyaseti”, *SBF Dergisi*, Cilt 69, No 4, (2014): 927-936.
- Fierke, Karin M. “İnşacılık”. İçinde Tim Dunne et al. (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 227-48. Çev. Musa Ceylan, Ankara: Felix Kitap, 2021.
- Keyvan, Özlem Zerrin. “Hong Kong'un Siyasi Dönüşümü Krizinde ABD ve Çin'in Rolü” *APAM ÇİN ÇALIŞMALARI-I*, No 674, (2021): 109-129.
- Kissinger, Henry. *Çin*, Çev. Nalan Işık Çeper. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2014.
- Lan, Shanshan. “Negotiating multiple boundaries: diasporic Hong Kong identities in the United States”, *Identities: Global Studies in Culture and Power*, Cilt 19, No 6, (2012): 708-724.

M. Carrol, John. *The Hong-Kong China Nexus*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2022.

National Security Strategy. Washington: White House, 2010.

National Security Strategy. Washington: White House, 2017.

National Security Strategy. Washington: White House, 2022.

Reus-Simit, Christian. “Konstrüktivizm”. İçinde Scott Burchill et al. (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 285-313. Çev. Muhammet Ağcan ve Ali Aslan, İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Sezen, Seriyе. *Çin’in İkinci Uzun Yürüyüşü*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2016.

So, Alvin Y. “One Country, Two Systems’ and Hong Kong-China National Integration: A Crisis-Transformation Perspective”, *Journal of Contemporary Asia*, Cilt 41, No 1, (2011): 99-116.

Tellal, Erel. “SSCB’nin Dağılma Sürecine İlişkin Bazı Saptamalar”, *Prof. Dr. Ömür Sezgin’e Armağan Siyasal’da Bir Ömür*. Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, (2014): 415-436.

Wong, Mathew Y. H. ve Ying-ho Kwong. “One formula, different trajectories: China’s coalition-building and elite dynamics in Hong Kong and Macau”, *Critical Asian Studies*, Cilt 52, No 1, (2020): 1-23.

Xu, Cora Lingling. “When the Hong Kong Dream Meets the Anti-Mainlandisation Discourse: Mainland Chinese Students in Hong Kong”, *Journal of Current Chinese Affairs*, Cilt 44, No 3, (2015): 15-47.

Yalvaç, Faruk. “Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama” *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 24, (2010): 3-32.

ULUSLARARASI SUÇLAR ve TARİH

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST), yılda bir kez yayınlanan hakemli akademik bir dergidir. Dili, İngilizce ve Türkçe'dir. Yayın hayatına 2006 senesinde başlamıştır. UST'nin inceleme alanları Balkanlar, Kafkasya, Avrasya ve Orta Doğu'da toplumlar arasındaki, etnik gruplar arasındaki, dini gruplar arasındaki ve uluslar arasındaki anlaşmazlıklar, çatışmalar ve işlenen suçlardır. UST, TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından taranmaktadır.

Makale Gönderme Kuralları

- Makaleler, e-posta yolu ile UST Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Teoman Ertuğrul Tulun'a iletilmelidir (tetulun@avim.org.tr).
- Makaleler, Türkçe veya İngilizce dillerinde olmalıdır.
- Makaleler, Microsoft Word Programında yazılmış olmalıdır.
- Makaleler, 12 punto büyüklüğünde *Times New Roman* karakterleri kullanılarak, 1.5 satır aralığıyla ve yeterli kenar boşlukları bırakılarak (1-1/2 inch) yazılmalıdır. Makalenin sayfaları, 1'den başlayarak numaralandırılmalıdır.
- Makalelerde, Chicago Referans Sistemi kullanılmalıdır. Referanslar metin içerisinde değil dipnotlarda belirtilmelidir.
- Gönderilen dosyalarda, yazar(lar)a dair aşağıdaki bilgiler bulunmalıdır:
  - Ad ve soyad(lar)ı
  - Yazar(lar) hakkında kısa biyografik bilgi
  - Halihazırdaki akademik ünvan(lar)ı
  - Halihazırda mensubu buldukları kurum(lar) veya üniversite ve bölüm(ler)
  - E-post adres(ler)i
  - Açık posta adres(ler)i, cep telefon numara(lar)sı ve faks numara(lar)sı
- UST'de yalnızca akademik **makale** ve **kitap incelemeleri** yayınlanmaktadır.

- **Makaleler**, dipnotlar ve bibliyografyayı da kapsayacak şekilde 7000-9000 kelime arasında olmalıdır. Tüm makalelerin, 150-200 kelime arasında değişen özleri ve 4-6 adet alfabetik sıraya göre yazılmış ve indeksleme için uygun anahtar kelimeleri olmalıdır (ideal şartlarda, anahtar kelimeler makalelerin başlıklarında geçmemelidir).
  - Başlık ve alt başlıklar arasında açıkça anlaşılacak bir hiyerarşi olmalıdır.
  - 40 kelimedenden uzun alıntılar, metin içinde sağ ve sol kenar boşlukları metinden daha geniş olacak şekilde ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
  - **Kitap İncelemeleri**, UST'nin ilgi alanları dahilinde olan konularla ilgili yayınlanmış yeni eserler hakkında ve dipnotlar dahil 3000-4000 kelime uzunluğunda olmalıdır. İncelemesi yapılan eser hakkındaki aşığıdaki bilgiler belirtilmelidir.
    - Yazar(lar)ın veya editor(ler)ün ad ve soyad(lar)ı
    - Eserin başlığı
    - Yayın yılı
    - Yayın yeri
    - Yayınevi
    - Sayfa sayısı
    - Eserin dili
    - ISBN numarası
- UST Sorumlu Yazı İşleri Müdürü, gönderilen makale ve kitap incelemelerinin en kısa sürede hakemler tarafından değerlendirilmesini sağlayacaktır. E-posta yoluyla gönderilen makaleler Sorumlu Yazı İşleri Müdürü'ne ulaştığında yazar(lar) e-posta yolu ile bilgilendirilecek(ler)tir.

INTERNATIONAL CRIMES and HISTORY

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (ICH) is an annual peer-reviewed bilingual (Turkish and English) academic journal dedicated to the study of inter-communal, inter-ethnic, inter-religious and international conflicts and crimes. First published in 2006, the ICH has been a platform for the scholarly investigation of conflicts and crimes registered in the Balkans, the Caucasus, the Eurasia Region, and the Middle East. The ICH is indexed in the Scientific and Technological Research Council of Turkey-Turkish Academic Network and Information Center (TUBİTAK-ULAKBİM).

Notes for Contributors

- Manuscripts should be submitted via email to the Managing Editor of the ICH Teoman Ertuğrul Tulun (tetulun@avim.org.tr).
- Manuscripts should be in English or in Turkish.
- Manuscripts should be word processed using Microsoft Word.
- Manuscripts should be 12 point font, Times New Roman, and 1,5 spaced throughout allowing good (1-1/2 inch) margins. Pages should be numbered sequentially.
- International Crimes and History adheres to the Chicago reference style. References should be given in footnotes.
- All manuscript submissions should include
  - Full name(s) of the author(s)
  - Short biographical note(s) about the author(s)
  - Professional position(s) of the author(s)
  - Current department and institutional affiliation(s) of the author(s)
  - Email(s) of the author(s)
  - Full address(es)/phone(s)/fax details of the author(s)
- The Editors welcome the submission of manuscripts as **Main Articles** and **Book Reviews**.

- **Main Articles** should be 7,000–9,000 words including footnotes and bibliography. They should include an abstract between 150–200 words and 4–6 keywords (in alphabetical order, suitable for indexing. Ideally, these words should not have appeared in the title).
- There should be a clear hierarchy of headings and subheadings.
- Quotations more than 40 words should be indented from both the left and right margins and single-spaced.
- **Book Reviews** should be 3,000–4,000 words including footnotes on recently published books on related subjects. The details of the book under review should be listed with the following details:
  - Author(s) or Editor(s) first and last name(s) of the book under review.
  - Title of book
  - Year of publication
  - Place of publication
  - Publisher
  - Number of pages
  - Language of the book
  - ISBN number
- The editorial office will make every effort to deal with manuscript submissions as quickly as possible. All papers will be acknowledged on receipt by email.

SİPARİŞ FORMU

Sayın Okuyucularımız

Sürelî yayınlarımız tüm arşiviyle AVİM websitesi ve Dergipark sistemi üzerinden açık erişime sunulmaktadır.

Dergi arşivimiz ve açık erişime sunulan diğer tüm yayınlarımız için www.avim.org.tr adresini ziyaret edebilirsiniz.

Diğer taraftan, yayınlarımızı basılı olarak edinmek isteyen okuyucularımız için abonelik ve diğer kitap ücretleri aşağıdadır.

Adı : ..... Adres : .....
Soyadı : .....
Telefon : .....
E-mail : .....

Aboneliklerimiz

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 400 TL
☐ Review of Armenian Studies Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 400 TL
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi - Yılda Bir Sayı	Yıllık 260 TL
☐ Avrasya Dünyası / Eurasian World Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 440 TL

Kitaplar

☐ Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler Kitabı (Genişletilmiş 2. Baskı) Derleyen: Ömer Engin LÜTEM	15 TL
☐ Armenian Diaspora - Diaspora, State and the Imagination of the Republic of Armenia / Turgut Kerem TUNCEL	35 TL
☐ Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar - Kıyımlar - Göçler (1821-1913) / Bilâl N. ŞİMŞİR	25 TL
☐ Turkish-Russian Academics / A Historical Study on the Caucasus	20 TL
☐ Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine / Bilâl N. ŞİMŞİR	20 TL
☐ Ermeni Sorunuyla İlgili İngiliz Belgeleri (1912-1923) / British Documents on Armenian Question (1912-1923) / Tolga BAŞAK	30 TL
☐ Türk Ermeni İlişkileri Üzerine Ömer Engin Lütem Konferansları 2023 / Editör: Alev Kılıç	200 TL
☐ Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset / Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler / Editörler: Ayşegül AYDINGÜN - İsmail AYDINGÜN	40 TL

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

İletişim Bilgileri

Adres: Süleyman Nazif Sokak No: 12 Daire: 2-3-4 06550 Çankaya / ANKARA
Tel: 0312 438 50 23 • Faks: 0312 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

Hesap Numarası: Terazi Yayıncılık - Garanti Bankası A.Ş. Çankaya /Ankara Şubesi
Hesap No: 181 /6296007 IBAN No: TR960006200018100006296007

Posta Çeki Hesap No: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

The screenshot displays the AVİM website interface. At the top, there is a navigation bar with the AVİM logo and the text "AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ" and "CENTER FOR EURASIAN STUDIES". Below the navigation bar, there is a search bar and a language selection dropdown set to "ARA". The main content area features a large article titled "Gürcistan'daki Müslüman Toplulukları" with a sub-headline "AVİM DEN YENİ BİR AKTAR: GÜRCİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN TOPLULUKLARI AKTARLIK, SOVİET KİMLİKLERİ". The article text discusses the historical and contemporary status of Muslim communities in Georgia. Below the article, there is a section for "YORUMLAR" (Comments) and "ETKİNLİKLER" (Activities). The "ETKİNLİKLER" section lists several events and publications, including "CIVILIAN VICTIMS OF WAR IN THE OTTOMAN EMPIRE 1878-1918: WHAT HISTORY DOES NOT TELL US (EMANEL İMPARATORLUĞUNDAKİ SAVAKLARIN SİYEL KURBANLARI 1878-1918: TARİH BİZE NE ANLATMIYOR?) - JEREMY SALT" and "GÜNCEL GELİŞMELER İÇİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ - DR. ÖSMAN FARUK LOGOĞLU". The "DÜYURULAR" (Announcements) section includes a notice about the 15th Anniversary of the 2016 Turkish Revolution in Azerbaijan. The bottom of the page features a "BAKINILAR - KONTROLSUZ KİTAPLARI" (Books - Uncontrolled Books) section with several book covers and titles, such as "MONGOLIA ON THE EVE OF THE 11TH ASIA" and "PROJECTIONS FOR THE FUTURE OF TURKISH".

www.avim.org.tr